

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:7
CIVILDEPARTEMENTET

PRINCIPER FÖR DYRORTSGRUPPERINGEN

1950 ÅRS DYRORTSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM
1951

Statens offentliga utredningar 1951

Kronologisk förteckning

1. Statligt stöd åt svensk filmproduktion. Beckman.
73 s. **Fi.**
2. Försvarets personaltjänst. Kihlström. 166 s. **Fö.**
3. Förhållande mellan arbetsuppgifter och löneställning
vid statens järnvägar. Victor Petterson. 139 s. **K.**
4. Antagningen av medicine studerande m. fl. Kihl-
ström. 123 s. **E.**
5. Förslag till naturskyddslag m.m. Haeggström. 212 s.
Jo.
6. Näringslivet lokalisering. Appelberg, Uppsala. 245 s.
H.
7. Principer för dyrortsgrupperingen. Kihlström. 116 s.
C.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:7
CIVILDEPARTEMENTET

PRINCIPER FÖR DYRORTSGRUPPERINGEN

1950 ÅRS DYRORTSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM

1951

I N N E H Å L L

Skrivelse till departementschefen	5
Kap. 1. INLEDNING	7
Nuvarande grupperingar s. 7. Utvecklingen under senare år s. 9. Direktiven s. 10. Utredningsuppdraget s. 12.	
Kap. 2. PRINCIPIELLA GRUNDER FÖR EN DYRORTSGRUPPERING	12
Allmänna synpunkter s. 12. Metoder för prisstatistiska jämförelser s. 16. Allmänna slutsatser s. 22.	
Kap. 3. 1946 ÅRS UNDERSÖKNING — METODIK OCH RESULTAT. PRISUTVECKLINGEN EFTER ÅR 1946	23
Budget s. 23. Livsmedel s. 24. Bostad. s. 33. Bränsle och lyse s. 41. Kläder och skodon s. 45. Skatter s. 47. Avståndstillägg s. 49. Övriga utgifter s. 54.	
Kap. 4. DEN PRAKTISKA UTFORMNINGEN AV EN NY DYRORTS-UNDERSÖKNING	55
Budgetval s. 55. Livsmedel s. 60. Bostad s. 66. Bränsle och lyse s. 78. Kläder och skodon s. 79. Skatter s. 80. Övriga utgifter s. 84. Resetillägg s. 86. Orternas inplacering. Spännvidd och antal grupper s. 92. Tidsschema s. 96. Kostnadskalkyl s. 97.	
Kap. 5. DYRORTSGRUPPERINGENS ANVÄNDNING FÖR ANDRA ÄNDAMÅL ÄN DEN STATLIGA LÖNESÄTTNINGEN.....	98
Skattegrupperingen s. 98. Bostadskostnadsgrupperingen s. 100. Hyresgrupperingen s. 102. Den enskilda arbetsmarknaden s. 103.	
<i>Bilaga 1. Till de sakkunniga av Kungl. Maj:t överlämnade eller direkt inkomna framställningar i dyrortsfrågan</i>	<i>107</i>
<i>Bilaga 2. Antalet lägenheter på olika orter inom olika kvalitets- och storleksgrupper enligt 1945 års bostadsräkning samt hyresolikheterna mellan orterna (Stockholm = 100)</i>	<i>108</i>
<i>Bilaga 3. Den statliga dyrortsgrupperingens tillämpning i riksavtal</i>	<i>113</i>

Published by the American Medical Association, 535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Subscription price, Five Dollars per Annum in Advance. Single Copies, Fifteen Cents.

Entered as Second-Class Matter, May 26, 1894. Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917.

Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Published by the American Medical Association, 535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Subscription price, Five Dollars per Annum in Advance. Single Copies, Fifteen Cents.

Entered as Second-Class Matter, May 26, 1894. Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917.

Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Published by the American Medical Association, 535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Subscription price, Five Dollars per Annum in Advance. Single Copies, Fifteen Cents.

Entered as Second-Class Matter, May 26, 1894. Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917.

Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Published by the American Medical Association, 535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Subscription price, Five Dollars per Annum in Advance. Single Copies, Fifteen Cents.

Entered as Second-Class Matter, May 26, 1894. Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917.

Postpaid at Chicago, Ill., May 1, 1919.

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Civildepartementet.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 21 april 1950 tillkallade Herr Statsrådet den 2 maj generaldirektören K. J. Höjer, byråchefen E. A. G. von Hofsten samt filosofie licentiaten B. E. Metelius med uppdrag att utreda principerna för dyrortsgrupperingen. Åt Höjer uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. Samtidigt förordnades tf. förste aktuarien K. G. Berglund att vara sekreterare åt de sakkunniga.

För diskussion av möjligheterna att framskriva 1945 års hyressiffror hade vi den 18 augusti 1950 en överläggning med representanter för bostadsstyrelsen, hyresrådet och statistiska centralbyrån. I överläggningen deltog även kanslirådet O. G. Ekdahl, Socialdepartementet.

Sedan utkast till kap. 1—4 successivt och med början den 1 november tillställts dyrortsnämndens ledamöter, hade vi den 14 december ett gemensamt sammanträde med nämnden, varvid de föreliggande utkasterna diskuterades.

Byråsekreteraren i socialstyrelsen Karl-Axel Nordfors har för vår räkning gjort en sammanställning beträffande den statliga dyrortsgrupperingens tillämpning i vissa riksavtal (bilaga 3).

Sedan de sakkunniga, som antagit namnet 1950 års dyrortssakkunniga, nu slutfört sitt arbete, får vi härmed värdsamt överlämna vårt betänkande.

Till de sakkunniga av Kungl. Maj:t överlämnade eller direkt inkomna framställningar i dyrortsfrågan återfinns i bilaga 1.

Stockholm den 10 januari 1951.

Karl J. Höjer

Erland v. Hofsten

Bengt Metelius

/Gustaf Berglund

Inledning

Nuvarande grupperingar

I vårt land finns för närvarande fyra statliga dyrortsindelningar. Dessa är:

- a. lönegrupperingen
- b. skattegrupperingen
- c. bostadskostnadsgrupperingen
- d. hyresgrupperingen

Lönegrupperingen reglerar statstjänstemännens löner. I statens allmänna lönerreglemente finns intagen en bestämmelse om att Kungl. Maj:t skall fördela landets kommuner och orter (stationeringsorter) i grupper efter levnadskostnadernas höjd på de enskilda orterna. Gruppernas antal har varierat avsevärt under den tid statstjänstemännens löner varit ortsgraderade. Vid 1947 års allmänna lönerreglering minskades antalet grupper från nio till fem.

Skattegrupperingen består likaledes av fem grupper. Kungörelsen om orternas placering i denna gruppering utfärdas av socialstyrelsen enligt bestämmelserna om ortsavdragen i kommunal-skattelagen, till vilka bestämmelser lagen om statlig inkomstskatt i detta avseende hänvisar. Ortsavdragen varierar i princip efter levnadskostnaderna på de olika orterna.

Sedan år 1948 sammanfaller löne- och skattegrupperingarna praktiskt taget helt. Endast i samband med ändringar i dyrortsplaceringen kan undantag förekomma. Av skattetekniska skäl

kan nämligen ändringar i skattegrupperingen endast träda i kraft från och med den 1 januari. I lönegrupperingen kan däremot placeringen ändras under löpande kalenderår. Frånsett denna temporära olikhet är de båda grupperingarna lika. I praktiken brukar man därför ofta behandla dem som en gruppering, benämnd (allmänna) dyrortsgrupperingen.

Bostadskostnadsgrupperingen för folkpensionärer består likaledes av fem grupper. Bestämmelserna om denna gruppering finns i lagen den 29 juni 1946 om folkpensionering. Själva folkpensionen är icke dyrortsgraderad utan grupperingen berör endast de bostadstillägg, som kompletterar folkpensionerna. För pensionärer, som är bosatta i orter i grupp 1, skall hela bostads- och bränslekostnaden anses ingå i den allmänna ålders- respektive grund- och tilläggs pensionen. Till pensionärer i orter i grupp 2—5 skall däremot efter inkomstprövning bostadstillägg utgå. Kungörelsen om bostadskostnadsgrupperingen utfärdas av socialstyrelsen. Eftersom bostadskostnadsgrupperingen endast berör bostadstilläggen, grundas den icke på samtliga levnadskostnader utan endast på bostads- och bränsleutgifterna.

Hyresgrupperingen, som fastställs av Kungl. Maj:t, grundar sig på bestämmelserna om hyresavdrag för folk- och småskollärarnas tjänstebostäder. Enligt

dess bestämmelser skall grupperingen avse olikheterna i kostnader för bostad utan bränsle och lyse. En folkskollärare skall nämligen betala mindre — erhålla ett mindre löneavdrag — för sin tjänstebostad, om han är stationerad i en ort i hyresgrupp 1 än om han är placerad i någon ort i högre ortsgrupp. Antalet hyresgrupper skall vara lika stort som antalet dyrortsgrupper. Denna gruppering skall i framtiden tillämpas även beträffande prästernas tjänstebostäder. I det principbeslut rörande prästlönerna, som 1949 års riksdag fattade, fanns nämligen intagen en bestämmelse här-om.

Det bör här även erinras om att *kallortstillägg* och *enslighetstillägg* vid sidan av den egentliga lönegrupperingen bildar specialformer av Ortsreglering av lönerna för vissa kategorier av stats-tjänstemän.

Kallortstillägg utgår för närvarande till befattningshavare i vissa delar av Norrland och Dalarna. Det s. k. kallorts-området, som i avseende på de inre delarna av landet sträcker sig ner till nordligaste Kopparbergs län, är indelat i sex zoner enligt av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser. Inom en och samma zon utgår kallortstillägg med ett enhetligt belopp oberoende av befattningshavarnas löneställning¹.

¹ Tilläggen i de olika zonerna eller grupperna är för närvarande följande:

Kallortstillägg		Enslighetstillägg
I 96 kr	V 540 kr	I 96 kr
II 156 »	VI 720 »	II 156 »
III 240 »		III 216 »
IV 360 »		IV 276 »

För tjänsteman, som jämte kallortstillägg även äger rätt till enslighetstillägg, skall kallortstillägget minskas med i regel halva beloppet. För jämförelse bör här erinras om att skillnaden mellan lönerna i ortsgrupp 1 och 5 i löneplan 1 är exempelvis följande: 924 kr i löneklass 12, 1 188 kr i löneklass 18 och 1 632 kr i löneklass 24 och högre löneklasser.

Särskilda kallortstillägg förekom ursprungligen endast vid statens järnvägar — från år 1903 — men infördes efterhand vid samtliga kommunikationsverk (1920), den allmänna civilförvaltningens nyreglerade verk (1922), tullstaten (1923) m. fl. förvaltningsområden. Då kallortstillägget infördes, angavs dess direkta syfte vara att kompensera befattningshavarna i övre Norrland dels för de högre levnadskostnaderna därstädes och dels för de olägenheter, som följde av det hårda klimatet. Sedan en för hela landet enhetlig dyrortsgruppering genomförts och särskilda dyrortstillägg tillkommit såsom avlöningsförmån, ansågs emellertid levnadskostnadernas höjd ej längre böra inräknas. Den egentliga motiveringen blev i stället statens intresse av en tillfredsställande rekrytering till tjänstställena i Norrland. 1945 års lönekommitté, som behandlade kallortstilläggen i sitt första betänkande (SOU 1946:48, s. 131—133), framhöll under hänvisning till av 1928 och 1936 års lönekommittéer verkställda utredningar, att någon mera avsevärd skillnad i fråga om rekryteringsmöjligheterna ej längre kunde anses föreligga mellan kallortsområdet och riket i övrigt. Genom att hänsyn vid 1947 års dyrortsgruppering tagits till landsbygdens rese- och transportkostnader syntes enligt 1945 års lönekommitté kallortssystemet ha förlorat en del av sitt teoretiska underlag. Med hänsyn till att vissa av de faktorer, som ansetts motivera särskilda kallortstillägg, alltjämt gjorde sig gällande med oförminskad styrka, och då man vid de förda förhandlingarna på personalhåll fäst stort avseende vid att ifrågavarande, sedan länge utgående avlöningsförmån icke framtogs befattningshavarna, förordade kommittén, att kallortstillägg fortfarande skulle utgå.

Enslighetstillägg utgår till lots- och fyrfpersonal på orter, där vistelsen till följd av ortens särskilt ensliga belägenhet kan anses medföra avsevärda olägenheter. Bestämmelserna härom utfärdas av Kungl. Maj:t, som därvid fördelar ifrågakommande orter i fyra grupper¹.

De sakkunnigas uppdrag avser i första hand den allmänna dyrortsgrupperingen (löne- och skattegrupperingarna). Framställningen kommer främst att avse lönegrupperingen. I ett avslutande kapitel ägnas viss uppmärksamhet åt skattegrupperingen samt åt bostadskostnads- och hyresgrupperingarna liksom åt grupperingens betydelse för den enskilda arbetsmarknaden. Kallortstillägg och enslighetstillägg har vi däremot ansett falla utanför vårt uppdrag.

Utvecklingen under senare år

1943 års dyrortskommitté, som avgav sitt betänkande i maj 1945 (SOU 1945: 32), redogjorde för dyrortsgrupperingens tillkomst och utveckling fram till denna tidpunkt. Här skall därför endast helt kort beröras vad som skett därefter. Över kommitténs betänkande infordrades utlåtanden från en rad statliga och kommunala organ samt från olika personalsammanslutningar. Dyrortsfrågan underställdes därefter 1945 års höstriksdag i proposition angående förlängning av den dåvarande skattegrupperingen. Därvid föreslogs även, att en särskild dyrortsnämnd skulle inrättas. Sedan riksdagen godkänt propositionen, i vilken Kungl. Maj:t i huvudsak förordade dyrortskommitténs förslag, erhöll socialstyrelsen i uppdrag att verkställa en allmän dyrortsundersökning. Denna påbörjades i maj 1946

och utmynnade i det förslag till dyrortsgruppering, vilket socialstyrelsen avgav i juni 1947. I huvudsaklig överensstämmelse med detta förslag utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse om en provisorisk lönegruppering, vilken gällde under andra halvåret 1947. Sedan klagomål rörande en rad orters placering efter hörande av dyrortsnämnden avgjorts, fastställde Kungl. Maj:t den definitiva lönegrupperingen från den 1 januari 1948, varjämte socialstyrelsen utfärdade kungörelse om den därmed identiska skattegrupperingen.

Den nya grupperingen torde ganska allmänt ha ansetts innebära en väsentlig förenkling i förhållande till tidigare gruppering. För stora delar av landet blev den nya indelningen mycket enhetlig. Såväl i Norrbottens län som på Öland tillhör samtliga orter en och samma dyrortsgrupp. Även i andra delar av landet är stora områden placerade i samma grupp. I vissa län (t. ex. Gotland, Örebro, Västmanland, Västernorrland) är praktiskt taget samtliga orter placerade i samma Ortsgrupp; de enda undantagen utgöres av en eller ett par tätorter, som tillhör närmast högre Ortsgrupp. Särskilt i södra Sverige är emellertid i stor utsträckning kommuner inom ett och samma större, likartade område placerade i olika grupper utan att några nämnvärda skillnader i levnadskostnader förefaller möjliga att påvisa. Detta har helt naturligt framkallat undran och missnöje i de orter, som tillhör lägre grupp än närbelägna orter. Under senare år har visserligen flera sådana ojämnheter rättats till efter klagomål, men många torde dock ännu kvarstå.

Dessa ojämnheter berör huvudsakligen grupperna 1 och 2. Med den gränsdragning mellan grupperna, som fastställdes vid 1947 års dyrortsgruppering,

¹ Jfr not på föregående sida.

samlade sig ett stort antal orter just omkring gränsen mellan dessa båda grupper. Med en annan gränsdragning hade måhända ett enhetligare resultat erhållits. Valet av gruppgränser var emellertid i hög grad bundet. När dyrortsundersökningen fortskridit så långt, att gruppgränser kunde fastställas, hade nämligen riksdagen redan antagit de löneplaner, som 1945 års lönekommitté utarbetat efter förhandlingar med löntagarorganisationerna. Dessa löneplaner förutsatte, att antalet grupper skulle vara fem, att spännvidden mellan högsta och lägsta grupp skulle vara 16 % och att Stockholm skulle vara placerad i mitten av den högsta gruppen. Orsaken till att lönegrupperna fastställdes före dyrortsgrupperingen och därigenom kom att föregripa denna var, att en allmän lönereglering eljest icke hade kunnat genomföras den 1 juli 1947.

Missnöjet med den nya dyrortsgrupperingen har ej endast yttrat sig i klagomål från enskilda orter utan även framträtt i den offentliga debatten. I riksdagen har sålunda varje år sedan år 1948 framlagts motioner i dyrortsfrågan. I dessa har yrkats att dyrortsgrupperingen borde revideras och i vissa fall även att den borde helt avskaffas. Som en speciell form av revision har därvid föreslagits, att lägsta ortsgruppen skulle avskaffas, varigenom samtliga orter i denna grupp skulle flyttas upp till grupp 2. Under år 1950 har vidare förste aktuarien Erik Soop ingivit en skrivelse i dyrortsfrågan till statsrådet och chefen för finansdepartementet. I denna skrivelse, som jämte socialstyrelsens utlåtande över framställningen överlämnats till de sakkunniga, framhålles, att en ny utredning av principerna och metoderna för dyrortsgrupperingen borde företagas i syfte att införa en ny gruppering i samband

med ikraftträdandet av den nya kommunindelningen. Vid framtida grupperingar borde man enligt förslagsställaren som geografiska enheter välja län eller naturliga geografiska regioner och ej som hittills kommuner. Ur dessa regioner skulle dock vissa orter kunna utbrytas. I motioner till 1950 års riksdag har synpunkterna i denna skrivelse åberopats.

Motionerna i dyrortsfrågan vid 1948 års riksdag avslogs av riksdagen. Vid 1949 års riksdag framhöll statsutskottet, att den förestående kommunindelningen säkerligen komme att eliminera flera av de nuvarande skiljaktigheterna mellan angränsande och strukturellt likartade kommuner. Det vore enligt utskottet icke lämpligt att föregripa resultatet av kommunindelningsreformen. Först när denna genomförts borde — om det då befunnnes påkallat — frågan tagas upp till förnyad prövning. Riksdagen beslöt att i skrivelse till Kungl. Maj:t ge tillkänna vad utskottet anförde. När motionerna till 1950 års riksdag behandlades av statsutskottet, hade statsrådet Lingman redan erhållit bemyndigande att tillkalla särskilda sakkunniga, åt vilka skulle uppdragas att utreda principerna för dyrortsgrupperingen. Utskottet underströk därför endast vad i motionerna anförts rörande önskvärdheten av att en kommande utredning bedreves så snabbt, att dess resultat kunde beaktas vid den stundande kommunreformen. Motionerna föranledde ingen riksdagens åtgärd.

Direktiven

I det anförande till statsrådsprotokollet, som statsrådet Lingman gjorde i samband med att 1950 års dyrortssakkunniga tillkallades, diskuterades först tre olika alternativ att genomföra de förändringar i dyrortsindelningen, som

kommunindelningsreformen nödvändiggör.

Det mest naturliga hade enligt statsrådet varit att verkställa en allmän omgruppering av orterna från den 1 januari 1952, då kommunindelningsreformen träder i kraft. Detta program måste emellertid avvisas av tidsskäl. Administrativa skäl talade dessutom mot att låta de gamla kommunala organen ansvara för en dyrortsundersökning, som skulle avse de nybildade kommunerna. Beräkningen av skattesatserna för de nya kommunerna skulle också vålla svårigheter.

Som ett andra alternativ övervägdes att grunda omgrupperingen på uppgifterna från 1947 års dyrortsgruppering. Detta skulle innebära, att man vägde samman dyrortstalen för de kommuner, som kommer att sammanföras till en storkommun, till ett genomsnittstal. Detta skulle sedan bestämma den nybildade kommunens dyrortsplacering. En dylik allmän omgruppering borde emellertid enligt statsrådets mening icke ens provisoriskt genomföras på basis av ett föråldrat prismaterial.

Den enda praktiskt och teoretiskt försvarbara lösningen i den föreliggande situationen vore därför enligt statsrådet att verkställa en allmän omgruppering först efter en ny dyrortsundersökning, vars resultat icke kunde föreligga förrän efter det kommunindelningen trätt i kraft. Till dess skulle de hittillsvarande kommungränserna gälla i dyrortshänseende. Det framhölls som uppenbarligen angeläget, att ett sådant provisorium, med hänsyn till de olägenheter, bland annat i källskattehänseende, som vore förbundna därmed, icke finge ges längre giltighetstid än vad som oundgängligen vore nödvändigt.

Som underlag för den kommande dyrortsundersökningen borde en principut-

redning i dyrortsfrågan verkställas. Statsrådet angav därefter bl. a. följande riktlinjer för utredningen:

»Vid denna utredning böra till prövning upptagas senast tillämpade grunder för dyrortsgrupperingen mot bakgrunden av de speciella problem som genom kommunindelningsreformen aktualiseras. Utredningen bör undersöka, i vad mån det är möjligt att — med tillgodoseende av rimliga anspråk på tillförlitlighet i dyrortsgrupperingen — genom ett mera generaliserat förfarande vid dyrortsindelningen tillskapa större, enhetliga dyrortsområden. Å andra sidan bör utredningen också pröva, i vad mån nybildandet av storkommuner kan medföra befogade krav på uppdelning av en kommun i flera dyrorter, i syfte att åvägabringa bättre överensstämmelse med andra orter.

På utredningen bör ankomma att utarbeta förslag till grunder för den kommande dyrortsundersökningen. Utredningen bör undersöka, huruvida nu tillgängliga uppgifter rörande konsumtionsvanorna äro tillräckliga för utarbetande av en hushållsbudget, som kan läggas till grund för de nya dyrortsjämförelserna. Vad beträffar de i dyrortsjämförelsen ingående posterna torde särskild uppmärksamhet få ägnas bostads-posten, skatterna och avståndstilläggen. Utredningen bör överväga, i vad mån kostnader för resor till och från arbetet böra beaktas.

Utredningens förslag till riktlinjer för den kommande dyrortsundersökningen bör innefatta ett tidsschema för denna undersökning och den på grundval därav företagna allmänna omgrupperingen av dyrorterna, så att den erforderliga provisoriska förlängningen av gällande skattegruppering kan bestämmas. Därvid torde frågan om den framtida periodiciteten i ortsgrupperingen kunna komma under övervägande.

Även om ett underlag för bedömning av spännvidden i dyrortssystemet erhålles först genom den kommande dyrortsundersökningen, synes detta icke böra utgöra hinder för utredningen att till övervägande upptaga frågan om sambandet mellan spännvidden och antalet ortsgrupper i dyrortssystemet.

Det synes mig slutligen lämpligt, att utredningen vid sitt bedömande av hithöran-

de frågor även beaktar den lönespänning, som föreligger mellan olika orter på den privata arbetsmarknaden.

Utredningen bör bedrivas med sådan skyndsamhet att dess resultat kunna framläggas för 1951 års riksdag i samband med att frågan om förlängning av giltighetstiden för gällande skattegruppering förelägges riksdagen.»

Utredningsuppdraget

Den principutredning i dyrortsfrågan, som anförts trots de sakkunniga, bör

enligt direktiven utmyнна i förslag till riktlinjer för en kommande dyrortsundersökning. De sakkunniga bör även föreslå ett tidsschema för denna undersökning och för den därav föranledda allmänna omgrupperingen av orterna. I överensstämmelse härmed har vi funnit oss icke böra till prövning upptaga de förslag angående lämpliga former för dyrortsgrupperingens avskaffande, som framförts till oss bl. a. från Halmstads statstjänstemäns samarbetskommitté.

KAPITEL 2

Principiella grunder för en dyrortsgruppering

Allmänna synpunkter

Diskussionen om dyrortsgrupperingen i stort liksom om enskilda orters placering i denna gruppering präglas ofta av oklarhet om innebörden av att den ena orten anses dyrare än den andra, alltså om innebörden av begreppet dyrhet i detta sammanhang. Många gånger torde i själva verket meningsskiljaktigheterna bottna i olika uppfattningar om denna innebörd.

Målet för dyrortsgrupperingen i avseende på statstjänstemännens löner — och denna gruppering har varit och är otvivelaktigt den betydelsefullaste — är en interlokal utjämning av reallönerna. Vid 1947 års gruppering togs Stockholm som utgångspunkt och målet var således att bestämma nominallönerna i andra orter så, att en utjämning av reallönerna uppnåddes. Man fördelade därför alla andra orter i grupper efter deras dyrhet i förhållande till Stockholm

samt upprättade en löneplan med viss lön för varje sådan grupp, varvid lönerna i de skilda grupperna bestämdes i relation till utgångsortens lön och med hänsyn till skillnaderna i dyrhet mellan de olika orterna.

Det är icke nödvändigt att spännvidden i en sådan löneplan göres lika med den spännvidd som i avseende på dyrheten framkommer i ortsgrupperingen. Göres spännvidden mindre i löneplanen än i ortsgrupperingen och tages den dyraste orten till utgångspunkt, blir löneutjämningen mer än 100 %, dvs. reallönen blir högre i billigare orter än i dyrare. Göres spännvidden större i löneplanen än i ortsgrupperingen, kommer med samma utgångspunkt reallönerna att ligga lägre i billigare än i dyrare orter. I nu gällande löneplan är utjämningen i princip 100 %.

Vad som här bör avses med reallön har utvecklats närmare av 1936 års lö-

nekommitté (SOU 1937:32, s. 24). 1943 års dyrortskommitté gav sin anslutning till samma uppfattning (SOU 1945:32, s. 44). Enligt lönekommittén är det icke helt realistiskt att uppfatta »reallönen» såsom bestämd enbart genom kvoten mellan penninglönen och de i penningar mätbara levnadskostnaderna. För att »reallönen», fortsätter kommittén, skall kunna ges någon normerande innebörd, vilket sker när utjämning av reallönen uppställs som ett lönepolitiskt mål, måste man fatta begreppet i en vidare bemärkelse och det blir i och med detsamma svårbestämbart, delvis beroende av växlande subjektiva värderingar, och knappast statistiskt gripbart. Reallönen måste i princip inbegripa alla de reella fördelar, vari en viss lön kan omvandlas. Dessa är enligt kommittén beroende bl. a. av den miljö, i vilken lönen tillgodonjutes, samt av de levnadsvanor, som miljön mer eller mindre präglar, och inte endast av priserna.

Med en sådan innebörd av begreppet reallön — och motsvarande innebörd av begreppen levnadsstandard och levnadskostnader — får uttryck såsom dyrortsgruppering, dyrortsundersökning, en ords dyrhet osv. en innebörd, som avviker från den som efter vanligt språkbruk ligger i dessa ord. Det är i själva verket icke fråga endast om prisolikheter utan om ett försök att genom ordsgrupperingen få fram en lönebestämning, som utjämnar alla de skilligheter i förmåner eller olägenheter av skilda slag, som för en tjänsteman kan följa av att han är placerad på en viss ort. Det kan icke nog kraftigt understrykas, att bestämmandet av en ords dyrhet på grundval av ett aldrig så fullständigt och riktigt prismaterial icke i och för sig kan leda fram till en ordsgruppering, som tillgodoser ett sådant mål. Det är i så fall nödvändigt att taga

hänsyn även till »alla dessa reella fördelar, som kunna vara förbundna med åtnjutandet av en lön på viss ort men som icke kunna prisstatistiskt behandlas, därför att de icke äro föremål för prisbildning» (lönekommittén, s. 26). Man måste vid ordsgrupperingen räkna icke endast med prisolikheter utan även med olikheter i avseende på faktorer, som överhuvudtaget inte kan mätas i priser och vilkas inflytande på orternas placering därför alltid måste bli en bedömningsfråga. Uttalanden av denna innebörd har gjorts av båda de förut nämnda kommittéerna men knappast blivit i tillräcklig grad beaktade.

Det är emellertid icke endast de omätbara faktorerna, som med nödvändighet inför ett bedömningsmoment i ordsgrupperingen. Även om man begränsar uppgiften på så sätt att hänsyn skall tagas endast till prisolikheter, kan man icke undgå, att grupperingen till viss del måste ske efter en skälighetsprövning. Till belysning härav må följande framhållas.

Till grund för en ordsgruppering efter dyrheten måste ligga en jämförelse mellan levnadskostnaderna på de olika orterna. Denna jämförelse har hittills principiellt avsett en och samma levnadsstandard (lika-standardprincipen). Även om häremot kan riktas vissa erinringar, särskilt med hänsyn till att det för individerna i vissa sammanhang kan talas om ett miljöbetingat tvång att anpassa sig efter den högre eller lägre levnadsstandard, som är den förhärskande på en ort, finner vi det riktigtast att hålla fast vid lika-standardprincipen. Även med denna utgångspunkt kvarstår problem, som ej kan lösas efter objektiva grunder. Själva standardbegreppet kan få en preciserad innebörd endast om man ställer det i relation till en viss konsumtionssammansättning

(budget). Göres jämförelsen mellan orternas levnadskostnader på grundval av en viss budget, är det likväl oviss, huruvida denna verkligen motsvarar lika standard. Det kan t. o. m. synas uppenbart, att motsatsen är fallet (t. ex. att klimatet i Norrland kräver större bränslemängd än i Skåne för att uppvärmningsstandarden skall vara densamma). Justeringar med hänsyn till dylika omständigheter måste bli en bedömningsfråga.

Om man bortser härifrån och antar, att en enhetlig budget representerar lika standard, står man inför frågan, vilken budget som skall väljas. Väljes en budget, som motsvarar vad befolkningen anses böra konsumera, en s. k. normativ budget, har fältet lämnats fritt för rena bedömningar. I Sverige har emellertid hittills så ej skett, utan man har principiellt lagt den faktiska konsumtionssammansättningen till grund för jämförelsen, och någonting annat bör ej heller i fortsättningen ifrågakomma. Den genomsnittliga konsumtionssammansättningen är emellertid växlande (en annan i städer än på landsbygd osv.). Om man gör dyrortsjämförelsen på grundval av en budget, som utgör ett medeltal mellan de olika orternas faktiska konsumtionssammansättning, betyder detta att man, såsom 1936 års lönekommitté uttryckte saken, »konventionellt bestämmer sig för ett värde, som icke har reell innebörd». Söker man fasthålla vid att jämförelsen skall göras med hänsyn till de faktiska levnadskostnader, som befolkningen har på respektive orter, måste jämförelsen mellan två orter bli dubbel, nämligen grundad på både den ena och den andra ortens budget. I praktiken erhålles därvid i regel olika resultat. En dylik dubbel jämförelse låter sig göra, om samtliga i båda budgetarna förekom-

mande varuslag är representerade på båda orterna. De resultat som erhålles är båda lika riktiga. Man får alltså två indextal som uttryck för förhållandet mellan den ena och den andra ortens levnadskostnader. Den slutliga bestämningen av detta förhållande måste göras genom bedömning av vad som med utgångspunkt från dessa båda indextal (och ev. andra faktorer) kan anses rimligt.

Bland svårigheterna vid prisjämförelserna må nämnas det förhållandet, att en viss konsumtion är allmänt förekommande på vissa orter men helt saknas i andra. Vill och kan man nu för dessa senare orter införa vissa substitut för denna konsumtion, har man redan därmed infört ett moment av ren bedömning, avseende frågan, i vad mån det är rimligt att låta ifrågakommande varor motsvara varandra. Saknas rimliga substitut är man tvungen att utesluta denna del av konsumtionen från den statistiskt grundade dyrortsjämförelsen. Som exempel kan nämnas spårvägsresor, vilka förekommer endast i större städer, där obestridligen utgifter för detta ändamål regelmässigt ingår i befolkningens levnadskostnader. Om man vid orternas placering skall taga någon hänsyn till dessa faktiska levnadskostnader — och detta bör man naturligtvis göra — kan det, trots att de är prisstatistiskt mätbara, icke ske annat än efter skälighetsprövning.

Även om det i första hand kan synas, som om en viss konsumtion vore representerad på alla orter, förekommer i stor utsträckning betydande variationer i fråga om kvaliteter. På vissa orter är endast sämre kvaliteter representerade, och man står då i samma situation som i föregående stycke berörts; lika-standardprincipen kan icke på prisstatistisk väg upprätthållas.

Rent praktiskt möter även svårigheter, vilka endast kan bemästras genom att tillgripa skälighetsprövning. Prisinsamlingen är alltid behäftad med svagheter, vilka kräver korrekationer i detaljer, utan att man därvid kan grunda sig på exakta sifferuppgifter för respektive orter. Marknadspriser saknas sålunda ofta för sådan konsumtion, vilken huvudsakligen tillgodoses genom egen produktion (särskilt vissa livsmedel) eller genom direktköp från producenter (grannar). Enär dessa kostnader eller priser är svåra att fastställa, är man nödsakad att för sådan konsumtion räkna med samma priser på ifrågakommande varor som på närliggande orter, där det finns marknad för dessa varor. Detta kan medföra ett systematiskt överskattande av livsmedelskostnader av detta slag på landsbygden.

Vi är oavsett det anförda icke av den meningen, att prisstatistiska jämförelser skulle kunna undvaras eller att de bör tillmätas en undanskjuten plats vid en ortsgruppering. Vi finner tvärtom, att dylika jämförelser är av stort värde och bör vara utgångspunkten för grupperingen. Däremot vill vi hävda, att det är verklighetsfrämmande, om man vill bygga en diskussion om grupperingen på den uppfattningen, att det prisstatistiska materialet i och för sig lämnar en »riktig» uppfattning av läget, ger en »rättvis» gruppering och att påstådda felaktigheter beträffande en eller annan varas pris bör föranleda en annan placering än den man kommit fram till. En riktig eller rättvis gruppering i den meningen att en utjämning av reallönen erhålles, kan uppnås endast med hjälp av bedömningar eller skälighetsprövningar, såväl när det gäller utnyttjandet av det prisstatistiska materialet som när det gäller hänsynstagande till faktorer, vilka icke är statistiskt mätbara. Det

gäller sålunda vid utförandet av en ortsgruppering å ena sidan att bygga på en prisstatistisk jämförelse — men icke längre än materialet ger grund för detta — å andra sidan att göra en rimlig avvägning med hänsyn till faktorer, vilka icke kunnat beaktas vid sagda jämförelse.

Att man sålunda i avsevärd grad saknar möjlighet att avgöra en orts placering genom statistiska beräkningar, synes ha vållat en viss oro, och en tendens har understundom kommit till synes att söka i de prisstatistiska jämförelserna pressa in hänsynstagande till faktorer, vilka överhuvudtaget icke är statistiskt mätbara. Ett sådant förfaringssätt innebär i själva verket endast att den bedömning efter skälighet, som i viss utsträckning är ofrånkomlig, döljes bakom en invecklad statistisk dräkt och leder till misstro mot de prisstatistiska jämförelserna överhuvudtaget.

Det förhållandet att vissa faktorer icke kan prisstatistiskt mätas, innebär ej i och för sig att de är omätbara. Olikheter i klimatet kan otvetydigt påverka levnadskostnaderna och till en del på ett sätt som ej kommer till uttryck i priser. Däremot kan dylika olikheter mätas t. ex. genom jämförelser mellan orternas medeltemperatur e. d. Likafullt måste det sedan bli en ren bedömningsfråga, i vad mån dessa skillnader bör anses ge skillnader i levnadskostnader utöver dem som framkommit genom prisstatistiken. I andra fall kan man överhuvudtaget icke mäta de faktorer, som man likväl anser ger skillnader i levnadskostnader (t. ex. större eller mindre varuurlval, olikheter i avseende på tillgång på förströelser, på möjligheter att lätt komma ut i naturen osv.).

Det är sålunda uppenbart, att själva ortsgrupperingen vid den statliga löne-

sättningen måste inrymma en rad hänsynstaganden av samma art som är föremål för överväganden, när den enskilda arbetsmarknadens parter mötes till förhandlingar om kollektivavtal. Vid dessa förhandlingar tages visserligen numera den statliga grupperingen till utgångspunkt, men i åtskilliga fall nöjer man sig ej med att förhandla om vad som närmast motsvarar den statliga löneplanen, utan bestämmer lönerna på annat sätt, varvid skiftande metoder kommer till användning (speciella ortstillägg för vissa platser, bestämmelser om minimi- och maximiförhöjning av lönerna m. m.). Man skulle kunna tänka sig att i viss överensstämmelse härmed vid bestämmandet av de statliga lönerna inskränka ortsgrupperingens roll så tillvida, att denna skulle grundas enbart på statistiskt mätbara prisskillnader och endast utgöra ett hjälpmedel vid den lönebestämning, som finge ske genom förhandlingar mellan statsmakterna och de anställda. Detta är en rent praktisk fråga, och vi har med hänsyn till arten av vårt uppdrag utgått ifrån att det i detta avseende gällande systemet skall i huvudsak bibehållas. Genom att det slutliga fastställandet av ortsgrupperingen och av löneplanerna sker samtidigt, kommer dock läget att i väsentlig grad bli ett annat än tidigare.

Metoder för prisstatistiska jämförelser

Den i det föregående lämnade redogörelsen för de principiella svårigheter, som uppkommer när det gäller att fastslå, vad som skall menas med en orts dyrhet, bör kompletteras med en redogörelse för metoderna att fastställa två orters relativa dyrhet. Därvid bortses från eventuella skillnader i »omätbara faktorer» (i miljö) mellan de båda orter, A och B, som det följande resonemanget kommer att röra sig kring. Till

en början förutsättes även, att de varor, som finns till salu på de båda orterna, är desamma.

Under denna förutsättning är det enbart olikheter i priser, som bestämmer de båda orternas inbördes dyrhet. Om alla priser är lika, så är också orternas dyrhet densamma, även om konsumtionsvanorna skulle vara olika. Om exempelvis alla priser skulle vara 10 % högre på orten B än på orten A, så är orten B:s dyrhet 110, om dyrheten för A sättes = 100, och orten A:s dyrhet 91, om dyrheten för B sättes = 100.

I praktiken är prisskillnaderna mellan två orter aldrig desamma för samtliga varuslag. Medan vissa varuslag kan vara väsentligt dyrare på orten B än på orten A, så kan prisskillnaden för andra varor vara obetydlig eller ingen. Det kan också samtidigt finnas varor, som är billigare på orten B än på orten A.

Man kan nu ställa frågan, hur mycket dyrare — eller billigare — det skulle ställa sig för en viss konsument, bosatt på orten A, att i stället vara bosatt på orten B. Om man därvid förutsätter, att A-konsumenten vid en bosättning på orten B skulle bibehålla sin konsumtion fullkomligt oförändrad (A-budgeten), så kan man tydligen genom en jämförelse mellan de hypotetiska levnadskostnaderna på orten B och de faktiska kostnaderna på orten A räkna ut skillnaden i dyrhet mellan de båda orterna.¹

¹ Uttryckt i en enkel matematisk formel innebär denna jämförelse, att man räknar ut

$$P_{B(A)} = \frac{\sum p_B q_A}{\sum p_A q_A}$$

där q_A betecknar kvantiteterna av de skilda varuslagen på orten A samt p_A och p_B betecknar varupriserna på de båda orterna. Σ -tecknet innebär, att summering skett över alla varuslagen.

Resonemanget föres bäst, om man utgår från en enda konsument. I praktiken skall dyrhetsjämförelsen givetvis icke blott avse en konsument utan en hel grupp av konsumenter, eventuellt samtliga konsumenter. Härifrån bortses i det följande; den konsument, varom resonemanget rör sig, får representera hela den kategori, som dyrhetsjämförelsen skall hänföra sig till.

Om A-konsumenten bosatte sig på orten B och erhöle en inkomst, som förhölle sig till hans tidigare inkomst som orten B:s sålunda uträknade dyrhet förhåller sig till orten A:s dyrhet, så skulle det tydligen vara möjligt för honom att köpa oförändrade kvantiteter av samma varor, som han tidigare köpte på orten A. Konsumenten har sålunda möjlighet att upprätthålla samma levnadsstandard på orten B som på orten A.

I verkligheten kan han emellertid förutsättas icke komma att göra detta. Det faller sig nämligen naturligt för honom att minska sin konsumtion av varor, som är särskilt dyra på orten B jämfört med orten A, och att öka förbrukningen av varor, för vilka prisjämförelsen är förmånlig (efterfrågan säges vara elastisk).

Denna förskjutning av förbrukningen innebär, att konsumenten, om han erhåller den nyss angivna inkomsten, på orten B kan upprätthålla en högre levnadsstandard än den ursprungliga (han kan inköpa oförändrade mängder av alla varor, vilket skulle innebära oförändrad levnadsstandard, men föredrar att lägga om sin konsumtion). En dyrhetsjämförelse mellan orterna A och B, som bygger på att A-konsumtionen bibehålles oförändrad, lämnar följaktligen ett något för högt resultat. I praktiken brukar man likväl, såväl när det gäller det slag av beräkningar, varom här är fråga, som när det gäller tidsjämförelser

— beräkning av levnadskostnadsindex — fasthålla vid den oförändrade konsumtionen som en utgångspunkt för jämförelsen. På goda grunder kan man utgå från att det fel, som därigenom uppkommer, är obetydligt, så länge de relativa priserna är någorlunda lika på de orter (vid de tidpunkter) som jämföres, och de varor som finns i handeln är desamma.

Utgångspunkten för jämförelsen har hittills varit orten A, och problemet har bestått i att mäta hur mycket dyrare eller billigare det är att leva på orten B, jämfört med orten A. Man kan naturligtvis lika väl taga orten B som utgångspunkt och söka mäta orten A:s dyrhet i förhållande till orten B. Det blir då de på orten B konsumerade kvantiteterna, som kommer att bilda utgångspunkten för jämförelsen, och om man mäter orten A:s dyrhet genom att fastställa, vad B-budgeten kostar med de på orten A rådande priserna, så kommer man även nu att få ett något för högt resultat.¹

Det kan synas, som om man alltid borde erhålla samma resultat, i vilken riktning dyrhetsjämförelsen än göres, dvs. om man exempelvis finner, att orten B är dubbelt så dyr som orten A, så bör man också erhålla, att orten A är hälften så dyr som orten B.² Denna relation är emellertid i allmänhet icke uppfylld, om man begagnar de båda i det föregående angivna beräkningssätten, dvs. en beräkning, som bygger på en oförändrad A-budget, ger ett annat re-

¹ Den använda formeln blir nu tydigen

$$P_{A(B)} = \frac{\sum P_A Q_B}{\sum P_B Q_B}$$

² Med »samma resultat» menas sålunda, att en jämförelse i ena riktningen skall utgöra inverterade värdet av en jämförelse i den andra.

sultat än en beräkning, som bygger på en oförändrad B-budget.¹

Ofta antages att det finns ett och blott ett korrekt värde, som utvisar skillnaden i dyrhet mellan två orter, samt att man kommer närmast detta värde, om man begagnar något slag av genomsnitt mellan de värden, som erhålles enligt de båda beräkningssätten, eller gör jämförelsen på grundval av en budget, som är ett genomsnitt mellan A-budgeten och B-budgeten. Det sålunda erhållna resultatet skulle, åtminstone i stort sett, vara befriat från det fel, som — enligt vad som ovan angivits — uppkommer, om man som utgångspunkt för jämförelsen tager den oförändrade A-budgeten (eller B-budgeten).

Den nyare indexteoretiska litteraturen har emellertid klart ådagalagt, att detta resonemang är felaktigt.² Det är icke riktigt att förutsätta, att det blott finns ett korrekt värde, som utvisar skillnaden i dyrhet mellan två orter (eller två tidpunkter), utan man bör räkna med två värden. Principiellt är

¹ I formel uttryckt är relationen

$$P_{B(A)} = \frac{1}{P_{A(B)}}$$

dvs.

$$\frac{\sum P_B Q_A}{\sum P_A Q_A} = \frac{\sum P_B Q_B}{\sum P_A Q_B}$$

i allmänhet icke uppfyllt. — I fråga om tidsjämförelser innebär uppfyllandet av denna relation, att Laspeyres' och Paasches formler ger samma resultat. Beträffande villkoren för att detta skall inträffa, se Betänkande angående levnadskostnadsindex (SOU 1943:8, s. 137).

² Det grundläggande teoretiska arbetet är Konüs, A. A., The problem of the true index of the cost of living (Econometrica 1939; artikeln ursprungligen publicerad på ryska år 1924). Bland övriga moderna forskare på området må nämnas R. G. D. Allen, Henry Schultz och Hans Staehle (artiklar i Econometrica, Economica, Review of economic studies m. fl.).

det resultat, som erhålles med utgångspunkt från den på orten A rådande levnadsstandarden och de där förefintliga konsumtionsvanorna, likaberättigat med det resultat, som erhålles, om man i stället utgår från orten B. Det är följaktligen nödvändigt att bestämma sig för, huruvida den jämförelse, som göres, skall avse orten B:s dyrhet i förhållande till orten A eller orten A:s dyrhet i förhållande till orten B. Det enda man säkert kan veta är, som ovan framhållits, att den korrekta jämförelsen från A till B måste ge ett värde, som är (något) mindre än den jämförelse, som bygger på A-budgeten, liksom att den korrekta jämförelsen från B till A ger ett mindre resultat än det som bygger på B-budgeten. Korrektionens storlek kan emellertid icke bestämmas. En kalkyl, som bygger på en genomsnittsbudget för de båda orterna, kan ge ett värde, som är större än det värde, som erhålles, om man bygger på A-budgeten. Genom att begagna en genomsnittsbudget för A och B eller — vilket i praktiken kommer på ett ut — genom att begagna ett genomsnittsvärde för beräkningar på grundval av såväl A-budgeten som B-budgeten, kan man sålunda komma fram till ett värde, som ligger längre från det korrekta (men okända) värdet på B:s dyrhet i förhållande till A än om man byggt enbart på A-budgeten. Motsvarande resonemang kan också föras med utgångspunkt från orten B.

Att det är nödvändigt att definitionsmässigt fixera utgångspunkten för jämförelsen framgår särskilt tydligt vid internationella jämförelser, där konsumtionssammansättningen i regel växlar betydligt mer än inom ett enskilt land. Antag exempelvis, att man vill göra en jämförelse mellan Stockholm och Paris. Det innebär då ingen orimlighet, om

man kommer till det resultatet, att det skulle innebära en fördyring såväl för den genomsnittliga stockholmaren att bosätta sig i Paris som för den genomsnittliga parisaren att bosätta sig i Stockholm.

Därest den inbördes prisrelationen mellan olika varor är någorlunda lika på de orter, som jämföres, och avvikelserna mellan A-budgeten och B-budgeten till följd härav och med hänsyn till de övriga omständigheter, som bestämmer konsumtionsvanorna, är någorlunda obetydliga, spelar det i praktiken ingen större roll, huruvida jämförelsen sker från A till B eller från B till A.

Resultatet blir då ungefär detsamma vare sig man utgår från A-budgeten eller B-budgeten, och man kan bortse från att i båda fallen en korrektion egentligen skulle göras för att budgeten förutsatts oförändrad.

Det kan synas, som om olikheterna i priser och konsumtionsvanor mellan skilda orter i Sverige numera skulle vara så små, att man utan vidare skulle kunna utgå från att det är tämligen likgiltigt, vilken budget som får utgöra utgångspunkt för jämförelsen. Denna slutsats är otvivelaktigt riktig i fråga om flertalet varuslag. Man skall emellertid finna, att det i konsumtionen ingår rätt många varor, för vilka kvaliteten och varuurlvalet växlar betydligt från den ena orten till den andra eller för vilka konsumtionen har en helt annan karaktär på skilda orter. I fråga om dylika varor är det såväl principiellt som praktiskt av stor betydelse, att det föregående resonemanget iakttagas, dvs. att man skiljer mellan en jämförelse från A till B och en jämförelse från B till A. För att illustrera de svårigheter, som uppkommer, när man vill jämföra två orters dyrhet med avseende på sådana varor, för vilka konsum-

tionsmöjligheterna växlar på de båda orterna, torde det vara lämpligt med ett schematiskt exempel.

Antag att en viss vara föreligger i ett stort antal kvaliteter på orten A, medan på orten B endast några få av dessa kvaliteter saluföres. På dessa de gemensamma kvaliteterna antages priset vara detsamma.

A-konsumenten förutsättes inköpa av de kvaliteter, som endast finns på orten A. Vid en förflyttning till orten B tvingas han inskränka sin förbrukning till enbart de kvaliteter, som saluföres där.¹ Denna förändring måste anses innebära, att konsumenten vid oförändrad inkomst erhåller en lägre levnadsstandard — han kunde redan då han befann sig på orten A ha inskränkt sig till de varukvaliteter, som fanns på orten B, men föredrog att inköpa av de kvaliteter, som fanns enbart på orten A. Hans levnadsstandard på orten med det mindre varuurlvalet kan följaktligen anses vara lägre än på orten med det rikligare varuurlvalet, trots att priserna på de varor, som finns på båda orterna, är lika.²

B-konsumenten kan, så länge han vistas på orten B, endast inköpa av de märken, som saluföres där. Vid förflyttning till orten A kan han bibehålla sin konsumtion fullkomligt oförändrad men har därjämte på grund av det större varuurlvalet möjligheter till en mera varierad konsumtion. Dessa större möjligheter måste anses innebära en höjd levnadsstandard eller ett reellt förbättrande av konsumtionen.

De angivna slutsatserna gäller, oberoende av huruvida det är de bästa el-

¹ Det förutsättes, att konsumenten inte kan påverka varuurlvalet på orten B.

² Därvid bortses från att konsumenten kan känna sig mera tillfredsställd av att slippa ha så många valmöjligheter.

ler de sämsta kvaliteterna, som saknas på den ena orten. I praktiken förhåller det sig vanligen så, att ett stort varu-urval på en ort innebär, att ett antal dyra varor av hög kvalitet finns i handeln vid sidan av de billigare varor av en mera enkel kvalitet, som finns att köpa på båda orterna.

Den konsument, som när han är bosatt på orten med det rikhaltigare varu-urvalet köper av de högsta kvaliteterna, kan emellertid *uppleva* det som ett förbilligande, om han förflyttas till en ort, där mer eller mindre lyxbetonade varor inte finns att tillgå. Han utsättes då inte längre för frestelsen att »köpa dyrt». På motsvarande sätt kan en konsument, som förflyttas från en ort med ett ringa varuurval till en ort, där även dyrare lyxvaror finns i handeln, uppleva förflyttningen som en fördyring. Medan han förut har tvingats att leva billigt, så har han nu större möjligheter att göra av med sina pengar och detta upplever han som en fördyring.

Detta resonemang är emellertid icke tillåtet. Man får nämligen inte glömma bort, att förflyttningen till en ort med ett mindre varuurval visserligen kan innebära, att konsumenten gör av med mindre pengar, men samtidigt blir hans levnadsstandard lägre än förut. På motsvarande sätt kan den konsument, som förflyttas i motsatt riktning, visserligen anse sig behöva mera pengar än förut, men — om han erhåller dessa pengar — uppnår han med deras hjälp en högre levnadsstandard. Trots att sålunda en ort med blott sämre varukvaliteter och låga priser kan förefalla billigare än en ort, där även bättre kvaliteter och högre prislägen är representerade, och omvänt den senare orten dyrare än den förra, så får man icke därav förledas att anse orten med det

sämre varuurvalet och de lägre priserna för billigare än den andra orten.

Hittills har förutsatts, att alla varor, som finns i handeln på orten med det mindre varuurvalet, också finns att köpa på den andra orten, där dessutom andra varor saluföres. Jämförelsen blir mera komplicerad, om man förutsätter, att endast en begränsad del av varorna (eventuellt inga alls) saluföres på båda orterna, medan på vardera orten därjämte saluföres ett antal varor eller varukvaliteter, som inte finns i handeln på den andra orten. Detta är en situation, som ofta inträffar i praktiken.

Antag exempelvis att på den ena orten A, där levnadsstandarden är genomsnittligt hög, företrädesvis dyrare varor finns i handeln. En konsument från denna ort, som förflyttas till orten B, finner att åtskilliga varor inte finns att köpa. Detta måste, enligt vad som ovan framhållits, tolkas som en fördyring. Visserligen finns på orten B ett antal varor, som inte saluföres på orten A, men tillkomsten av dessa varor kan knappast tolkas som ett förbilligande för A-konsumenten. Med den relativt höga standard, som A-konsumenten fortfarande skall anses upprätthålla, intresserar honom icke dessa varor av låg kvalitet. Orten B måste därför för A-konsumenten komma att framstå såsom dyrare än orten A.

Om man i stället utgår från den på orten B bosatta konsumenten, som lever på en jämförelsevis låg standard och köper de på orten representerade varorna av låg kvalitet, så finner denne konsument vid en förflyttning till orten A, att de varor, som han brukar köpa, saknas i handeln. Detta måste tolkas som en fördyring. I stället finns visserligen varor av hög kvalitet, men dessa intresserar egentligen inte B-konsumenten och kan därför inte anses

som något förbilligande. För B-konsumenten måste därför orten A anses vara dyrare än orten B.

Man kommer sålunda även här fram till det skenbart motsägelsefyllda resultatet, att samtidigt som orten B är dyrare än orten A, så är orten A dyrare än orten B.

Vid en jämförelse mellan två orter är det frestande att begränsa sig till att jämföra priserna på de varor, som finns i handeln på de båda orterna. Om dessa varor spelar en relativt ringa roll i förhållande till de varor eller varukvaliteter, som blott finns företrädda på endera orten, kan man begå ett fel, som i många fall kan bli avsevärt. I stället för att begränsa jämförelsen till gemensamma varor bör man därför söka företaga jämförelsen dels med utgångspunkt från den ena orten, dels med utgångspunkt från den andra. Det blir då nödvändigt att uppskatta betydelsen av att varor, som ingår i konsumtionen på den ena orten, inte finns i handeln på den andra. En sådan uppskattning innebär avsevärda svårigheter och måste med nödvändighet bli mycket schematisk. Det är emellertid bättre att klart redovisa dylika svårigheter för dyrhetsjämförelsen än att icke låtsas om dem och inskränka jämförelsen till sådana varor, som finns i handeln överallt.

Vid de tidigare dyrortsundersökningarna bortsåg man delvis från de olikheter i kvalitet, som kunde föreligga i konsumtionen mellan skilda orter. Ännu i 1934 års undersökning efterfrågades sålunda bostadshyran för »efter ortens förhållanden medelgoda bostäder». Det är uppenbart, att en enligt dylika principer verkställd kalkyl inte kan ge ett rättvisande resultat. En ort med dåliga och till följd därav billiga bostäder kommer sålunda att bli betrak-

tad som billig till följd av bostädernas dåliga kvalitet. I den mån dyrortsundersökningarna på detta sätt icke har tagit hänsyn till förefintliga kvalitetsolikheter mellan olika orter, har de med rätta blivit kritiserade.

Vid den senaste undersökningen sökte man att på alla punkter strängt upprätthålla kravet, att de prisnoterade varorna skulle avse samma kvaliteter på olika orter. Följden blev att man tvingades att begränsa jämförelsen till sådana varor, som fanns företrädda på alla orter. Bortsett från avståndstilläggen, som kommer att behandlas i ett annat sammanhang, togs icke någon hänsyn till att varuurlvalet växlar betydligt från ort till ort. Enligt vad som framgått av det här ovan förda resonemanget, är det en illusion att föreställa sig, att dyrortsjämförelsen blir korrekt, om man blott tillser att jämförelsen hänförs sig till identiska varor och varukvaliteter. Problemet kvarstår olöst.

Det här ovan förda principiella resonemanget har hänfört sig till blott två orter och har resulterat i att man vid en jämförelse dem emellan kan utgå från endera orten och att resultatet kan bli i rätt hög grad beroende på vilken ort, som väljes till utgångspunkt för jämförelsen. Vilken orten som bör väljas, kan icke bestämmas från statistiska utgångspunkter utan kan blott fastslås under hänsynstagande till vad som skall vara dyrortsundersökningens syfte.

I praktiken rör man sig icke blott med två orter utan med alla Sveriges kommuner. Det blir därför givetvis helt otänkbart att göra en parvis jämförelse mellan alla dessa kommuner, särskilt om jämförelsen mellan varje par skall ske i båda riktningarna. Vad man vill åstadkomma är, att alla kommunerna

inpassas i ett visst system. Frågan är vad som egentligen skall vara utgångspunkten för detta system. För att klargöra detta kräves en kort historisk återsblick.

När dyrortsgraderade löner först infördes, var syftet härmed att kompensera löntagarna i Stockholm och andra »dyrorter» i detta ords ursprungliga och egentliga bemärkelse. Lönesystemet utformades så, att en grundlön fastställdes för »billigaste ortsgrupp» och utöver denna betalades särskilda ortstillägg för dem som var bosatta i »dyrorterna». Större delen av landet tillhörde den lägsta ortsgruppen, i vilken blott grundlöner utbetalades. Utgångspunkten för dessa tidigare dyrortsjämförelser utgjorde sålunda de billigaste orterna. I praktiken genomfördes jämförelsen dock icke konsekvent på det sättet. Den vid undersökningarna begagnade budgeten skulle åtminstone i princip hänföra sig till hela riket, och de för varje ort uträknade indextalen angav ortens dyrhet i förhållande till »riksmedeldyrheten».

Under det senaste årtiondet har man kunnat lägga märke till att diskussionen i dyrortsfrågan förskjutits i ett hänseende, som är viktigt ur de här diskuterade synpunkterna. Frågan gäller icke längre, hur mycket dyrare Stockholm och andra »dyrorter» är i förhållande till den övriga delen av riket, utan problemet är att beräkna, hur mycket billigare olika orter är i förhållande till Stockholm, som sålunda får utgöra utgångspunkten för jämförelsen. Denna förskjutning i betraktelsesättet har såtillvida föranlett en förändring i den senaste dyrortsgrupperingen (år 1947) som den skala, som orterna då inpassades i, angavs med Stockholm som utgångspunkt. Den begagnade budgeten avsåg dock ej enbart Stockholm utan

även andra städer och tätorter (landsbygden ingick däremot ej).

Vid den kommande dyrortsundersökning, vars uppläggning diskuteras i detta betänkande, förefaller det naturligt att i första hand låta Stockholm utgöra utgångspunkten för jämförelsen. Man bör emellertid göra klart för sig, att en dylik undersökning icke svarar på frågan, hur mycket högre eller lägre levnadskostnaderna är i Stockholm jämfört med andra orter. Eftersom denna senare frågeställning också bör belysas, bör undersökningen genomföras på ett sådant sätt, att man alternativt begagnar en annan utgångspunkt för jämförelsen.

Allmänna slutsatser

De mätbara skillnaderna i dyrhet mellan olika orter har enligt de efter hand utförda prisundersökningarna successivt starkt minskats. Ehuru förskjutningar i metoderna förekommit och minskar jämförbarheten mellan de olika undersökningarna, lider det intet tvivel om, att en avsevärd sammanpressning av spännvidden mellan de dyraste och de billigaste orterna har ägt rum. Beträffande denna utveckling må hänvisas till dyrortskommitténs betänkande¹ och socialstyrelsens redogörelse för 1946 års dyrortsundersökning.²

Denna successiva utjämning av prinsnivån på olika orter har betydelsefulla konsekvenser för den tekniska utformningen av den kommande dyrortsundersökningen. Den ökar den relativa betydelsen av felen i primärmaterialet, vilka, trots en förbättring i metodiken för prisgeografiska undersökningar, näppeligen kan väntas ha blivit reducerade i samma grad. Då sammanpress-

¹ SOU 1945: 32, bl. a. på s. 13 och s. 33.

² Soc. Medd. årg. 1947, s. 800.

ningen endast i mindre grad gäller olikheterna i bostadskostnad, ökas den relativa betydelsen av alternativa beräkningsmetoder på denna punkt. Slutligen — och detta är måhända det viktigaste — måste man räkna med att de omätbara elementen i levnadsstandarden fått en relativt sett ökad betydelse för dyrortsjämförelsen.

Såsom i föregående avdelning framhållits kan man icke räkna med att olikheterna i de faktiska konsumtionsmöjligheterna (tillgång på olika slag av varor osv.) undergått en motsvarande utjämning. Vad där anförts om osäkerheten i själva metoderna för prisjämförelsen måste därför ägnas uppmärksamhet.

Av det anförda framgår, att den utveckling som försiggått skärpt betydelsen av att prisjämförelsen icke får vara helt avgörande för ortsgrupperingen, utan att denna bör kompletteras med andra kriterier, vilka skulle kunna tjäna till ledning vid grupperingen. 1943 års dyrortskommitté har redan infört de

s. k. avståndskostnaderna, vilket i praktiken innebär att man vid en Ortsplacering efter skälighetsprövning tager hänsyn till avståndet till inköpscentra etc. Ett annat enkelt kriterium som med fördel borde kunna användas är, när det gäller städerna, deras folkmängd. En omständighet av stor betydelse för grupperingen är vidare ortens geografiska belägenhet. De nuvarande avståndstilläggen kan för övrigt, om man så vill, till stor del betraktas som ett hänsynstagande till de speciella levnadsförhållandena i Norrland.

Ehuru skillnaderna mellan enskilda orter, belägna i en och samma del av landet, kan befinnas obetydliga eller endast med stor felmarginal kan fastställas, kan man — såsom i det följande visas — för vissa utgiftsposter konstatera en mera beaktansvärd skillnad mellan olika delar av landet. Målet för dyrortsundersökningen bör med hänsyn härtill åtminstone i viss utsträckning bli mera att göra en »dyrområdesindelning» än en dyrortsindelning.

KAPITEL 3

1946 års undersökning — metodik och resultat Prisutvecklingen efter år 1946

Budgeten

1943 års dyrortskommitté framhöll i sitt betänkande, att den budget (det viktsystem), som skall användas vid en dyrortsundersökning, bör vara enhetlig. I fråga om vissa besläktade födoämnen kunde man tänka sig, att en viss vara utbyttes mot en annan beroende

på konsumtionens geografiska olikheter, och i fråga om bränsle borde man räkna med olikheter efter landets indelning i skilda temperaturzoner. Man kunde vidare tänka sig att räkna med ett större kaloribehov i övre Norrland. I övrigt borde man räkna med samma kvantiteter av samma varuslag

för hela landet. Kommittén underförstod, att budgeten skulle vara fullständig; den avkortning av budgeten, som tillämpats vid tidigare dyrortsundersökningar och som med rätta blivit starkt kritiserad, kunde anses ha blivit avförd ur diskussionen genom det uttalande, som gjordes av 1936 års lönekommitté (SOU 1937: 32, s. 81).

1943 års dyrortskommitté uttalade vidare, att viktsystemet lämpligen kunde avse hushållsbudgeten för familjehushåll om man, hustru och ungefär två barn bosatta i städer och andra tätorter samt åtnjutande en inkomst motsvarande en tjänstemans i ungefär 11:e löneklassen (enligt det lönereglemente, som gällde t. o. m. juni 1947). Till detta uttalande lämnades ingen närmare motivering.

När 1946 års dyrortsundersökning sedermera skulle genomföras, innebar direktiven, att de här ovan refererade anvisningarna från dyrortskommittén skulle följas. Några resultat från en aktuell konsumtionsundersökning förelåg då inte, och såsom grundval för dyrortsundersökningen valdes därför den budget, som begagnades vid beräkningen av levnadskostnadsindex i september 1946. Denna budget kunde anses i stort sett uppfylla de ovan angivna kraven.

Ett viktigt undantag gjordes dock, nämligen beträffande bostadsposten. Enligt den nyss omnämnda budgeten skulle bostadsposten (utan bränsle och lyse) ha omfattat 593 kr eller 11,0 % av budgetens totalsumma. Vid en jämförelse mellan denna bostadskostnad och de från 1945 års bostadsräkning erhållna uppgifterna visade det sig, att budgetens bostadskostnad svarade mot en bostad om knappt 2 rumsenheter (= 1 rum och kök).

Dyrortskommittén hade icke närmare

angivit, på vad sätt bostadsposten skulle vägas in i totalbudgeten. Av kommitténs betänkande kunde man dock draga den slutsatsen, att kommittén förutsatte, att bostadsposten skulle omfatta en bostad om 3,00 rumsenheter (= 2 rum och kök). I den vid 1946 års dyrortsundersökning begagnade budgeten inrymdes i överensstämmelse härmed en bostadskostnad av 907 kr, motsvarande 15,7 % av budgetens totalsumma. Eftersom kostnadsolikheterna, när det gäller bostaden, var större än i fråga om andra utgiftsposter, ledde denna justering av budgeten till det resultatet, att de sammanlagda dyrortsolikheterna blev inte oväsentligt större än vad de skulle ha blivit, om indexbudgeten hade använts i oförändrat skick.

Den vid 1946 års undersökning begagnade budgeten såg i sammandrag ut på följande sätt:

	Kr	%
Livsmedel	2 037	35,3
Bostad	907	15,7
Bränsle och lyse	278	4,8
Kläder och skodon	786	13,6
Skatter	565	9,8
Övriga utgifter	1 199	20,8
Summa	5 772	100,0

Livsmedel

Prisuppgifter för livsmedel insamlades vid 1946 års undersökning från samtliga kommuner och vissa särorter (sammanlagt ca 3 000) enligt en särskild blankett. För vissa varor, för vilka prisvariationerna erfarenhetsmässigt var små eller inga alls, skedde ingen prisinsamling utan samma kostnad påfördes alla orter.

Prisuppgifterna skulle insamlas under tiden 13—18 maj 1946, varefter de under minst 14 dagar skulle hållas tillgängliga för allmänhetens granskning.

Efter godkännande av vederbörande kommunmyndighet insändes sedan uppgifterna till socialstyrelsen. Uppdraget att insamla och granska priserna överlämnades på alla större orter till särskilda prisinsamlingsnämnder, bestående av lika antal löntagare och arbetsgivare jämte en ordförande, som icke representerade någon av dessa grupper.

Vid sin granskning av de insända uppgifterna ansåg sig socialstyrelsen i ett stort antal fall böra ändra kommunmyndighetens prisuppgifter. Dessa ändringar föregicks alltid av korrespondens med myndigheten i fråga. Priser på varuslag, för vilka ingen notering uppgivits, uppskattades av styrelsen

med ledning av priserna i närliggande orter och av ombudspriserna.¹

Trots att socialstyrelsen sålunda lade ned ett betydande arbete på granskning, korrigering och komplettering av de insända priserna, torde likväl i flera fall ha använts priser, mot vilka berättigad kritik kan riktas. Potatis är det mest uppmärksammade exemplet härpå. Potatispriserna varierade ofta mycket kraftigt mellan de olika orterna även i samma område (län), som framgår av tab. 1. Vid den tidpunkt, då priserna insamlades — maj 1946 — var tillgången på fullgod potatis ringa. För

¹ En redogörelse för hur prisinsamlingen gick till har lämnats i Soc. Medd. årg. 1947, s. 801.

Tab. 1. *Prisspridningen för potatis inom några län enligt 1946 års dyrortsundersökning.*

Potatispris i öre per kg	Antal noteringar i				
	Jönköpings län	Malmöhus län	Värmlands län	Jämtlands län	Norrbottnens län
14	—	4	—	—	—
15	2	19	—	1	—
16	3	4	—	2	—
17	2	5	—	1	—
18	9	25	3	2	—
19	1	1	—	—	—
20	35	65	9	14	—
21	2	5	1	1	—
22	6	12	4	12	—
23	4	5	10	8	—
24	9	14	6	4	1
25	52	73	32	7	5
26	4	15	9	1	5
27	—	9	5	2	4
28	4	2	8	3	3
29	—	—	9	—	—
30	7	4	6	4	8
31	—	—	—	—	—
32	1	—	—	1	—
33	—	—	—	2	1
34	—	—	—	—	3
35	—	—	—	2	4
36	—	—	—	—	—
37	—	—	—	—	—
S:a noteringar	141	262	102	67	34

många kommuner avsåg därför troligen priserna sekunda potatis. I varje fall representerade de ofta icke prisläget på orten annat än just vid prisinsamlings-tillfället. Stundom torde de lämnade priserna ha avsett producentpriser o. d. och icke detaljhandelspriser. Även be-träffande en del andra varor, såsom morötter och vitkål, förekom liknande osäkra priser.

Eftersom vissa av dessa varor har en betydande vikt i budgeten — utgiften för potatis uppgick till 114 kr vid 1946 års undersökning — kan egendomliga, tillfälliga priser ha fått en avgörande inverkan på dyrortsplaceringen. Vid den skälighetsprövning av orternas placering, som socialstyrelsen företog, innan förslaget till gruppering upprättades, var det visserligen i stor utsträckning just sådana egendomligheter i de enskilda priserna, som prövades. Om det nämligen vid denna prövning visade sig, att någon ort enligt sitt krontal till följd av osäkra avvikelser i enskilda priser skulle ha tillhört annan grupp än närliggande och i övrigt likartade orter, placerade socialstyrelsen likväl orten i samma grupp som de andra orterna. I södra Sverige, där levnadskostnadstalen för många orter vid 1946 års undersökning samlade sig kring gränsen mellan grupp 1 och grupp 2, och där sålunda ingen dyrortsgrupp framstod som den för ett område naturliga, var dock denna skälighetsprövning ofta mycket vansklig. Socialstyrelsen valde att endast korrigera extremvärdena samt att bedöma övriga priser i samband med den allmänna skälighetsprövningen av orternas slutliga placering i respektive ortsgrupper.

Här berörda egendomligheter i prismaterialet studerades sedermera ingående vid behandlingen av klagomål över dyrortsplaceringen. Inom dyrortsnäm-

den gjordes sålunda vissa jämförande beräkningar på grundval av medelpri-ser för större områden för varor, vilkas priser snabbt förändras med tiden och vid undersökningen visade en stark spridning. Ett sådant för-faringssätt hade för övrigt rekomen-derats av dyrortskommittén. Om icke individuella priser utan medelpri-ser användes, måste naturligtvis dessa användas för alla orter tillhörande en på visst sätt avgränsad grupp. Härvid ut-jämnas även de avvikelser från medel-priset, vilka ger ett riktigt uttryck för prisläget på orten.

För vissa varor förekom det relativt ofta, att prisuppgift saknades på de in-sända blanketterna. I dessa fall insatte som nämnts socialstyrelsen ett pris. Om det endast gällde priset på någon en-staka ort, vållade detta i regel inga svå-righeter. Men om pris saknades för ett större antal orter i samma trakt, blev kompletteringen svårare. Vid 1946 års undersökning saknades priser främst för vissa fisksorter, men även för en del köttvaror, ägg m. m. saknades på sina håll ofta noteringar. För lands-kommuner och mindre orter kunde så-lunda de framräknade krontalen i stor utsträckning grunda sig på av social-styrelsen uppskattade priser. Det bör till sist framhållas, att kompletteringen av prismaterialet givetvis var särskilt svår för varor med stora prisvariatio-ner.

De här berörda svårigheterna har även framträtt vid av de sakkunniga gjorda beräkningar på grundval av so-cialstyrelsens fortlöpande prisinsam-ling i 35 landskommuner. För ej mindre än 7 av de 35 kommunerna måste så-lunda minst en femtedel av livsmedels-utgiften grundas på uppskattade priser. För en kommun måste nästan halva utgiften uppskattas på detta sätt.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är, om prisvariationerna mellan orterna är större eller mindre för de varor, som ofta ej kan köpas i landskommunerna, än för andra varor. För att belysa detta har vissa sammanställningar gjorts för ett par ombudsorter, för vilka prisnoteringar lämnats på alla eller i det närmaste alla ifrågakommande varor. Som mått på om en vara vanligen saluföres på landsbygden, har tagits antalet noteringar från de 35 landskommuner, från vilka socialstyrelsen fortlöpande insamlar priser. De varor, för vilka noteringar lämnats från mindre än 30 av de 35 kommunerna, har ansetts vara mindre vanliga på landsbygden.

I förhållande till Stockholm låg enligt dessa beräkningar t. ex. utgiften i Eskilstuna i september 1949 för den förstnämnda gruppen 5 % lägre, medan utgiften för den andra gruppen, dvs. för de varor, som i regel saluföres även på landsbygden, endast låg 3 % lägre. En motsvarande beräkning för december 1949 och mars 1950 gav ännu större

skillnader. Denna beräkning utvisade nämligen, att utgiften för den förstnämnda gruppen i Eskilstuna låg ej mindre än 8 % lägre än i Stockholm, medan motsvarande skillnad för övriga varor endast uppgick till 2 %. I juni 1950 framkom däremot inga egentliga skillnader mellan de två ovannämnda grupperna i detta hänseende. Även för andra undersökta orter framkom sådana skillnader.

Dessa sammanställningar visar, att prisvariationerna för varor, som ofta ej saluföres på den egentliga landsbygden, kan vara annorlunda än för andra varor. Om livsmedelsutgiften skall beräknas för varje kommun, är det därför nödvändigt att beräkna priserna även på sådana varor, som saknas i kommunerna. Det är emellertid som redan framhållits ofta mycket svårt att komplettera de av kommunerna lämnade prisuppgifterna.

Enligt 1946 års undersökning förekom betydande variationer i livsmedelskostnader mellan landets olika delar, såsom framgår av tab. 2, där vissa

Tab. 2. Beräknade livsmedelsutgifter inom olika områden åren 1946 och 1950.

Område	Absoluta tal (i kr)			Indextal (Stockholm = 100)		
	1946 ¹		1950 ²	1946 ¹		1950 ²
	Samtl. orter	60 ombuds-orter	60 ombuds-orter	Samtl. orter	60 ombuds-orter	60 ombuds-orter
Stockholm	2 125	2 125	2 801	100,0	100,0	100,0
Östra Sverige i övrigt ...	1 996	2 005	2 717	93,9	94,4	97,0
Småland och öarna	1 927	1 964	2 672	90,7	92,4	95,4
Södra Sverige	1 917	1 965	2 661	90,2	92,5	95,0
Västra »	1 969	2 005	2 699	92,7	94,4	96,4
Nedre norra Sverige	2 050	2 066	2 764	96,5	97,2	98,7
Övre »	2 102	2 131	2 848	98,9	100,3	101,7
Lägsta utgift	1 846	1 911	2 624	86,9	89,9	93,7
Högsta »	2 250	2 189	2 894	105,9	103,0	103,3

¹ Dyrortsbudgeten, priser i maj 1946.

² Indexbudget och priser i mars 1950.

genomsnittstal redovisas. I genomsnitt tenderade utgiften att stiga från söder mot norr. Beräkningar för de olika länen utvisar, att den genomsnittliga livsmedelsutgiften beräknad på grundval av dyrortsbudgeten var lägst i Kristianstads län och högst i Norrbottens län. Länsmedeltalen företedde endast mindre skillnader mellan länen i Småland och Skåne. Ej heller mellan länen i västra och östra Sverige var skillnaderna särskilt stora. Talen där låg dock högre än i de förstnämnda länen. Länen i nedre norra Sverige hade ytterligare något högre tal.

Eftersom huvudparten av orterna i ortsgrupp 5 låg i norra Sverige och de i grupp 1 i södra, kan även en jämförelse mellan ortsgrupperna ge ett visst mått på variationerna i livsmedelskostnader mellan söder och norr. I förhållande till medelutgiften för ortsgrupp 5 låg motsvarande utgift 10 % lägre i grupp 1, vilket nära ansluter sig till den ovan erhållna skillnaden mellan länsmedeltalen.

Inom de olika länen förekom icke oväsentliga skillnader. I de flesta länen uppgick spännvidden, när det gällde livsmedelsutgiften, till 5 à 6 %. I Stockholms län uppgick motsvarande tal till över 10 %. Det lägsta livsmedelstalet, som förekom vid denna undersökning, låg 18 % lägre än det högsta talet.

För att rätt kunna bedöma betydelsen av dessa olikheter måste man sammanställa dem med livsmedelspostens andel i budgeten. Som framgått av ett tidigare avsnitt i detta kapitel utgjorde vid 1946 års undersökning livsmedelskostnaderna i genomsnitt över en tredjedel av samtliga levnadskostnader. De ovan påvisade olikheterna orterna emellan hade sålunda en mycket stor betydelse för resultatet av 1946 års dyrortsundersökning.

De sakkunnigas undersökningar. Något nytt prismaterial för samtliga orter finns icke. Det prismaterial, som förlöpande insamlas av socialstyrelsen på 60 tätorter och i 35 landskommuner, är dock tillräckligt för att ge en sammanfattande bild av de nuvarande prisvariationerna mellan landets olika delar. När det gäller de 35 landskommunerna saknas, som redan framhållits, ofta noteringar för en rad betydelsefulla varor, varför några beräkningar icke redovisas för dessa kommuner. För de 60 tätorterna har vi däremot gjort en del sammanställningar, vilka redovisas i det följande.

I första hand har kostnaden för dessa orter beräknats på grundval av priser i mars 1950 samt den sedan december 1949 tillämpade indexbudgeten (tab. 3). Enligt denna beräkning, som i stort sett stämmer väl med det vid 1946 års undersökning framkomna resultatet, ligger livsmedelsutgiften i de tre ombudsorterna i Norrbotten klart högre än i Stockholm, medan utgiften för övriga norrlandsorter är ungefär lika hög som i Stockholm, för en del något högre, för andra något lägre. De lägsta utgifterna uppvisar ombudsorterna i södra Sverige (Skåne och Småland). Utgiften tenderar sålunda klart att stiga från söder och mot norr. Från denna allmänna tendens finns det dock en rad avvikelser. Orsaken härtill torde dock ofta vara att söka i tillfälliga svängningar i priserna. För vissa orter kan givetvis avvikelser i större eller mindre grad vara ett riktigt uttryck för att prisnivån på orten ej är densamma som på andra orter i samma område. Orternas storlek kan t. ex. ha påverkat livsmedelsutgiftens storlek. Av materialet från de 60 ombudsorterna att döma synes dock ortsstorleken spela en underordnad roll.

Tab. 3. De 60 ombudsorterna ordnade efter livsmedelsutgiftens storlek.¹

Ort	Total livsm.- utgift, kr	Skillnad i förh. t. Sthlm, kr	Ort	Total livsm.- utgift, kr	Skillnad i förh. t. Sthlm, kr
Kiruna (Nb.)	2 894	+93	Växjö (Kron.)	2 703	— 98
Luleå (Nb.)	2 892	+91	Eskilstuna (Söd.)	2 703	— 98
Gällivare (Nb.)	2 889	+88	Västervik (Kalm.)	2 696	—105
Östersund (Jämtl.)	2 815	+14	Landskrona (Malm.)	2 694	—107
Vilhelmina (Vb.)	2 806	+ 5	Ringarum (Östg.)	2 689	—112
Stockholm	2 801	0	Jönköping (Jönk.)	2 688	—113
Södertälje (Sthlm)	2 798	— 3	Lysekil (Göteb. o. Bohus)	2 688	—113
Kramfors (Vrnl.)	2 796	— 5	Ed (Älvsb.)	2 686	—115
Umeå (Vb.)	2 789	—12	Kristianstad (Krist.)	2 685	—116
Morastrand (Kopp.)	2 786	—15	Karlskrona (Blek.)	2 682	—119
Söderhamn (Gävl.)	2 785	—16	Töreboda (Skar.)	2 681	—120
Göteb. (Göteb. o. Bohus)	2 769	—32	Gimo (Upps.)	2 675	—126
Sundsvalls sågv. (Vrnl.)	2 760	—41	Kalmar (Kalm.)	2 673	—128
Gävle (Gävl.)	2 757	—44	Borås (Älvsb.)	2 672	—129
Ludvika (Kopp.)	2 757	—44	Tingsryd (Kron.)	2 672	—129
Uppsala (Upps.)	2 756	—45	Hälsingborg (Malm.)	2 666	—135
Avesta (Kopp.)	2 755	—46	Ystad (Malm.)	2 663	—138
Karlstad (Värml.)	2 749	—52	Halmstad (Hall.)	2 662	—139
Falun (Kopp.)	2 746	—55	Lidköping (Skar.)	2 657	—144
Filipstad (Värml.)	2 741	—60	Kisa (Östg.)	2 656	—145
Visby (Gotl.)	2 738	—63	Lund (Malm.)	2 654	—147
Vänersborg (Älvsb.)	2 734	—67	Varberg (Hall.)	2 654	—147
Norrköping (Östg.)	2 734	—67	Värnamo (Jönk.)	2 654	—147
Sundsvall (Vrnl.)	2 733	—68	Tidaholm (Skar.)	2 652	—149
Västerås (Västm.)	2 729	—72	Malmö (Malm.)	2 649	—152
Motala (Östg.)	2 725	—76	Degerhamn (Kalm.)	2 647	—154
Arvika (Värml.)	2 721	—80	Markaryd (Kron.)	2 628	—173
Örebro (Ör.)	2 719	—82	Simrishamn (Krist.)	2 628	—173
Nyköping (Söd.)	2 713	—88	Höör (Malm.)	2 625	—176
Linköping (Östg.)	2 704	—97	Bodafors (Jönk.)	2 624	—177

¹ Beräknad på grundval av indexbudget och priser i mars 1950.

För att i någon mån belysa förekomsten av tillfälligheter i prismaterialet har vi för några orter särredovisat utgiften för vissa varuslag (tab. 4). Härvid har framräknats, hur mycket de enskilda orternas utgifter skiljer sig från motsvarande utgifter i Stockholm. Det framgår av denna tabell, vilken avgörande betydelse ett par varor — mjölk, potatis och ägg — kan ha för ortens livsmedelsutgift.

Vi har även gjort vissa beräkningar på grundval av priser under 12 på varandra följande månader. I första hand har därvid för några varor, för vilka

prisändringar ägt rum under året, undersökts om prisrelationen mellan orterna var densamma under alla månader, eller med andra ord om prissvängningarna mellan de olika månaderna varit lika kraftiga för alla orter. Denna undersökning visar, att prisrelationerna mellan orterna för vissa varor kan skilja sig väsentligt under olika månader. I tab. 5 redovisas resultatet av denna undersökning för ett par av de undersökta varorna.

Som av det föregående framgått kan valet av månad för prisinsamlingen ha viss betydelse. För att få en mera sä-

Tab. 4. *De beräknade livsmedelsutgifternas variationer i mars 1950. Jämförelse mellan Stockholm och övriga ombudsorter. (Med + anges, att ortens utgift överstiger och med — att den understiger utgiften i Stockholm.)*¹

Ort	Kronor per år					
	Mjölk	Ägg	Köttvaror	Potatis	Övriga varuslag	Samtliga varuslag
Stockholm (totalutgift)	287,05	134,53	549,47	122,77	1 707,22	2 801,04
Kiruna	+31,91	+ 6,21	— 7,30	— 0,42	+62,21	+ 92,61
Gällivare	+31,91	+ 4,13	— 0,58	+26,16	+26,68	+ 88,30
Östersund	— 7,96	—	— 6,49	—13,07	+41,47	+ 13,95
Södertälje	— 7,96	—	— 3,68	— 4,64	+13,67	— 2,61
Kramfors	— 7,96	—	— 4,69	—23,20	+30,75	— 5,10
Umeå	— 7,96	— 2,07	—14,63	—21,52	+34,27	— 11,91
Morastrand	—	—	—16,87	—13,07	+14,49	— 15,45
Göteborg	— 7,96	— 2,91	— 9,39	— 9,28	— 2,14	—31,68
Gävle	—15,94	— 4,14	—13,42	— 7,60	— 2,77	—43,87
Visby	—23,93	— 7,87	—36,70	— 5,06	+10,09	— 63,47
Västerås	—23,93	— 8,29	—11,53	—13,07	—15,37	— 72,19
Arvika	—15,94	—10,36	—26,42	— 9,70	—17,87	— 80,29
Nyköping	—31,88	—	—32,63	—10,55	—13,09	— 88,15
Växjö	—31,88	—	—31,62	—22,36	—11,75	— 97,61
Eskilstuna	—31,88	—	—12,83	—20,24	—33,37	— 98,32
Västervik	—39,87	— 4,14	—39,71	—18,14	— 2,97	—104,83
Jönköping	—31,88	— 7,04	—29,21	—21,09	—23,97	—113,19
Lysekil	—31,88	—20,70	—20,92	—18,14	—21,67	—113,31
Ed	—31,88	—24,83	—31,46	—14,77	—12,41	—115,35
Karlskrona	—31,88	— 4,14	—37,18	—25,32	—20,56	—119,08
Gimo	—31,88	—10,36	—17,23	—27,84	—38,38	—125,69
Halmstad	—31,88	—12,84	—34,42	—27,84	—32,13	—139,11
Lidköping	—39,87	—16,56	—39,43	—18,98	—29,42	—144,26
Kisa	—39,87	—26,91	—27,40	—29,95	—21,14	—145,27
Lund	—23,93	— 9,52	—38,74	—20,24	—54,50	—146,93
Malmö	—23,93	— 4,14	—30,15	—21,52	—71,95	—151,69
Degerhamn	—39,87	—10,36	—27,99	—46,83	—29,13	—154,18
Simrishamn	—47,82	—14,49	—32,31	—29,95	—48,64	—173,21
Höör	—47,82	—16,15	—30,81	—27,42	—53,99	—176,19

¹ Beräknade på grundval av indexbudget och priser i mars 1950.

ker grund att bygga på har vi för 20 orter företagit en sammanvägning av livsmedelsutgiften för varje månad under ett år (tab. 6). Månadsutgiften har i regel erhållits genom att årsutgiften enligt den senaste indexbudgeten uppdelats i tolv lika stora delar. För vissa

säsongvaror har dock årsutgiften endast uppdelats på de månader, under vilka varorna mera allmänt förekommer i marknaden. Under övriga månader har sålunda ej räknats med någon utgift alls för säsongvarorna.¹ Vid den-

¹ Jfr kap. 4, s. 66.

Tab. 5. *Detaljprisvariationer under år 1949 för vissa varor och på vissa orter.*
(Indextal med respektive ors årsmedeltal = 100.)

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
<i>Torsk</i>												
Stockholm	138	104	96	93	77	95	94	89	94	110	107	102
Göteborg	141	90	116	91	88	89	102	75	102	109	92	103
Malmö	98	98	98	116	98	98	98	98	98	98	98	98
Norrköping	113	113	113	99	83	90	113	90	90	90	104	103
Kisa	106	96	—	—	—	96	96	96	101	96	106	106
Halmstad	115	92	114	118	87	90	91	87	90	98	115	102
Ludvika	132	99	88	110	88	99	99	88	88	99	110	101
<i>Potatis</i>												
Stockholm	88	89	91	88	85	88	136	122	114	97	100	101
Göteborg	88	86	87	88	88	90	161	120	95	102	104	92
Malmö	88	88	88	92	92	89	128	109	107	105	104	105
Norrköping	85	85	85	85	85	85	169	125	110	100	95	93
Kisa	82	80	84	84	84	80	199	120	110	100	89	89
Halmstad	84	84	82	84	84	84	173	108	109	111	103	93
Ludvika	85	85	85	85	91	91	160	126	116	91	91	93
<i>Äpplen</i>												
Stockholm	105	131	105	—	—	—	—	77	73	95	104	109
Göteborg	113	106	102	—	—	—	—	79	79	106	102	112
Malmö	120	120	115	—	—	—	—	89	89	89	89	89
Norrköping	127	131	—	—	—	—	—	86	56	82	108	110
Kisa	126	119	119	—	—	—	—	88	74	74	100	100
Halmstad	124	124	82	—	—	—	—	60	99	99	91	121
Ludvika	104	106	—	—	—	—	—	83	73	113	110	110

Tab. 6. *Beräknade livsmedelsutgifter på 20 ombudsorter.¹*
Kronor per månad.

Ort	Juli 1949	Aug. 1949	Sept. 1949	Okt. 1949	Nov. 1949	Dec. 1949	Jan. 1950	Febr. 1950	Mars 1950	April 1950	Maj 1950	Juni 1950
Stockholm	238	254	243	236	232	235	228	229	229	231	229	242
Södertälje	237	248	242	231	225	231	226	229	227	230	231	242
Gimo	236	238	232	226	223	225	216	218	217	222	220	234
Nyköping	232	241	234	229	224	226	217	221	220	220	221	234
Eskilstuna	232	240	235	230	225	225	219	220	220	222	221	236
Västervik	231	240	236	225	222	225	216	219	218	221	220	232
Visby	231	243	236	227	225	229	221	225	223	223	223	235
Simrishamn	222	235	228	219	216	219	211	214	213	213	217	229
Malmö	219	235	229	222	217	220	213	217	216	218	219	229
Lund	220	234	231	221	218	223	217	219	216	217	220	231
Höör	222	232	229	221	217	220	211	217	213	216	215	227
Halmstad	226	231	235	222	219	223	212	217	217	218	216	230
Göteborg	236	251	239	234	229	232	226	225	224	227	226	241
Lysekil	232	240	236	228	223	226	217	220	220	222	221	233
Arvika	237	247	242	227	222	226	217	222	220	222	223	236
Morastrand	235	247	245	235	231	235	222	229	227	227	226	239
Östersund	240	250	244	237	230	232	227	229	229	230	227	241
Umeå	238	247	236	229	226	229	223	227	225	225	225	239
Kiruna	244	260	248	239	234	240	235	236	236	234	235	248
Gällivare	239	257	245	236	233	235	231	236	236	237	235	245

¹ Beräknade på grundval av indexbudgeten i mars 1950.

Tab. 7. Beräknade årsutgifter för livsmedel på 20 ombudsorter.¹

Ort	A. Summan av 12 månadsbudgetar			B. Årsbudget, priser i mars 1950			Skilln. mellan de två årt. (A—B) (kr)
	Utgift (kr)	Skilln. i förh. till Sthlm (kr)	Indextal (Sthlm = 1 000)	Utgift (kr)	Skilln. i förh. till Sthlm (kr)	Indextal (Sthlm = 1 000)	
Kiruna	2 889	+ 63	1 022	2 894	+ 93	1 033	— 5
Gällivare	2 865	+ 39	1 014	2 889	+ 88	1 031	—24
Stockholm	2 826	0	1 000	2 801	0	1 000	+25
Östersund	2 815	— 11	996	2 815	+ 14	1 005	0
Södertälje	2 799	— 27	990	2 798	— 3	999	+ 1
Morastrand	2 798	— 28	990	2 786	— 15	995	+12
Göteborg	2 791	— 35	988	2 769	— 32	989	+22
Umeå	2 768	— 58	979	2 789	— 12	996	—21
Arvika	2 741	— 85	970	2 721	— 80	971	+20
Visby	2 740	— 86	970	2 738	— 63	978	+ 2
Eskilstuna	2 724	—102	964	2 703	— 98	965	+21
Lysekil	2 718	—108	962	2 688	—113	960	+30
Nyköping	2 718	—108	962	2 713	— 88	969	+ 5
Gimo	2 707	—119	958	2 675	—126	955	+32
Västervik	2 705	—121	957	2 696	—105	963	+ 9
Lund	2 668	—158	944	2 654	—147	948	+14
Halmstad	2 666	—160	943	2 662	—139	950	+ 4
Malmö	2 655	—171	939	2 649	—152	946	+ 6
Höör	2 639	—187	934	2 625	—176	937	+14
Simrishamn ...	2 635	—191	932	2 628	—173	938	+ 7

¹ Beräknade på grundval av indexbudgeten i mars 1950.

na sammanvägning framträder för vissa orter betydande skillnader mellan de olika månaderna. Särskilt tydligt framträder detta vid jämförelse månad för månad av orternas utgifter med Stockholms utgift. Efter ett ingående studium av dessa relationer har vi, som närmare behandlas i det följande, ansett oss böra förorda, att prisinsamlingen för vissa varor bör ske under tolv på varandra följande månader.

De nuvarande prisvariationerna. De företagna beräkningarna visar, att betydande prisolikheter alltså föreligger mellan olika delar av landet (tab. 7). Till en del kan visserligen dessa olikheter, som framhållits i den föregående redogörelsen, bero på brister eller tillfälligheter i prismaterialet, i val av tidpunkt för prisinsamlingen etc.

Detta gäller främst de olikheter, som framkommit mellan orter inom lokalt avgränsade områden. De skillnader, som framkommit vid en jämförelse mellan söder och norr, är däremot så stora, att de icke kan förklaras av tillfälligheter i prissättning e. d. utan måste bero på att livsmedelspriserna i genomsnitt är högre i de norra än i de södra delarna av landet.

Förändringen sedan år 1946 belyses av tab. 2, i vilken för de 60 ombudsorterna redovisas vissa genomsnittsvärden dels för år 1946 och dels för år 1950. De förra utgiftsbeloppen är hämtade ur 1946 års undersökning och avser sålunda maj månad detta år. Utgiftsbeloppen för år 1950 utgöres av de tal, som framkommit vid de sakkunnigas ovan redovisade beräkningar för de

60 orterna och avser mars månad. Sifferorna i denna tabell tyder på, att en viss sammanpressning av livsmedelsprisernas spännvidd ägt rum sedan 1946.

Bostad

De lokala skillnader i bostadskostnader, som framkommit vid tidigare dyrortsundersökningar, har varit betydande, och då dessutom bostadsposten andel i totalutgiften varit avsevärd, har dessa skillnader haft en stor inverkan på orternas dyrortsplacering. Vid tidigare dyrortsutredningar har därför bostadsposten ägnats särskild uppmärksamhet. En rad speciella svårigheter framträder emellertid, när det gäller att genomföra en sådan jämförelse. Särskilt gäller detta upprätthållandet av det allmänna kravet, att dyrortsundersökningen skall avse samma standard på alla orter. Bostadsbeståndet är nämligen av mycket varierande sammanställning på de olika orterna.

För att någorlunda invändningsfritt kunna bestämma skillnaderna i bostadskostnader mellan olika orter skulle man behöva ingående kunskap om en rad faktorer och kostnadselement, som påverkar bostadskostnaderna. Man skulle sålunda behöva känna betydelsen av bostadsutrymmet (antal rum, kök osv. och dessas ytinnehåll), förekomsten av biutrymmen, såsom hall, förstuga, jungfrualkov, garderober och källare, förekomsten av vattenledning och avlopp, elektrisk ström, värmeledning, badrum och annan sanitär utrustning, köksinredning, vidare lägenhetsstommens egenskaper (väggarnas, takets, golvet osv. beskaffenhet) och lägenhetens läge i förhållande till omgivningen.

Vissa åtgärder med kvalitetsutjämnande verkan har vidtagits redan vid tidigare dyrortsundersökningar. Vissa

lägenheter har sålunda utsorterats (t. ex. av hälsovårdsnämnd utdömda lägenheter samt vissa lägenheter, där hyran av speciell anledning satts särskilt låg). På hyresräknade orter skedde dessutom en kvalitativ uppdelning med hänsyn till förekomsten eller frånvaron av centralvärme.

Metoden för bostadspostens beräkning underkastades en ingående granskning av 1936 års lönekommitté. Resultatet av denna granskning blev en rad förslag, som otvivelaktigt innebar väsentliga förbättringar. 1943 års dyrortskommitté företog en specialbearbetning av 1939 års hyresräkning i syfte att utröna, om några ytterligare förbättringar kunde genomföras. Dyrortskommittén fann emellertid den av 1936 års lönekommitté föreslagna metoden efter av socialstyrelsen vid 1941 års dyrortsundersökning gjorda ändringar så väl utvecklad, att kommittén icke fann det nödvändigt att yrka på någon ändring. Kommittén förordade därför endast att man vid en kommande hyresräkning borde ägna uppmärksamhet åt vissa spörsmål, bl. a. vilken betydelse det skulle ha, om man toge hänsyn dels till variationerna i ytstorlek, dels till flera kvalitetsegenskaper hos bostaden än enligt den föreslagna metoden. Kommittén ansåg vidare, att hopvägningen av orternas hyrestal om möjligt borde grundas ej enbart på antalet hyreslägenheter utan jämväl på antalet ägarelägenheter och lägenheter upplåtna med bostadsrätt samt dessutom att socialstyrelsen borde överväga en modifikation i sättet för anknytningen mellan landsbygden och »hyresräknade orter».

I enlighet med uttalanden i samband med riksdagsbehandlingen av dyrortskommitténs betänkande (se t. ex. prop. 343/1945) avgav styrelsen ett förslag

om bostadspostens beräkning vid 1946 års dyrortsundersökning.¹ Detta förslag, vilket godkändes av Kungl. Maj:t, tillämpades sedan vid 1946 års dyrortsundersökning. I det följande lämnas en redogörelse för hur bostadsposten beräknades.

Beräkningen av hyreskostnaden på orter med hyresmarknad grundades på en specialbearbetning av uppgifterna vid 1945 års bostadsräkning. Vid denna bearbetning medtogs endast egentliga bostadslägenheter, vilka uthyrts i öppna marknaden. För att avgränsa denna kategori måste vissa bostadslägenheter utsorteras.²

Av de egentliga hyreslägenheterna medtogs endast lägenheter om 1, 2 och 3 rum och kök. Ur materialet utsortades dessutom dels lägenheter inrymmande rum med en golvyta understigande 9 m², dels lägenheter med vissa »brister». Sådan brist ansågs föreligga, när i något rum i lägenheten golvet nivå låg mindre än 30 cm över angränsande mark, rumshöjden understeg 210 cm, uppvärmningsanordning saknades eller när inom lägenheten saknades tillgång till vatten- eller avloppsledning.

Vidare företogs en uppdelning i dels lägenheter försedda med centralvärme och enskilt badrum, dels lägenheter

med centralvärme men utan enskilt badrum och dels slutligen lägenheter utan centralvärme.

Bearbetningen omfattade 279 orter (städer, köpingar och municipalsamhällen samt icke administrativt avgränsade tätorter i landskommuner). För var och en av de undersökta orterna beräknades medelhyran (exklusive bränslekostnad) per lägenhet för var och en av de 9 ovannämnda lägenhetsgrupperna (lägenheter om 1, 2 och 3 rum och kök inom tre olika kvalitetsgrupper). På orter, där hyresuppgifter för en eller flera av de 9 lägenhetsgrupperna representerades av mindre än 4 bostadslägenheter, uppskattades medelhyran för respektive lägenhetsgrupper med ledning av de relationer, som konstaterats mellan medelhyrorna för de olika grupperna inom vissa större ländelar.³

För varje ort uträknades sedan en vägd medelhyra för de 9 angivna lägenhetsgrupperna, varvid varje grupp tilldelades en vikt, som motsvarade dess andel av lägenhetsbeståndet inom samtliga hyresräknade orter (genomsnittsvägningsmetod). Vid beräkningen av dessa vikter togs hänsyn icke blott till antalet i öppna marknaden uthyrda lägenheter utan även till antalet bostadsrättslägenheter men däremot icke till egnahem. På detta sätt erhöles följande frekvenstal eller vikter (i procent av hela antalet lägenheter):

¹ En redogörelse för detta förslag återfinns i Soc. Medd. årg. 1947, s. 181.

² En ingående redogörelse, för vilka lägenhetskategorier som utsortades, har lämnats i Soc. Medd. årg. 1947, s. 375. Förutom lägenheter, som ej alls användes till bostad eller som jämte bostadsrum även inrymde rum för kontor, butik e. d. (s. k. blandade lägenheter), utsortades bl. a. lägenheter begagnade av ägaren, ägda av bostadsrättsförening, upplåtna av bostadsstiftelse e. d., upplåtna av arbetsgivare till arbetstagare, uthyrda mot särskilt låg hyra på grund av släktskap eller understödsförhållande, ägda av stat eller kommun liksom utdömda eller lediga lägenheter.

³ Härvid räknades till *Östra Sverige* Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands och Västmanlands län, till *Smdland och öarna* Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län, till *Södra Sverige* Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län, till *Västra Sverige* Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Örebro län, till *Nedre norra Sverige* Kopparbergs och Gävleborgs län samt till *Övre norra Sverige* Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

	Centralvärme och badrum	Enbart central- värme	Utan central- värme	Samtliga kva- litetsgrupper
1 i rum och kök	13,5	16,5	19,9	49,9
2 » » »	18,0	10,0	11,1	39,1
3 » » »	6,1	2,1	2,8	11,0
Summa	37,6	28,6	33,8	100,0

I För centraluppvärmda lägenheter ingick i de på primäruppgifterna för bostadsräkningen 1945 angivna hyrorna anhtingen inga bränslekostnader, bränslekostnader enligt 1939 års priser (det s. k. normalbränslet eller fredsbränslet) ellder också de totala bränslekostnaderna. Man utgick ifrån att bostadsposten vidd dyrortsundersökningen borde avse en från bränslekostnad renodlad nettobhyra, och i de två sistnämnda fallen måste därför bränslekostnaden från drägas. Vid uppskattningen av den normala bränslekostnaden utgick man från av statens bränslekommission meddelade uppgifter om det normala bränslebehovet inom olika landsdelar samt uppgifter om före kriget gällande bränslepriser för olika orter, erhållna fråan hyresrådet. Med hjälp av dessa uppgifter beräknades bränslekostnadsavdrag, som frändrogs i de fall, då hyrann inkluderade normala bränslekostnader. När grundhyran angivits inklusiv hela bränslekostnaden, beräknades avdraget på grundval av ransoneringsbestämmelserna under bränsleåret 1945/46 i samt de bränslepriser, som inhämtades vid prisinsamlingen i maj 1946. Avdragen, som skedde ortsvis, uträknades per eldstad. Avdragen beräknades särskilt för lägenheter med och utan badrum.

I de vägda medelhyror, som sålunda framräknades på det för dyrortsundersökningen utsorterade materialet från 19445 års bostadsräkning, motsvarade i

genomsnitt 2,61 rumsenheter. För dyrortsundersökningen uppmultiplicerades, som nämnts, dessa bostadstal till att avse 3,00 rumsenheter (jfr s. 24).

Beräkningen av hyreskostnaden på orter utan egentlig hyresmarknad. För alla orter, vilkas hyresmarknad var av för ringa omfattning för att vägda hyrestal skulle kunna beräknas, tillämpades i enlighet med dyrortskommitténs förslag generella tal för olika områden. Dessa områden utgjordes av Stockholms förortsområde samt de sex tidigare omnämnda områdena (jfr not 3, s. 34). För Stockholms förortsområde bestämdes det generella talet som hyresmedeltalet för där belägna hyresräknade mindre orter. För de övriga sex områdena bestämdes det generella talet med hjälp av en av dyrortskommittén prövad »grafisk metod». Kommittén fann denna metod i princip överlägsen den tidigare använda. Det slutliga avgörandet, om metoden skulle användas i framtiden eller icke, borde dock enligt kommitténs mening få åvila socialstyrelsen, sedan denna eventuellt ytterligare prövat metoden vid en kommande hyresräkning. I sitt förslag förordade socialstyrelsen sedermera denna metod.

Följande generella hyrestal användes vid dyrortsundersökningen för de sju tidigare omnämnda områdena: Stockholms förortsområde 800 kr, Östra Sverige 625 kr, Småland och öarna 520 kr, Södra Sverige 590 kr, Västra Sverige 590 kr, Nedre norra Sverige 610 kr och Övre norra Sverige 750 kr. I en del fall understeg det för en ort framvägda hyresmedeltalet det fastställda generella hyrestalet för den landsdel, inom vilken orten var belägen. För att undvika, att en tätort på detta sätt skulle få lägre bostadskostnader än den kringliggande landsbygden, användes i sådana fall det

generella hyrestalet även för tätorten i fråga.

Den »grafiska metod» för fastställandet av det generella hyrestalet, som år 1946 tillämpades för den egentliga landsbygden utom för Stockholms förortsområde, bygger på att ett samband existerar mellan hyresnivån och ortens storlek inom geografiskt bestämda områden. Om orternas folkmängd omvandlades till logaritmisk skala kunde detta samband inom varje landsdel approximeras med en rät linje — regressionslinjen — kring vilken orterna samlade sig.¹ Med ledning härav kunde för varje område fastställas det hyrestal, som svarade mot en viss ortsstorlek. Vid 1946 års dyrortsundersökning användes som generellt tal inom respektive område det genomsnittliga hyrestal, som med regressionslinjens hjälp beräknats för orter med omkring 1 500 invånare.

Ytundersökningen. Dyrortskommittén förordade som nämnts, att man vid kommande hyresräkningar borde taga hänsyn till lägenheternas varierande ytstorlek. I vissa remissyttranden föreslogs, att redan hyrestalen vid 1946 års undersökning borde omräknas med hänsyn till rummets ytstorlek. I anledning härav uppdrog departementschefen åt socialstyrelsen att göra en representativ undersökning i anslutning till 1945 års bostadsräkning för att belysa förekommande skillnader i hyreslägenheternas ytstorlek dels mellan olika landsdelar, dels mellan orter av olika storlek.

Vid denna undersökning fann man för ettrums-, tvårums- och trerumslägenheterna var för sig, att ytstorleken ökade med stigande kvalitet. Denna måhända överraskande tendens fram-

trädde över hela landet och för orter av alla storleksklasser. De modernaste och bäst utrustade lägenheterna hade sålunda genomsnittligen den största ytan, medan de sämsta, de s. k. bristlägenheterna, hade den minsta. Det bör emellertid tilläggas, att oberoende härav olika åldersklasser av lägenheter inom samma kvalitetsgrupp kunde visa mer eller mindre betydande skillnader i ytstorlek.

Någon nämnvärd skillnad i ytstorlek kunde ej spåras mellan större och mindre orter. För rikets tre största städer och för de minsta tätorterna redovisades så gott som samma ytstorlek. Däremot rådde det tydligen vissa skillnader mellan olika delar av landet, vilka syntes vara någorlunda väl statistiskt säkerställda. Dessa skillnader mellan olika landsdelar syntes hänföra sig nästan helt till de omoderna lägenheterna, för vilka de var så mycket mer markanta, men vara så gott som obefintliga bland de moderna lägenheterna. Med stöd av resultatet av denna undersökning ansåg socialstyrelsen, att det ej förelåg anledning till korrigeringar av orternas hyrestal på grund av olikheter i ytstorleken.

Ortstvagningsmetoden. I sitt remissyttrande över dyrortskommitténs förslag föreslog landsorganisationen en modifikation i metoden för sammanvägning av hyrestalen. Denna metod — ortstvagningsmetoden — innebar, att för var och en av de nio lägenhetsgrupperna skulle beräknas en serie indextal, utvisande hyresnivån på varje ort i förhållande till den för riket genomsnittliga hyran för respektive kvalitets- och storleksgrupp. Beräkningen av varje orts relativa hyresnivå i förhållande till ett genomsnitt för hela landet borde ske på grundval av ortens eget bestånd av lägenheter i olika kvalitets-

¹ Jfr dyrortskommitténs betänkande, bil. 2, s. 223—227.

grupper under antagande att beståndet hade samma sammansättning i hela landet som på orten i fråga. I sitt förslag rörande hur bostadsposten skulle beräknas framhöll socialstyrelsen, att både genomsnittsvägningsmetoden och ortsvägningsmetoden vore principiellt försvarbara. Den sistnämnda metoden medförde ett mera fullständigt utnyttjande av det förefintliga hyresmaterialet. Under hänvisning till att en provberäkning på material från 1939 års hyresräkning i regel endast gäve relativt obetydliga skillnader mellan hyres-talen beräknade enligt båda dessa metoder, förordade styrelsen den av kommittén föreslagna metoden. Motiveringen var främst, att den äldre metoden på ett lättbegripligare sätt markerade principen om lika standard på alla orter, samt att den bättre motsvarade det för andra poster använda förfarings-sättet.

Socialstyrelsens förslag remitterades till dyrortsnämnden, som i sitt yttrande framhöll, att ortsvägningsmetoden dels effektivare neutraliserade slumpmässig variation i bostadskostnaderna, dels gäve ökade möjligheter att taga hänsyn till bostädernas kvalitetsegenskaper, något som allmänt ansetts såsom önskvärt. Då föreliggande material från bostads-räkningarna endast medgäve mycket begränsade möjligheter till fixering av bostädernas standard utöver den som redan ägde rum, vore det enligt nämnden tydligt, att den alternativa meto-

dens fördelar icke vid 1946 års under-sökning skulle kunna utnyttjas till sin fulla effekt. Med hänsyn härtill och till den begränsade tid, som stode till för-fogande, innan dyrortsgrupperingen skulle vara färdigställd, ville dyrorts-nämnden därför icke motsätta sig so-cialstyrelsens förslag.

Vid sin prövning av inkomna klagomål över dyrortsplaceringen har dyr-ortsnämnden sedermera i stor utsträck-ning haft tillgång till uppgifter om bo-stadspostens storlek även enligt ortsvägningsmetoden.

Hyresolikheterna vid 1946 års under-sökning m. m. Hyreskostnadernas interlokala variationer var vid den senaste undersökningen betydande. Stockholm hade det högsta hyrestalet, medan det för området Småland och öarna beräknade generella talet var det lägsta. Det fanns visserligen hyresräk-nade orter med lägre hyrestal, men för sådana orter tillämpades som nämnts likväl det för området generella talet. Det lägsta använda hyrestalet låg ej mindre än 60 % under talet för Stock-holm. Men även om man bortser från Stockholm, vars hyrestal låg avsevärt högre än alla andra orters, var spänn-vidden betydande. I nedanstående tablå har inom vart och ett av de sju områdena redovisats det högsta hyrestalet samt det generella talet (det lägsta).

Den minsta hyresspridningen före-kom, som synes av denna tablå, i Norr-land samt i Stockholms förortsområde.

Högsta och lägsta hyrestal inom de 7 områdena.

	Stockholm	Sthlms förorts-område	Östra Sverige	Småland och öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Nedre norra Sverige	Övre norra Sverige	Hela landet
Lägsta hyrestal	.	800	625	520	590	590	610	750	520
Högsta hyrestal	(1 294)	1 093	952	834	902	1 000	830	1 021	1 294
Lägsta tal i % av högsta	.	73	66	62	65	59	73	73	40

Tab. 8. *Medelhyror vid 1947 års dyrortsgruppering områdesvis beräknade för orter av olika storlek (kr per år).*

Område	Orter med individuella tal och med inv.					Generella tal
	minst 100 000	20 000— 100 000	10 000— 20 000	5 000— 10 000	1 000— 5 000	
A. Absoluta tal						
Stockholm med förorter	1 294	1 040	937	924	865	800
Östra Sverige	—	911	802	755	718	625
Småland och öarna	—	782	710	651	572	520
Södra Sverige	841	784	687	701	656	590
Västra Sverige	1 000	816	753	697	686	590
Nedre norra Sverige	—	828	747	735	669	610
Övre norra Sverige	—	910	921	886	884	750
B. Relativa tal. Medelhyrorna i ortgruppen 20 000—100 000 = 1 000						
Stockholm med förorter	1 244	1 000	901	888	832	769
Östra Sverige	—	1 000	880	829	788	686
Småland och öarna	—	1 000	908	832	731	665
Södra Sverige	1 073	1 000	876	894	837	753
Västra Sverige	1 225	1 000	923	854	841	723
Nedre norra Sverige	—	1 000	902	888	808	737
Övre norra Sverige	—	1 000	1 012	974	971	824
C. Relativa tal. Medelhyrorna i östra Sverige = 1 000						
Stockholm med förorter	·	1 142	1 168	1 224	1 205	1 280
Östra Sverige	—	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Småland och öarna	—	858	885	862	797	832
Södra Sverige	·	861	857	928	914	944
Västra Sverige	·	896	939	923	955	944
Nedre norra Sverige	—	909	931	974	932	976
Övre norra Sverige	—	999	1 148	1 174	1 231	1 200

Det generella talet låg där ca 25 % lägre än det högsta förekommande. I de södra och mellersta områdena låg däremot de generella talen 35—40 % under de högsta hyrestalen inom respektive område.

Storleken hos orterna med de högsta hyrestalen varierade betydligt inom de olika områdena. Eftersom ortsstorleken står i nära samband med hyresnivån, kan därför föregående tablå ge en missvisande bild av hyresspridningen inom olika delar av landet. De sakkunniga har därför inom varje område beräknat det genomsnittliga hyrestalet för orter inom vissa storleksgrupper (tab. 8).

För alla storleksgrupper var hyrorna

högst i Stockholms förortsområde samt i Övre norra Sverige. Dessa skillnader var mycket markanta. Däremot var det svårare att spåra någon klar tendens för variationerna inom andra landsdelar. De lägsta genomsnittshyrorna återfanns dock i regel i Småland och öarna. Det bör emellertid framhållas, att stora individuella olikheter dolde sig bakom de beräknade medeltalen.

Av särskilt intresse ur de sakkunnigas synpunkt är hur bostadskostnaderna på olika orter utvecklat sig under senare år. Något tillfredsställande nytt prismaterial finns emellertid icke. En viss ledning kan dock erhållas redan ur 1945 års material genom att undersöka, om hyrorna i nyare hus hade en

Tab. 9. Hyrorna år 1945 inklusive normala bränslekostnader i lägenheter med cv och enskilt badrum i orter av olika storlek, fördelade efter lägenhetens storlek och husets byggnadsår.

Ortsgrupper	1 rk			2 rk			3 rk		
	1931 —35	1936 —40	1941 —45	1931 —35	1936 —40	1941 —45	1931 —35	1936 —40	1941 —45
<i>A. Absoluta tal (kr)</i>									
Stockholm	1 216	1 256	1 282	1 743	1 570	1 548	2 195	1 975	1 895
Göteborg	991	1 004	1 076	1 257	1 289	1 426	1 722	1 717	1 919
Malmö	850	819	942	1 093	1 099	1 279	1 422	1 479	1 622
Orter med									
30 000—100 000 inv.	810	853	949	1 097	1 108	1 260	1 380	1 418	1 575
20 000— 30 000 »	780	788	965	1 045	1 087	1 281	1 360	1 401	1 556
10 000— 20 000 »	732	805	916	1 011	1 073	1 219	1 356	1 377	1 567
5 000— 10 000 »	715	776	871	941	991	1 132	1 151	1 199	1 406
2 000— 5 000 »	650	676	835	871	910	1 049	1 069	1 108	1 337
1 000— 2 000 »	567	665	665	750	817	994	899	1 010	1 214
<i>B. Indextal. Stockholm = 1 000</i>									
Stockholm	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Göteborg	815	799	839	721	821	921	785	869	1 013
Malmö	699	652	735	627	700	826	648	749	856
Orter med									
30 000—100 000 inv.	666	679	740	629	706	814	629	718	831
20 000— 30 000 »	641	627	753	600	692	828	620	709	821
10 000— 20 000 »	602	641	715	580	683	787	618	697	827
5 000— 10 000 »	588	618	679	540	631	731	524	607	742
2 000— 5 000 »	535	538	651	500	580	678	487	561	706
1 000— 2 000 »	466	529	519	430	520	642	410	511	641
<i>C. Indextal. Hyrorna åren 1931—35 inom varje storlekskategori = 1 000</i>									
Stockholm	1 000	1 033	1 054	1 000	901	888	1 000	900	863
Göteborg	1 000	1 013	1 086	1 000	1 025	1 134	1 000	997	1 114
Malmö	1 000	964	1 108	1 000	1 005	1 170	1 000	1 040	1 141
Orter med									
30 000—100 000 inv.	1 000	1 053	1 172	1 000	1 010	1 149	1 000	1 028	1 141
20 000— 30 000 »	1 000	1 010	1 237	1 000	1 040	1 226	1 000	1 030	1 144
10 000— 20 000 »	1 000	1 100	1 251	1 000	1 061	1 206	1 000	1 015	1 156
5 000— 10 000 »	1 000	1 085	1 218	1 000	1 053	1 203	1 000	1 042	1 222
2 000— 5 000 »	1 000	1 040	1 285	1 000	1 045	1 204	1 000	1 036	1 251
1 000— 2 000 »	1 000	1 173	1 173	1 000	1 089	1 325	1 000	1 123	1 350

annan spännvidd än de i äldre hus. Den vid hopvägningen av orternas hyrestal tillämpade kvalitetsuppdelningen kan nämligen sägas vara en grov uppdelning efter ålder. Lägenheter utan cv har nämligen under senare år endast tillkommit i undantagsfall. I de högre kvalitetsgrupperna utgjorde däremot de yngre husen stundom en betydande del (se bil. 2).

Ett studium av hyresolikhetera mellan Stockholm och de olika orterna ger

vid handen, att stora skillnader ofta förekommer inom en och samma ort mellan de olika kvalitets- och storleksgrupperna. För vissa orter (t. ex. Solna och Södertälje) var spännvidden i den högsta kvalitetsgruppen genomsnittligt mindre än i de andra kvalitetsgrupperna. För andra orter (t. ex. Västerås och Umeå) var emellertid förhållandet det motsatta. För de flesta orterna kunde ingen bestämd skillnad spåras i detta hänseende och det finns därför ingen

anledning att antaga, att de relativa hyresskillnaderna mellan orterna år 1945 skulle ha varit mindre i moderna än i omoderna hus.

Vid den slutliga bearbetningen av 1945 års hyresräkning har för enskilda orter och grupper av orter genomsnittshyrorna beräknats för hus av olika ålder. I tab. 9 har för 1, 2 och 3 rum och kök för sig genomsnittshyrorna sammanställts för olika storleksskylaser och åldersgrupper. Av denna tabell att döma har en icke oväsentlig sammanpressning av hyresspännvidden skett under de senaste åren före 1945. Detta beror i stor utsträckning på utvecklingen i Stockholm, där genomsnittshyran för de senast tillkomna lägenheterna är lägre än för något äldre lägenheter. För 1 rum och kök var visserligen medelhyran högst i de nyaste husen, men för 2 och 3 rum och kök var detta icke

förhållandet. Medelhyran i Stockholm för hus byggda under femårsperioden 1941—1945 låg för övrigt för 2 rum och kök lägre än i Solna och Lidingö samt för 3 rum och kök lägre än i Solna, Södertälje, Sundbyberg, Lidingö och Göteborg. Av stor betydelse är husens läge i Stockholm. Under senare år har det främst varit stadens ytterområden som bebyggts, varvid tomtkostnaderna blivit lägre än vid tidigare bebyggelse.

Om förändringarna efter 1945 finns inga fullständiga uppgifter. Vissa beräkningar rörande hyran per m², som sammanställts på grundval av uppgifter hos bostadsstyrelsen, tyder på att sammanpressningen fortsatt (tab. 10). Dessa beräkningar avser stenhush, som uppförts med statligt stöd och färdigställt dels år 1945 och dels år 1949. Det bör framhållas, att medelnettovåningsytan kan variera mellan orterna.

Tab. 10. *Genomsnittliga hyran per m² inom orter av olika storlek i fastigheter (stenhus) uppförda med statligt stöd och färdigställda åren 1945 och 1949.*

Ortsgrupper	Antal fastigheter		Absoluta tal (kr)		Relativa tal Stockholm = 1 000	
	1945	1949	1945	1949	1945	1949
Stockholm	107	35	30,27	30,17	1 000	1 000
Göteborg	34	14	26,73	29,63	883	982
Malmö	21	3	20,63	(21,95)	682	(728)
Orter med						
20 000—100 000 inv.	162	59	23,32	24,45	770	810
10 000— 20 000 »	88	47	23,88	24,99	789	828
5 000— 10 000 »	41	27	22,65	23,95	748	794
1 000— 5 000 »	5	3	(21,86)	(22,26)	(706)	(738)

Vid sidan om lägenheterna i de statsbelånade husen har även tillkommit lägenheter utan statligt stöd. År 1949 uppgick antalet hyreslägenheter i statsbelånade hus till omkring 60 % av samtliga färdigställda hyreslägenheter. Inom icke statsbelånade hus, för vilka inga motsvarande uppgifter finns, kan hyresspännvidden mellan orterna ha varit en

annan. Betydelsen av nytillskottet av lägenheter belyses i tab. 11 över tillkomsten av nya hyreslägenheter för åren 1946—48. Siffrorna för nettotillskottet av hyreslägenheter är icke fullt exakta.

Sedan år 1945 har vidare vissa hyreshöjningar medgivits för äldre lägenheter. Under denna tid har visserligen lagen om hyresreglering tillämpats i

Tab. 11. Tillkomsten av nya hyreslägenheter 1946—48.

Ortsgrupper	Antal hyreslåg. 1945		Nettotillskott av lägen- heter 1946—48			Tillskott av hyreslåg. i % av	
	Samt- liga	Därav kval- grupp 1	Hyres- låg. m. m.	Koop. låg.	Totalt	saml. hyres- låg.	låg. i kval- gr. 1
Stockholm	146 560	85 686	10 013	2 975	20 050	6,8	11,7
Göteborg	74 851	23 303	4 256	2 305	10 050	5,7	18,3
Malmö	37 831	11 978	3 019	1 535	5 431	8,0	25,2
Städer, köpingar och m:en med							
30 000—100 000 inv.	142 690	41 230	12 287	5 860	24 262	8,6	29,8
10 000—30 000 »	102 226	25 313	10 899	5 583	22 957	10,7	43,1
5 000—10 000 »	43 146	9 502	4 768	2 704	13 022	11,1	50,2
2 000—5 000 »	34 171	4 398	3 551	1 250	10 355	10,4	80,7
Summa	581 475	201 410	48 793	22 212	106 127	8,4	24,2

alla städer, köpingar och municipal-samhällen med minst 2 000 invånare samt dessutom i en rad andra tätbebyggda orter. Det oaktat kan på en del orter betydande hyreshöjningar ha förekommit och detta ej enbart på de minsta orterna, vilka saknar hyresnämnd, utan även på andra orter. På dylika orter kan därför hyresläget i förhållande till Stockholm vara ett annat nu än det var år 1945.

Bränsle och lyse

Som av den föregående redogörelsen framgått inräknades vid 1946 års undersökning inga bränslekostnader i bostadsposten. För centraluppvärmda lägenheter måste man därför i stor utsträckning räkna med särskilda värmekostnadsavdrag för att få fram nettohyran. I föregående avsnitt redogjordes för hur man gick till väga i sådana fall.

Bränsleposten omfattade sålunda vid 1946 års undersökning alla bränslekostnader. Utgångspunkten för beräkningarna var de för bränsleåret 1945/46 gällande ransoneringsbestämmelserna. I

anslutning härtill indelades landet i fyra zoner efter de konsumerade kvantiteterna. Härmed avsågs att tillförsäkra befolkningen i norra Sverige, där det kallare klimatet ökar bränsleförbrukningen, samma värmestandard som den som upprätthålles i de södra delarna av landet. Hänsyn togs även till att man icke använder samma bränsleslag i alla delar av landet. De från orterna insända prisuppgifterna per m³ eller hl omvandlades sålunda med hjälp av vissa från bränslekommissionen erhållna relationstal till att avse pris per bränslepoäng, varvid de olika bränsleslagen erhöi poängvärden med hänsyn till sina olika värmevärden vid de vanligast förekommande eldstadsanordningarna. Inom en och samma zon tillämpades i enlighet med principen om lika standard samma poängtal på varje ort oberoende av om total bränsleransornering gällde för orten i fråga eller icke. Av samma skäl räknade man med samma proportioner på alla orter mellan antalet lägenheter inom de tre kvalitetsgrupperna. Beträffande matlagningsbränsle tog man hänsyn till den olika

frekvensen av skilda spistyper på olika orter.¹

När det gällde bränsle, utnyttjade man sålunda de möjligheter som förekomsten av relationstal mellan de olika bränsleslagens värmevärde erbjöd till att använda olika bränsleslag (andra proportioner mellan bränsleslagen) på de skilda orterna utan att behöva släppa kravet på lika standard.

Ur socialstyrelsens redogörelse för beräkningen av bränslekostnaderna (Soc. Medd. årg. 1947, s. 805—807) återges här vissa grundläggande delar.

Utgångspunkten för beräkningarna var den totala bränsletilldelningen i poäng under bränsleåret 1945/46 för uppvärmning av en lägenhet om 2 rum och kök inom var och en av de fyra temperaturzonerna samt för matlagning för ett hushåll om fyra personer. Man skilde, när det gällde uppvärmningsbränsle, mellan lägenheter med centralvärme och badrum, med enbart centralvärme samt utan centralvärme. Med hänsyn till förekomsten av kvarliggande förråd hos förbrukarna från föregående bränsleår och till förbrukningen av oransonerat bränsle höjdes de beräk-

nade tilldelningskvantiteterna, utom vad gällde kokgas, med 14 %, för att motsvara ca 80 % av de beräknade licenskvantiteterna. Proportionerna mellan lägenheterna i de tre kvalitetsgrupperna antogs utgöra respektive 35 %, 25 % och 40 %. Detta motsvarade i stort sett fördelningen mellan dessa lägenhetsgrupper i fråga om samtliga hyreslägenheter på »hyresräknade orter» enligt bostadsräkningen år 1945.

För varmvatten räknades med ett tillägg till förbrukningen i lägenheter med centralvärme och badrum om 5,5 poäng (eller för samtliga lägenhetskategorier i genomsnitt 1,9 poäng), lika för alla orter.

Tilldelningen för matlagning var oberoende av temperaturzonen. Den bestämdes till 38,4 bränslepoäng, fördelat med 16,5 poäng i form av björkved och 21,9 poäng i form av barrved. Undantag utgjorde härvidlag orter tillhörande ortsgrupp 1 inom Malmöhus och Kristianstads län, för vilka räknades med 32,9 poäng fossilt bränsle och 5,5 poäng träkol.

För orter med gasverk och sådana orter, där enligt uppgifter från de kommunala myndigheterna samt från Sveriges elektricitetsverksförening elektrisk

¹ De tillämpade poängtalerna framgår av följande tablå:

Temperaturzon ¹	Bränslepoäng för lägenheter om 2 rum och kök med			Vägt genomsnitt
	centralvärme och badrum (exkl. vv)	enbart centralvärme	lokal uppvärmning	
Zon ¹ A	83,4	79,3	77,4	80,0
» B	66,7	63,6	55,1	61,3
» C	58,5	55,4	47,1	53,2
» D	49,9	47,5	39,1	45,0

¹ Zon A: Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.
 B: Västernorrlands, Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län.
 C: Uppsala, Västmanlands, Örebro län, Stockholms stad och län, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Skaraborgs och Älvsborgs län.
 D: Göteborgs och Bohus, Hallands, Malmöhus, Kristianstads, Blekinge, Kalmar och Gotlands län.

kokning förekom i större utsträckning, uppskattades med ledning av tillgängliga uppgifter proportionerna mellan förekomsten av respektive fast bränsle, gas och elektricitet som värmekälla för matlagning. För matlagning med gas fastställdes med ledning av vissa uppskattningar åtgången till 364 m³ och i fråga om elektrisk ström till 1 000 kWh.

Fördelningen av de för bostadsuppvärmning angivna poängtalerna på olika bränsleslag grundade sig på uppgifter från bränslekommissionen samt i vissa fall från bränslekontoren.

Priser insamlades som redan nämnts från samtliga orter för alla bränsleslag utom kokgas. I sistnämnda fall erhöles pris från svenska gasverksföreningen. Till vedpriserna lades priser för kapning, klyvning och inläggning av veden. Priser för kapning och inläggning inhämtades från socialstyrelsens 60 ombudsorter, medan priser för klyvningen erhöles från bränslekommissionen.

För belysningsändamål räknades utslutande med elektrisk ström. För de relativt fåtaliga orter, som saknade elektrisk ström, insattes samma belopp för lyse, som gällde för närliggande elektrifierade orter. Kostnadsberäkningarna avsåg en förbrukning av 200 kWh. När olika pris uppgivits för vinter- och sommarhalvåret räknades med att 70 % borde hänföras till vinterhalvåret och 30 % till sommarhalvåret.

Då i bränsleposten ingick kostnad för matlagning med elektrisk ström, redovisades ej kostnaden för lyse för sig utan belysningsströmmen beräknades efter de lägre pris per kWh, som en större förbrukning medförde.

De betydande olikheter, som framkom vid 1946 års undersökning, berodde i viss utsträckning icke på prisolikheter utan på att olika kvantiteter användes inom olika delar av landet. De

högre kvantiteterna förekom i de nordligare delarna av landet, och orterna där har därigenom fått höga tal oavsett priserna. Skillnaderna mellan närbelägna orter kunde dock stundom vara betydande. Detta kunde bero på att tilldelningen av fossilt bränsle och ved för uppvärmning ej var densamma eller när det gällde matlagning på att förbrukningen av kokgas, elström och ved var olika. Eftersom priset per värmeenhet stundom var mycket olika för de skilda bränsleslagen, kunde detta få en icke oväsentlig inverkan på ortens bränsletal. Skillnaderna kunde emellertid även bero på att de insamlade priserna varierade mellan orterna. Detta berodde stundom på tillfälligheter i prissättningen eller på att felaktiga pris lämnats (t. ex. producentpris). Det bör dock tilläggas, att skillnaderna i bränsleutgift mellan närliggande orter i vissa fall hänförde sig till kostnaden för lyse.

Till belysning av vad ovan sagts må här vissa siffror anföras. Medelvärdena för de olika dyrortsgrupperna belyser i viss mån olikheterna mellan norr och söder. Om bränsleutgiften för Ortsgrupp 5 — beräknad som aritmetiskt medeltal av kostnaderna för i gruppen ingående orter — tages till utgångspunkt, visar det sig sålunda, att kostnaden genomsnittligt låg 3 % lägre i grupp 4, 10 % i grupp 3, 17 % i grupp 2 och 19 % i grupp 1. Kostnaden för Stockholm låg dock ej mindre än 21 % lägre än övriga orter i grupp 5, vilka i regel var belägna i Norrland. Till ytterligare belysning av skillnaderna i bränslekostnader kan nämnas, att den genomsnittliga utgiften — på ett par undantag när — var ungefär lika hög i alla län i hela mellersta och södra Sverige. Det högsta genomsnittstalet erhöles för Jämtlands län. Det lägsta länsmedeltalet låg nära 25 % lägre än det högsta.

Även inom länen framträdde avsevärda skillnader. I Stockholms län uppgick motsvarande skillnad mellan lägsta och högsta utgift till närmare 45 %. I Norrbottens län var den dock endast ca 25 % och i Kronobergs län ej mer än något över 20 %. Utgiften på den ort, som hade de lägsta bränslekostnaderna, låg ej mindre än 54 % lägre än högsta kostnaden.

Vid studiet av dessa differenser bör ihåggkommas, att totala bränsleutgiften i genomsnitt uppgick till endast 4,8 % av totalutgiften, såsom framgått av redogörelsen för viktsystemet vid 1946 års undersökning. Inverkan av ovannämnda olikheter var därför ganska begränsad. Av bränsleutgiften torde i regel mindre än 2/3 avse uppvärmningsbränsle.

Till sist skall endast anföras ett par exempel på de kostnadsskillnader, som förekom för belysning (avseende 200 kWh). I Jönköpings län varierade denna kostnad mellan 27 kr och 85 kr. I Norrbotten uppgick den lägsta kostnaden till 31 kr och den högsta till 69 kr. I Stockholms stad uppgick utgiften för belysning till 35 kr. I Stockholms skärgård var kostnaden stundom mycket hög och låg på vissa öar mellan 70 och 80 kr.

Utvecklingen efter 1946. I tab. 12 redovisas för 10 ombudsorter priser för olika bränsleslag såväl 1946 som 1950. Av denna tabell framgår att vedpriserna i regel stigit, men att stegringen varit olika stor på olika orter. I Stockholm har sålunda priset på björkved stigit med 15 % och i Eskilstuna med nära

Tab. 12. Genomsnittliga bränslepriser på vissa ombudsorter åren 1946 och 1950.

Ort	Maj 1946					Mars 1950				
	Björk- ved (m³)	Barr- ved (m³)	Antra- cit (hl)	Hush- kol (hl)	Koks 40—80 mm (hl)	Björk- ved (m³)	Barr- ved (m³)	Antra- cit (hl)	Hush- kol (hl)	Koks 40—80 mm (hl)
<i>Absoluta tal (i öre)</i>										
Stockholm	2 400	2 125	973	573	460	2 763	2 438	972	777	449
Malmö	2 280	2 030	940	540	452	2 560	2 060	920	755	465
Höör	1 825	1 600	974	574	481	1 950	1 550	972	811	510
Simrishamn	2 583	2 292	—	541	450	2 688	2 400	—	765	465
Eskilstuna	1 875	1 700	991	591	495	2 300	2 050	997	511	498
Arvika	1 800	1 575	1 027	627	508	2 295	2 070	1 035	882	526
Morastrand	1 700	1 500	—	—	—	1 700	1 600	1 013	—	526
Östersund	1 975	1 800	1 053	653	528	2 500	2 275	—	929	540
Gällivare	1 700	1 500	—	—	—	2 621	2 421	—	—	555
Kiruna	1 900	1 700	—	—	—	2 300	2 100	—	1 153	567
<i>Relativa tal</i>										
Stockholm	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Malmö	950	955	966	942	983	927	845	947	972	1 036
Höör	760	753	1 001	1 002	1 046	706	636	1 000	1 044	1 136
Simrishamn	1 076	1 079	—	944	978	973	984	—	985	1 036
Eskilstuna	781	800	1 018	1 031	1 076	832	841	1 026	658	1 109
Arvika	750	741	1 055	1 094	1 104	831	849	1 065	1 135	1 171
Morastrand	708	706	—	—	—	615	656	1 042	—	1 171
Östersund	823	847	1 082	1 140	1 148	905	933	—	1 196	1 203
Gällivare	708	706	—	—	—	949	993	—	—	1 236
Kiruna	792	800	—	—	—	832	861	—	1 484	1 263

25 %, medan det i Morastrand är oförändrat. Även i fråga om fossilt bränsle har prisutvecklingen varit olika på de skilda orterna, ehuru prisändringarna där hittills varit mindre. I och med avvecklingen av subventionerna på kol och koks har dessa priser stigit ytterligare. Prisrelationerna orterna emellan hade redan i mars 1950, som framgår av tab. 12, delvis ändrats. Den totala prisspännvidden synes dock fortfarande ha varit av ungefär samma storlek år 1950 som år 1946.

Kläder och skodon

På den blankett, som användes vid denna undersökning, fanns upptagna vissa representantvaror för kläder och skodon liksom även för möbler, husgeråd m. m. Det angavs emellertid, att priser på dessa varor endast skulle lämnas, om varuslagen vanligen inköptes på orten. Vid den slutliga beräkningen av posterna kläder och skodon samt övriga utgifter användes i regel endast priser från ej fullt 300 orter, de s. k. inköpsorterna (se nästa stycke). Beträffande halvsulning och klackning byggde dock beräkningen på noteringar från alla orter.

Redan vid den prisgeografiska undersökningen år 1941 tillämpade socialstyrelsen ett system med s. k. huvudorter. Antalet sådana orter vid denna undersökning var ca 200. Vid 1946 års undersökning fick valet av inköpsort sin största betydelse för de enskilda orterna genom att detta val sammankopplades med beräkningen av avståndstilläggen. Hur inköpsorterna utvaldes kommer därför att behandlas i samband med redogörelsen för avståndstilläggen. För landskommuner och småorter tillämpades sedan de priser, som gällde för den eller de inköpsorter som de hänförts till. Inköpsorternas priser

användes sålunda även för kringliggande kommuner och orter.

Dyrortskommittén underströk i sitt betänkande svårigheterna att tillräckligt uttömmande beskriva varuslagen inom denna post. Kommittén ansåg, att det bästa arrangemanget skulle vara att låta branschsakkunniga vid resor över landet notera priserna på huvudorterna, men framhöll, att det torde vara onödigt dyrbart och tidsödande i förhållande till vinsten därmed. Kommittén förordade därför endast, att varubeskrivningen skulle göras utförligare och kompletteras med illustrationer av föremålen. Socialstyrelsen borde vidare beredas möjlighet att i samråd med sakkunniga inom olika branscher grundligt studera marknaden beträffande speciellt kläder, husgeråd och möbler, icke minst för att möjliggöra en säkrare bedömning av det sedermera inkommande prismaterialet.

Innan socialstyrelsen fastställde den blankett, som de kommunala organen skulle ifylla, rådgjorde styrelsen också med grossistförbundet, köpmannaförbundet och kooperativa förbundet.

De på blanketten upptagna varorna var i stor utsträckning priskontrollerade. För skor behövde man enligt de branschsakkunnigas uppgifter endast begära priser på ej priskontrollerade skor. S. k. P-stämplade skor hade nämligen samma pris i hela landet. I övrigt var det endast herrhatt och ullgarn, för vilka ej standardnummer skulle anges.

De insända priserna varierade ofta avsevärt. Genom standardnumren erhöles en god vägledning då det gällde att bedöma, om prisolikheterna orterna emellan berodde på kvalitetsskillnad eller ej. Det konstaterades vid granskningen, att priserna för samma standardnummer ofta var lika över hela

landet. För ett par varor, där detta ej var förhållandet, visade det sig vid närmare undersökning, att priskontrollnämnden kort före tiden för prisinsamlingen hade medgivit en prishöjning. Denna hade tydligen ej slagit igenom helt på alla orter.

Sedan prismaterialet genomgått beslöt styrelsen efter kontakt med bl. a. priskontrollnämnden att räkna med samma pris över hela landet ej blott för P-stämplade skor samt galoscher, för vilka inga noteringar begärts av kommunerna, utan även för herrskjorta, barnkläder, ullgarn samt dam- och barnstrumpor. För tung konfektion räknades på 15 orter med ett något högre pris än på övriga inköpsorter.

Av de återstående varorna inom posten kläder och skodon var det endast herrhatt, icke P-stämplade skor samt halvsulning, som företedde några prisvariationer att tala om. Efter skriftväxling med kommunerna ändrade socialstyrelsen sedermera många priser. Inverkan av sådana ändringar på resultatet blev i regel ringa. Vikten i budgeten för de varor, som det här är fråga om, var nämligen relativt obetydlig.

Hela utgiftsbeloppet för kläder och

skodon företedde inga större variationer orterna emellan, såsom framgår av följande sammanställning.

	Absoluta tal (kr)	Relativa tal
Ortsgrupp 5	784	1000
Stockholm	794	1013
Övriga orter	784	1000
Ortsgrupp 4	782	997
» 3	783	999
» 2	781	996
» 1	778	992

Mellan enskilda orter kunde visserligen något större skillnader framträda. I flera län låg sålunda det lägsta talet 3 à 4 % lägre än det högsta. Eftersom postens andel i budgeten endast uppgick till 13,6 %, hade prisvariationerna inom denna post en mycket liten betydelse vid 1946 års undersökning. Det bör kanske här till sist nämnas, att sammanlagda utgiften för de varor, vilkas priser antogs vara lika över hela landet, uppgick till 20 % av hela beklädnadsposten. Efter år 1946 torde inga större ändringar ha inträffat i prisdifferenserna mellan orterna. De aktuella prisolikheterna torde sålunda nu likasom år 1946 i regel vara ganska små.

Tab. 13. *Priser på sylön för en damkjol samt halvsulning i juni 1950 på 25 orter.*

Halvsulning		Sylön för damkjol			
Intervall (i öre)	Antal not.	Intervall (i öre)	Antal not.	Intervall (i öre)	Antal not.
750— 799	2	700— 799	1	1 800—1 899	12
800— 849	4	800— 899	3	1 900—1 999	1
850— 899	16	900— 999	1	2 000—2 099	8
900— 949	36	1 000—1 099	4	2 100—2 199	—
950— 999	18	1 100—1 199	—	2 200—2 299	5
1 000—1 049	3	1 200—1 299	2	2 300—2 399	1
1 050—1 099	3	1 300—1 399	7	2 400—2 499	4
1 100—1 149	—	1 400—1 499	2	2 500—2 599	8
1 150—1 199	1	1 500—1 599	7	2 600—2 699	1
		1 600—1 699	5	Minst 2 700	5
		1 700—1 799	1		
S:a not.	83			S:a not.	78

Vissa olikheter framträder dock bl. a. på reparationer, såsom framgår av tab. 13, beträffande halvsulning samt sylön för damkjöl.

Noteringarna på sylön, som ombuden börjat insamla under år 1950, företer mycket stora olikheter. Man kan dock ej bortse ifrån, att betydande kvalitetsolikheter säkerligen här förekommer. Det är därför svårt att avgöra, i vilken utsträckning de framkomna prisdifferenserna, som redovisas i tab. 13, återger prisolikheter för lika standard.

Skatter

Olika metoder har vid de senaste dyrortsundersökningarna tillämpats, när det gäller beräkningen av skatteposten.

Vid 1935 års dyrortsgruppering räknades med en och samma inkomst (3 400 kr) för hela riket och med avdragen enligt reglerna för dåvarande ortsgrupp III. Häremot anmärktes särskilt från tjänstemannahåll, att metoden endast vore rättvisande för medeldyra orter, medan orter med högre allmänna levnadskostnader missgynnades och orter med lägre allmänna levnadskostnader gynnades, eftersom de beskattningsbara inkomsterna och således även skatteutgifterna på de förra orterna borde vara större och på de senare mindre än i det vid dyrortsgrupperingen använda medelläget.

I anledning av dessa anmärkningar föreslog 1936 års lönekommitté, att inkomsten skulle variera på samma sätt som lönerna i gällande löneskala för respektive ortsgrupper. Avdragen för kommunala utskylder, som är de viktigaste av de allmänna avdragen, skulle beräknas efter utdebiteringen under uppgiftsåret och ortsavdragen enligt reglerna för skatteavdrag vid då gällande skattegruppering. Denna metod till-

lämpades vid 1941 års prisgeografiska undersökning.

Även mot denna metod har riktats kritik. Det har sålunda bl. a. ansetts, att skatteutgiften när den beräknas efter gällande dyrortsgruppering kunde bli så låg på vissa orter, att dessa skulle kvarhållas i en alltför låg ortsgrupp eller till och med sänkas till lägre ortsgrupp.

1943 års dyrortskommitté föreslog beträffande inkomsten och avdragen, att den vid 1941 års undersökning tillämpade metoden i princip skulle bibehållas. Kommittén framhöll dock, att socialstyrelsens rätt till skälighetsprövning borde utnyttjas i sådana fall, där ett fastställande av inkomsten efter då gällande lönegruppering skulle bli alltför schablonmässigt.

1946 års undersökning. I enlighet med dyrortskommitténs förslag användes vid denna undersökning genomsnittsdebiteringen under fem år (1942—1946). Kommitténs förslag beträffande inkomsten och avdragen ändrades däremot av Kungl. Maj:t i enlighet med en av socialstyrelsen alternativt föreslagna metod.¹ Denna gick i korthet ut på att inkomsten på de olika orterna vid skatteberäkningen skulle utgöras av orternas samtliga utgifter (levnadskostnadstalen inklusive skatt). Även de statliga ortsavdragen skulle liksom i verkligheten variera med levnadskostnaderna.

De skattebelopp, som erhöles vid 1946 års undersökning, kom naturligtvis icke att helt överensstämma med dem som man i efterhand kunde räkna fram med kännedom om de avdrag, som fastställes för ifrågavarande ort. Som socialstyrelsen framhöll i sitt remissutlåtande medför emellertid denna metod, att de skat-

¹ Se prop. nr 343/1945, s. 42—45.

telbelopp, som sålunda sedermera kan beräknas på grundval av de faktiska avdragen och på en inkomst, motsvarande den faktiska lönen för den ortsgrupp, till vilken orten vid grupperingen hänförs, för orter, som befunnits ligga i övre delen av en grupp, blir mindre än de som framräknas med hjälp av den av styrelsen föreslagna metoden, medan för orter, som ligger i undre delen av en grupp, det omvända är fallet. Orternas placering i grupper blir sålunda densamma i bägge fallen. Metodens fördel ligger i att den omräkning av skattebeloppen och omplacering av orterna, som det eljest bleve nödvändigt att företaga i efterhand, kan undvikas.

Det sagda gäller i första hand de statliga ortsavdragen. På grund av sambandet mellan storleken av de kommunala ortsavdragen och den kommunala utdebiteringen, begagnade man vid 1946 års beräkning av kommunalskatten ortsavdrag enligt tidigare gruppering.

Bestämmelsen att det statliga ortsavdraget skulle variera på visst sätt med levnadskostnaderna innebar, att ortsavdraget kunde uttryckas som en funktion av totalutgiften (= inkomsten). Utgångspunkten var härvid, att Stockholm skulle placeras mitt i grupp 5 samt att levnadskostnaderna i mitten av grupp 1 skulle ligga 16 % lägre än de i mitten av grupp 5 (Stockholm).

Vad den statliga skattesatsen beträffar, var denna vid tiden för beräkningen oförändrad, så länge det beskattningsbara beloppet ej översteg 3 000 kr. Eftersom detta ej skedde vid 1946 års undersökning, kunde samma skattesats användas för samtliga orter.¹

Skattepostens variationer år 1946. Vid dyrortsundersökningen framkom högst avsevärda skillnader i skatteutgift mellan olika orter. Skatteutgiften i den kommun i södra Sverige, för vilken den lägsta skatteutgiften erhöles, uppgick sålunda endast till en tredjedel av den högsta utgiften, vilken erhöles i nordligaste Sverige. Även inom de enskilda länen framträdde väsentliga skillnader. Inom ett par län — Göteborgs och Bohus, Västernorrlands och Norrbottens län — var den lägsta utgiften ungefär hälften så stor som den högsta. I de flesta länen låg den lägsta 35 à 40 % lägre än den högsta. I Västerbotten, som uppvisade den minsta spridningen, var motsvarande tal ej fullt 30 %.

Vid studiet av dessa siffror är det nödvändigt att ha i minnet, att skatteutgiften beräknades på en inkomst, som varierade med levnadskostnaderna. På orter med i övrigt höga levnadskostnader blev av denna anledning skatteutgiften högre än på orter med lägre levnadskostnader, även om skattesatsen var densamma. Den tillämpade meto-

¹ Skatteformeln vid 1946 års undersökning fick följande slutliga utseende:

$$x - u = q(x - 200 - k) + \frac{0.1275}{2} [x - 200 - q(x - 200 - k) - (0.64x - 1241.92)]$$

$$x = \frac{u - q(0.93625k + 187.25) + 66.42}{0.97705 - 0.93625q}$$

Följande beteckningar har använts i formeln:

x = samtliga levnadskostnader (inkl. skatt) = inkomsten

u = » » (exkl. skatt)

$x - u$ = skattebeloppet

q = kommunal- och landstingsskattesatsen

k = kommunala ortsavdraget (efter förhöjning genom multiplicering med $1\frac{1}{2}$, bankningen).

den har medfört, att skatteutgiften i norra Sverige, där såväl skattesatser som levnadskostnader i övrigt var särskilt höga, blev avsevärt mycket högre än i södra delarna av landet. I Stockholm medförde den låga skattesatsen, att skatteutgiften trots de höga levnadskostnaderna i övrigt blev låg.

Avståndstillägg

En principiell nyhet vid den senaste dyrortsundersökningen var, att särskilda avståndstillägg medräknades för landsbygdens del. Dessa tillägg skulle i princip avse att representera landsbygdens *merkostnader* utöver städernas på grund av resor och transporter vid inköp av hushållsförnödenheter (särskilt inventarier och kläder), vid sjukdomsfall och besök hos läkare och överhuvudtaget för att landsbygdens hushåll skulle få kontakt med tätorterna. Avståndskostnaderna skulle däremot icke avse att täcka merkostnader för resor till skolor eller inackordering på skolorten liksom ej heller för arbetsresor.

Dyrortskommitténs förslag. Frågan om avståndstilläggen ägnades stor uppmärksamhet av dyrortskommittén. Efter en ingående diskussion kom kommittén till den slutsatsen, att man vid en dyrortsgruppering enbart kunde taga hänsyn till sådana avståndskostnader, som avser resor och transporter, som alla behöver räkna med. Kommittén franhöll därefter, att den teoretiskt bästa metoden för beräkning av avståndskostnaderna torde vara, att landsbygden indelades i regioner allt efter avstånden (i kilometer eller, ännu hellre, i tid för tillgängliga trafikmedel) till inköpskällan, läkaren, tandläkaren osv., varefter rese- och transportkostnaden för en resa respektive transport beräknades regionsvis, och anta-

let resor etc. bestämdes. Genom att multiplicera antalet resor och transporter med kostnaden per fall skulle man få ett totalbelopp för varje region.

Kommittén underströk, att de praktiska svårigheterna vid beräkningen av tilläggen vore ägnade att inge starka betänkligheter. I beräkningen inginge nämligen flera moment, som — inom ganska vida gränser — måste komma att bli godtyckligt valda, varför resultatet under inga omständigheter kunde komma att betecknas som mer än en uppskattning. Detta gällde framför allt antalet resor och transporter, dvs. den ena faktorn vid multiplikationen. Vid sina provberäkningar hade kommittén räknat med kostnaden för 12 resor till inköpsorten, 6 resor till läkare (därav en bilresa) och 6 till tandläkare per år samt transporten av ett paket från inköpsorten per vecka. Kostnaden härför varierade enligt kommitténs beräkningar från ett 40-tal kronor till uppemot 350 kr per år. För kontroll av storleksordningen av det efter skälighetsprövning fastställda antalet resor vid kalkylen använde kommittén en bearbetning av 1933 års budgetmaterial m. m. samt uppgiftsmaterial, insamlat av Sveriges folkskolläraryrkeförbund.

Kommittén stannade slutligen för en mycket schematisk metod och uppställde följande huvudregler. För avstånd kortare än 6 km skulle intet tillägg räknas. För längre avstånd skulle utgå tillägg med lägst 50 kr och därefter med jämna 50-kronorsintervall upp till 350 kr. Sju olika avståndstillägg skulle alltså förekomma.

Dyrortskommittén framlade däremot intet förslag i fråga om det viktiga bestämmandet av vilka orter som skulle anses som inköpsorter för visst område och till vilka sålunda avstånden skulle beräknas.

Riksdagsbehandlingen. Vid remissbehandling av dyrortskommitténs förslag vann detta praktiskt taget allmän anslutning och godtogs av departementschefen i den proposition, i vilken kommitténs förslag förelades riksdagen.¹ Departementschefen underströk dock de olägenheter, som kunde uppstå genom att man införde sådana objektivt svårberäkneliga element på detta relativt känsliga område. Intresset att åstadkomma en i stort sett mera rättvis avvägning vid levnadskostnadsjämförelsen ansågs emellertid väga tyngre än de administrativa olägenheterna av de talrika invändningar och klagomål över godtycke och orättvisor, som kunde följa av den föreslagna metoden.

Departementschefen framhöll vidare, att de föreslagna beloppen representerade betydande utgiftsbelopp. Någon höjning av beloppen syntes därför icke kunna göras utan att samtidigt hänsyn även toges till arbetsresor. Till sist framhölls i propositionen, att metoderna för hur dessa tillägg skulle beräknas icke kunde anses definitivt utformade. Socialstyrelsen borde därför före nästa gruppering grundligt arbeta igenom de problem, som här kunde möta, och i möjligaste mån fixera reglerna för den praktiska tillämpningen av systemet, så att utrymmet för mera subjektiva bedömningar begränsades.

Vederbörande utskott tillstyrkte förslagen men underströk, att socialstyrelsen borde noga överväga frågan och för Kungl. Maj:t framlägga förslag, hur tilläggen borde beräknas. Styrelsen skulle härvid enligt utskottet icke vara helt bunden av kommitténs avvägning utan äga rätt ompröva avståndstilläggens belopp.

Socialstyrelsens förslag. Det förslag, som styrelsen i anledning härav fram-

lade, godkändes av Kungl. Maj:t och tillämpades vid 1946 års undersökning. En utförlig redogörelse för hur avståndstilläggen beräknades vid denna undersökning har lämnats i Sociala Meddelanden.² I det följande redogöres därför endast i korthet för de använda metoderna.

Valet av inköpsort har en avgörande betydelse för avståndstilläggens storlek och stor uppmärksamhet ägnades häråt. Socialstyrelsen vände sig sålunda till geografiska institutionen vid Handelshögskolan i Stockholm, som utarbetade ett förslag till gruppering av orterna efter inköpsorter. Valet av inköpsorter skedde med utgångspunkt från kommunernas uppgifter vid 1946 års undersökning om var inköpen av kläder, möbler o. d. i allmänhet gjordes. De utvalda inköpsorterna uppdelades i två grupper efter inköpsmöjligheter, nämligen *A-orter*, vilka genom butikernas antal, specialisering och fördelning på olika branscher ansågs erbjuda fullt tillfredsställande inköpsmöjligheter, samt *B-orter*, vilka endast i vissa avseenden ansågs erbjuda fullt tillfredsställande inköpsmöjligheter. Denna uppdelning skedde främst med hjälp av en sommaren 1946 företagen inventering av landets handelsföretag. Som minimikrav för *A-orter* gällde, att minst nio av elva s. k. varaktiga konsumtionsbranscher skulle vara representerade på orten. Från denna regel gjordes vissa undantag. Resultatet blev, att närmare 300 inköpsorter utvaldes. Av dessa betecknades ca 120 som *A-orter*.³

Antalet resor. Socialstyrelsens förslag, som icke avsåg arbetsresor, ut-

² Soc. Medd. årg. 1947, s. 186.

³ En ingående redogörelse för hur inköpsorterna bestämdes har lämnats av fil. lic. O. Hölcke i Ymer 1947, häfte 3.

¹ Prop. nr 343/1945, s. 45.

gick från samma totalantal resor, som kommittén använt i sina kalkyler. Enligt förslaget skulle man taga hänsyn ej blott till om närmaste inköpsort var en A- eller B-ort utan även till om det fanns läkare eller tandläkare på orten. Följande uppdelning av antalet resor föreslogs: 15 inköpsresor (därav i förekommande fall 5 till A-ort samt 10 till B-ort), 4 läkar- och 4 tandläkarresor, vartill kom en bilresa för läkaren till kommunen. Samtliga paket beräknades från närmaste inköpsort (dvs. i förekommande fall från B-orten). Antalet resor kunde, som kan utläsas ur tab. 14, variera avsevärt med hänsyn till om närmaste inköpsort var en A- eller B-ort, om läkare eller tandläkare fanns på orten etc.

Beräkningen av priset per resa skedde med utgångspunkt från uppgifterna på blanketten. Avståndstilläggen för de enskilda kommunerna och orterna skedde dock icke direkt på grundval av deras egna uppgifter. I stället uträknades kostnaden per resa och försändelse i genomsnitt för olika avståndsintervall. Vid sidan om uppgifterna på blanketten utnyttjades härvid även taxor för

järnvägs-, buss- och bilresor liksom för godsbefordring på järnvägs- och busslinjer. Beräkningen skedde i genomsnitt för var och en av tio intervaller från 6 km till 105 km.

Beräkningen av den slutliga avståndskostnaden. De beräknade genomsnittspriserna per resa (försändelse) uppmultiplicerades sedan med antalet resor etc. På grund av beräkningarnas approximativa karaktär avrundades de framräknade beloppen till 5-tal kronor. Avståndsintervall om 10 km behölls upp till 45 km. Intervallerna däröver gjordes emellertid dubbelt så stora. Orsaken härtill var främst, att kommuner med så långa avstånd ofta själva var stora, varigenom osäkerheten vid fixeringen av kommunernas centrum skärpte svårigheten att bestämma avståndet till inköpsorten. De relativt fåtaliga kommunerna med mer än 105 km till inköpsorten behandlades individuellt. Avståndskostnaderna för olika avstånd och antal resor framgår av tab. 14. Under 6 km skulle som nämnts intet tillägg utgå. Det lägsta avståndstillägg, som påfördes någon kommun, var 10 kr och det högsta 400 kr.

Tab. 14. Avståndskostnader i kr vid olika antal resor och avstånd till inköpsorten.

Antal resor m. m.	Avstånd i km						
	6—15	16—25	26—35	36—45	46—65	66—85	86—105
5 bussresor ...	10	10	15	20	25	40	50
10 » ...	10	20	30	40	50	75	95
14 » ...	15	30	45	60	75	110	140
15 » ...	15	30	50	65	80	115	145
18 » ...	20	40	60	80	100	135	170
19 » ...	20	40	60	80	100	145	180
23 » ...	25	50	75	100	125	175	220
1 bilresa	10	20	30	40	50	65	80
52 försändelser	25	25	25	25	30	30	35
Totalsumma	60	95	130	165	205	270	335
(23 bussresor + 1 bilresa + 52 försändelser) ...							

Det slutliga fastställandet av avståndstilläggen. Sedan man avgjort, vilka orter som kunde godtagas som A-orter respektive B-orter, bestämdes inköpsorter för varje kommun och ort. Som regel beredde valet av inköpsort ingen svårighet utan den av den kommunala myndigheten lämnade uppgiften härom kunde godtagas. I flera fall var det emellertid tveksamt, vilken eller vilka orter som skulle anses som kommunens huvudorter. I några fall skilde sig uppgifterna från närliggande kommuner därigenom att en kommun uppgivit en närbelägen, mindre ort, medan en annan uppgivit en längre bort liggande, större ort, trots att man kanske måste resa igenom den mindre orten för att komma dit. Styrelsens val av inköpsorter syftade till att kring inköpsorterna bilda sammanhängande omland. Av dessa skäl ansåg sig styrelsen stundom nödsakad ändra på kommunens uppgifter. Till varje kommun utsändes sedermera ett meddelande om till vilken eller vilka inköpsorter den hänförts. Mot styrelsens beslut inkom en del protester, vilka dock endast i undantagsfall medförde justering av styrelsens tidigare beslut.

Sedan inköpsorter fastställts för varje kommun (ort), beräknades avstånden från kommunens centrum till inköpsorten. I de fall avståndsuppgifterna icke kunde erhållas från blanketten, bestämdes de med hjälp av kartor, tidtabeller etc. Eftersom samma belopp påfördes alla kommuner, vilkas avstånd till inköpsorten låg inom vissa intervall, ägnades särskild uppmärksamhet åt de fall, där avstånden låg kring gränserna mellan två intervall.

Därefter kunde avståndstillägget erhållas ur den ovan angivna tabellen. Som regel bestämdes avståndstillägget automatiskt ur denna tabell. Vissa undantag

förekom dock. Utom i de ovan berörda fallen då det var osäkert, till vilket intervall kommunen rätteligen borde föras, ägde en mera individuell prövning rum av kommunens tillägg, om det på blanketten angivna priset per resa till inköpsorten väsentligt avvek från det framräknade medelpriset. Om tandläkare eller läkare fanns i en betydligt närmare liggande ort än inköpsorten men likväl utanför kommunen, föranledde detta ofta omprövning av de automatiskt beräknade beloppen.

Som redan framhållits beräknades tilläggen för kommunerna i Norrland samt i skärgården individuellt. Avståndstilläggen beräknades i regel på grundval av det pris, som uppgivits på blanketten eller som erhållits ur någon tidtabell etc. Hänsyn togs till om resan företogs med tåg, buss eller båt. De på så sätt framräknade beloppen avrundades som regel till närmaste 25-tal kronor. Inom några storkommuner togs hänsyn till avstånden inom kommunen.

Resultatet av 1946 års undersökning. Eftersom avståndskostnaderna var en nyhet, som tillämpades för första gången vid 1946 års dyrortsundersökning, och den använda metoden, som skildrats i det föregående, därför helt naturligt hade något av ett experiment över sig, har det sitt särskilda intresse att studera, hur resultatet blivit. I tab. 15 har vissa uppgifter härom sammanställts för varje län. Det framgår av denna tabell, att den högsta avståndskostnad, som över huvud påfördes någon ort — 400 kr — endast förekom i Jämtlands och Norrbottens län. I det förra fallet var det två landskommuner — Storsjö och Frostviken — och i det senare fallet var det Karesuando kommun samt Kvikkjokks kapellförsamling inom Jokkmokks kommun, som erhöll dessa höga avståndstillägg. De

högsta medelvärdena återfanns i övre Norrland. Höga genomsnittsvärden hade även Gotlands län, där samtliga orter utom Visby påförts något tillägg, samt Värmlands län, där några avlägset belägna kommuner drog upp medeltalet. I Stockholms samt i Göteborgs och Bohus län höjdes medelvärdena av skärgårdskommunerna med deras ofta höga resekostnader. De lägsta medeltalen återfanns naturligt nog i Skåne. I de båda länen i Skåne samt i Skaraborgs län fanns det ett relativt stort antal

egentliga landskommuner utan något tillägg alls, medan detta inom andra län endast förekom sporadiskt.

Avståndskostnaderna hörde till de faktorer, som hade avgörande inverkan på resultatet av den senaste dyrortsundersökningen. Om man ser på de olika dyrortsgrupperna, var sålunda avståndstilläggen i genomsnitt störst i dyrortsgrupp 5 (147 kr). De flesta orterna i denna grupp är belägna i norra delarna av landet och detta beror otvetydigt i hög grad på de höga avstånds-

Tab. 15. Vissa uppgifter rörande avståndstilläggen inom olika län vid 1946 års dyrortsundersökning.

Län	Antal orter med ett avståndstillägg (i kr) av									Högsta tillägg	Aritmetiskt medeltal ²
	0 ¹	10—55	60	65—90	95	100—125	130	mer än 130	S:a		
Stockholm	9	31	18	21	15	20	21	27	162	250	100
Uppsala	5	3	22	6	25	11	11	10	93	200	98
Södermanland	6	13	31	13	26	8	10	—	107	130	77
Östergötland	14	12	47	34	23	19	8	9	166	200	82
Jönköping	7	16	29	36	13	24	13	7	145	210	84
Kronoberg	2	13	13	27	18	12	5	8	98	200	84
Kalmar	6	18	14	29	10	28	9	10	124	220	88
Gotland	1	4	8	22	21	15	5	20	96	250	107
Blekinge	7	2	22	3	—	8	3	2	47	150	80
Kristianstad	16	33	68	36	12	5	4	2	176	165	62
Malmöhus	24	58	106	66	4	5	—	—	263	110	54
Halland	6	2	37	13	27	1	3	4	93	175	80
Göteb. och Bohus	5	15	15	34	9	25	5	32	140	200	103
Älvsborg	6	32	27	49	52	37	23	16	242	185	86
Skaraborg	18	11	111	63	67	8	3	1	282	140	72
Värmland	5	10	7	23	10	23	10	16	104	325	107
Örebro	5	13	16	23	5	10	1	2	75	200	70
Västmanland	7	10	27	18	8	6	2	1	79	140	68
Kopparberg	12	13	10	13	6	12	2	6	74	225	82
Gävleborg	11	11	17	11	9	8	3	6	76	200	81
Västernorrland ...	8	9	12	13	2	19	10	13	86	200	100
Jämtland	6	4	4	4	—	12	1	48	79	400	179
Västerbotten	8	6	6	9	—	17	1	23	70	300	123
Norrbottn	11	3	9	4	—	9	—	19	55	400	142

¹ Av de 205 orter, som ej påförts något avståndstillägg, var 41 egentliga landskommuner. Av dessa låg 15 i Malmöhus län och 8 i vardera av Kristianstads och Skaraborgs län.

² Medeltalen avser orter med tillägg.

tilläggen i denna landsända. Avstånds-
tilläggen minskade sedan successivt
med dyrortsgruppen — 100 kr i grupp
4, 90 kr i grupp 3, 78 kr i grupp 2 —
samt uppnådde sitt lägsta värde i grupp
1, där det genomsnittliga beloppet var
63 kr.

Övriga utgifter

Inom denna post inskränktes prisin-
samlingen i ännu högre grad än som
var fallet för kläder och skodon. För ej
mindre än 80 % av utgiften inom pos-
ten påfördes sålunda samma kostnad
för alla orter. Prisinsamlingen för
övriga varuslag skedde, som redan
omnämndes i föregående avsnitt, till
en del på samtliga orter och till en
del enbart på de nära 300 inköps-
orterna (jfr s. 50). De noteringar, som
insamlades från alla orter, avsåg såpa,
rakning, hårklippning, resekostnader,
arbetshjälp i hemmet och rengöring av
cykel. Prisinsamlingen på inköpsorter-
na avsåg 15 varuslag, som representera-
de möbler och husgeråd m. m.

När det gäller de sistnämnda varu-
slagen, var svårigheterna att få note-

ringar på samma kvalitet på alla orter
minst lika stor som i fråga om kläder.
För att underlätta prisinsamlingen in-
förde visserligen socialstyrelsen, i enlig-
het med dyrortskommitténs rekomen-
dationer, särskilda illustrationer i an-
visningarna för möbler. Trots detta
torde priserna på de olika orterna stund-
om ha avsett olika standard.

Med det tillämpade förfaringssättet
är det naturligt att de lokala variatio-
nerna inom posten »övriga utgifter»
blev ganska små. Av budgetbeloppet för
posten var som framgått av det föregå-
ende endast 20 % rörligt. I förhållande
till dyrortsbudgetens totalsumma mot-
svarade detta endast 4 %.

Om man för utgiftsposten i dess hel-
het räknar fram ett enkelt medeltal av
utgifterna inom de olika dyrortsgrup-
perna, visar det sig att orterna i grupp
1 endast hade ca $\frac{1}{2}$ % lägre belopp för
denna utgiftspost än orterna i grupp 5.
Utgiften för Stockholm låg dock $1\frac{1}{2}$ %
högre än genomsnittet för övriga orter
i grupp 5.

Även om sålunda variationerna inom
denna post är mycket små i genomsnitt,

Tab. 16. *Fördelning av prisnoteringar på vissa tjänster m. m. från 25 ombuds-
orter i mars 1950.*

Pris (i öre)	Bastubad	Tvätt och strykn.	Pris (i öre)	Arbets- hjälp i hemmet	Nejlika	Hårklipp- ning
50—59	—	—	100—124	1	—	—
60—69	1	—	125—149	7	—	—
70—79	7	1	150—174	23	10	—
80—89	3	7	175—199	12	25	5
90—99	2	14	200—224	15	24	44
100—109	9	25	225—249	4	7	23
110—119	1	18	250—274	1	2	—
120—129	10	6	275—299	—	2	—
130—139	—	—	300—	—	2	—
140—149	—	—	S:a not.	63	72	72
150—159	6	—				
160—169	—	—				
170—	2	—				
S:a not.	41	71				

hindrar detta ej, att det för enstaka delposter kan förekomma icke oväsentliga prisdifferenser. Som exempel härpå kan nämnas en rad personliga tjänster, såsom rakning, hårvård, bad, hemhjälp, tvätt och strykning m. m. Betydande

prisvariationer förekommer även för t. ex. blommor liksom för reparationer av olika slag. I tab. 16 redovisas vissa sådana prisolikheter för varor och tjänster, på vilka socialstyrelsen fortlöpan-
de erhåller noteringar.

KAPITEL 4

Den praktiska utformningen av en ny dyrortsundersökning

Sedan de sakkunniga i närmast föregående kapitel redogjort för 1946 års dyrortsundersökning samt för de prisändringar, som inträffat därefter, framlägger vi nu ett förslag till riktlinjer, efter vilka en ny dyrortsundersökning bör uppläggas. Vid utarbetandet av detta förslag tillämpas de i kap. 2 utvecklade allmänna synpunkterna. De metoder, som föreslås, kommer i enlighet härmed att rätt väsentligt avvika från de vid föregående undersökning tillämpade. Till en början behandlas budgetvalet.

Budgetval

Vid de tidigare utförda dyrortsundersökningarna har uppmärksamheten nästan helt varit inriktad på behovet av en rikhaltig prisinsamling för belysning av skillnaderna i dyrhet mellan olika orter. I tidigare sammanhang i detta betänkande har vi förklarat, att det enligt vår mening är en illusion att tro, att det enbart genom en aldrig så fullständig insamling av priser skulle vara möjligt att fånga skillnaderna i dyrhet

mellan olika orter. Vi kommer därför också att i det följande föreslå en väsentlig inskränkning av det nya prisinsamlingsprogrammet i jämförelse med det gamla.

Däremot bör enligt vår uppfattning ett större intresse än vad som hittills skett ägnas åt budgetfrågan. Redan genom en analys av resultaten från sådana undersökningar, varur uppgifter om budgeten hämtas, bör det vara möjligt att draga värdefulla slutsatser rörande de skillnader i dyrhet och i levnadsstandard, som föreligger för olika större befolkningsgrupper, i första hand städernas och landsbygdens befolkning.

Vidare bör erinras om att den i kap. 2 förda principdiskussionen mynnade ut i att till grund för dyrortsjämförelsen icke bör läggas en enda budget, som avser ett genomsnitt för en rad skilda orter med en sinsemellan väsentligt olika sammansättning av konsumtionen. I stället bör man i första hand begagna en budget för enbart Stockholm, som följaktligen får bli utgångspunkten för dyrortsjämförelsen. Jämförelsen bör

emellertid ej blott ske med utgångspunkt från Stockholm, utan alternativt bör en annan budget begagnas, så att en jämförelse i »andra riktningen» kan komma till stånd. Behovet av budgetmaterial kommer härigenom att bli större.

Strängt taget borde naturligtvis flera än två budgetar användas. Först om en rad olika budgetar, representerande olika samhällstyper och levnadsvanor, kommer till användning, skulle det vara möjligt att konsekvent genomföra den dubbla jämförelse, varom talats i kap. 2. Ett dylikt sätt att utföra en dyrortsundersökning skulle emellertid bli alltför komplicerat och kostnadskrävande för att i praktiken kunna komma i fråga.

Redan med två budgetar i stället för en uppnås emellertid den väsentliga fördelen, att man kan på två olika sätt uppskatta de totala skillnaderna i dyrhet. De båda budgetarna bör följaktligen representera ytterligheterna i levnadsvanor. Dessa ytterligheter utgöres av Stockholm och den egentliga landsbygden.

Den senaste undersökning rörande konsumtionsvanorna, som har ägt rum i vårt land, avser år 1948. Socialstyrelsen insamlade för detta år genom intervjuer uppgifter från 619 hushåll, bosatta i ett trettiotal städer och andra tätorter. Resultat från denna undersökning kunde vid årsskiftet 1949/50 utnyttjas för en revision av den budget, som ligger till grund för beräkningen av levnads-kostnadsindex. Ytterligare resultat har sedermera publicerats i Sociala Meddelanden.

Sedan år 1948 har otvivelaktigt vissa, ej alldeles obetydliga förändringar i konsumtionsvanorna ägt rum. Ytterligare förskjutningar kan beräknas ha ägt rum fram till den tidpunkt, till vil-

ken den nya dyrortsundersökningen skall hänföra sig.

Ehuru det till följd härav skulle vara önskvärt med ett mera aktuellt material över konsumtionsvanorna, anser vi oss dock icke böra föreslå, att en ny konsumtionsundersökning för tätorterna kommer till stånd. Den inträffade förändringen i konsumtionsvanorna torde icke ha varit av den storlek, att den skulle mera avsevärt påverka resultatet.

Bland de i 1948 års undersökning ingående orterna befinner sig Stockholm, och materialet för denna stad är tillräckligt omfattande och representativt för att en budget för enbart Stockholm skall kunna uträknas. Socialstyrelsen torde böra erhålla bemyndigande att efter hörande av dyrortsnämnden på grundval av denna genomsnittsbudget slutligt fastställa den Stockholms-budget, som skall begagnas för dyrortsjämförelsen. Därvid bör företagas de jämkningar, som kan finnas påkallade med hänsyn till vad som är känt om konsumtionsvanornas förändringar fram till den tidpunkt, till vilken den nya dyrortsundersökningen skall hänföra sig. I kostnadshänseende bör budgeten naturligtvis omräknas, så att den hänförs till prisläget vid den tidpunkt, då dyrortsundersökningen äger rum.

Som ovan framhållits bör alternativt en budget för den egentliga landsbygden begagnas. Något budgetmaterial för den egentliga landsbygden föreligger emellertid alls icke. Bortsett från vissa undersökningar av enbart livsmedelsförbrukningen, vilka ägde rum under kriget, har någon konsumtionsundersökning för landsbygden icke ägt rum sedan år 1933. Den detta år utförda undersökningen, som för övrigt aldrig blev publicerad, saknar nu aktualitet och kan ej begagnas.

Socialstyrelsen hade ursprungligen

för avsikt att låta 1948 års undersökning omfatta även landsbygden. På grund av att riksdagen skar ned det av Kungl. Maj:t i överensstämmelse med socialstyrelsens förslag för denna undersökning begärda anslaget, blev det emellertid omöjligt att utsträcka undersökningen längre än till tätorterna. Styrelsen har sedermera hemställt om ett anslag på 75 000 kr för verkställande av en konsumtionsundersökning för den egentliga landsbygden. Denna framställning har dock hittills icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Av det i annat sammanhang redovisade tidsschemat för de olika åtgärder, som måste vidtagas före ikraftträdandet av en ny dyrortsundersökning, framgår att en budgetundersökning för landsbygden låter sig inpassa i detta tidschema. Enligt de sakkunnigas uppfattning utgör en dylik undersökning ett mycket viktigt led i det framlagda programmet. Vi föreslår därför, att en konsumtionsundersökning för landsbygden kommer till utförande. Denna bör äga rum under hösten 1951 och tiden dessförinnan utnyttjas för förberedelsearbeten. Bearbetningen av det insamlade materialet bör bedrivas på ett sådant sätt, att en sammanfattande genomsnittsbudget föreligger på våren 1952.

Det av socialstyrelsen i ovannämnda förslag framlagda undersökningsprogrammet torde i stort sett kunna följas. Dock bör sådana hushåll, som icke är egentliga jordbrukarhushåll, överrepresenteras i materialet. Budgeten för landsbygden bör nämligen icke omfatta jordbrukarhushåll, och om dessa skulle ingå i materialet i sin rätta proportion, skulle det återstående materialet bli för litet för att medge uträknandet av en budget, tillräckligt säker för att kunna ligga till grund för en dyrortsjämförelse.

På grund av de kostnadsökningar, som inträffat sedan socialstyrelsens förslag avgavs, måste anslaget för en landsbygdsundersökning bli högre än vad socialstyrelsen beräknat. Vi har uppskattningsvis räknat med att ett belopp av omkring 90 000 kr skall vara tillräckligt.

Vid 1946 års dyrortsundersökning begränsades budgeten avsiktligt till att avse familjer med genomsnittligt två barn och med ett inkomstläge motsvarande dåvarande 11:e löneklassen. En liknande begränsning tillämpades även vid tidigare dyrortsundersökningar. Denna begränsning, som på ungefärligen samma sätt tillämpats även när det gällt beräkningen av levnadskostnadsindex, beror på att man traditionellt, när det gällt levnadskostnadsberäkningar, i första hand intresserat sig för familjer av nyssnämnd sammansättning och inkomstnivå.

Enligt de sakkunnigas mening är detta föga motiverat. En familj med genomsnittligt två barn motsvarar ej genomsnittet för befolkningen, vilket är betydligt lägre (med »barn» menas ju här blott hemmavarande minderåriga barn, ej samtliga födda barn). Det fastställda inkomstläget är skäligen godtyckligt valt. Det förefaller avgjort bättre att såsom viktsystem välja den genomsnittliga konsumtionsfördelningen hos hushåll med så vitt möjligt genomsnittlig sammansättning.

De i 1948 års konsumtionsundersökning deltagande hushållen är i princip slumpmässigt valda och omfattar samtliga inkomstklasser och familjetyper. De sakkunniga vill förorda, att den för dyrortsundersökningen begagnade budgeten får omfatta samtliga hushåll, som ingår i undersökningen, med undantag dock för hushåll, som bedriver egen rörelse. Dylika hushåll är dåligt represen-

terade i materialet, och de av dem lämnade uppgifterna är dessutom av mindre god kvalitet.

Det nu senast sagda bör naturligtvis även gälla landsbygdsbudgeten. De begagnade budgetarna skulle sålunda komma att innefatta såväl ensamstående personer som familjer med varierande barnantal, och inkomstnivån skulle komma att hänföra sig till ett genomsnitt bland de medtagna hushållen. Med hänsyn till det sätt, varpå dyrortsgrupperingen användes, synes detta vara riktigt. Det torde böra påpekas, att den procentuella fördelningen av budgeten på olika huvudposter endast avviker obetydligt mellan de skilda hushållstyperna, och att det följaktligen för dyrortsgrupperingens resultat spelar ringa roll, huruvida man såsom här föreslås tager med samtliga hushållstyper eller som tidigare begränsar sig till familjehushåll med genomsnittligt två barn. Bortsett från att den förra utvägen av principiella skäl synes vara att föredraga, innebär förfaringssättet den fördelen, att budgetarna kommer att bygga på ett väsentligt större antal hushåll.

Någon justering av bostadsposten i budgeten till att avse en bostad av viss storlek — i likhet med vad som skedde vid 1946 års undersökning (se s. 24) — bör enligt de sakkunnigas uppfattning icke förekomma, utan de för bostadsposten framkomna dyrhetsskillnaderna bör vägas in i totalbudgetarna med i dessa angivna belopp för bostad.

Enär budgetsiffrorna för Stockholm redan föreligger, torde det vara lämpligt att här i sammandrag redovisa dem. För att samtidigt även demonstrera vad en jämförelse i »andra riktningen» går ut på, redovisas även en genomsnittsbudget för de åtta minsta tätorter (mindre än 1 000 invånare) med 148

hushåll, som ingår i 1948 års konsumtionsundersökning. Som ovan framhållits ingår den egentliga landsbygden icke i denna undersökning, varför en jämförelse med denna icke kan ske.

För de fem huvudposterna ser de båda budgetarna ut på följande sätt.

	Stockholm		Åtta små tätorter	
	kr	%	kr	%
Livsmedel	2 737	25,9	2 097	31,3
Bostad (inkl. bränsle o. lyse)	1 509	14,2	903	13,5
Kläder o. skodon	1 313	12,4	927	13,9
Övriga utgifter	3 680	34,8	2 001	29,9
Skatter	1 344	12,7	765	11,4
Summa	10 583	100,0	6 693	100,0
Antal hushåll	96		148	

Skillnaderna mellan de båda budgetarna framgår mera i detalj av tab. 17, vari särskilt posten »övriga utgifter» specificerats ganska noga.

Vid ett studium av denna tabell bör till en början kommas ihåg, att undersökningar av detta slag icke kan ge siffror, som ur alla synpunkter är tillfredsställande. Vissa utgifter växlar starkt från det ena hushållet till det andra eller förekommer blott sällan, och slumpvariationerna blir därför i material av denna storlek ganska betydande. Därtill kommer systematiska fel av flera slag, nämligen dels sammanhängande med att materialets representativitet icke är helt tillfredsställande (en rätt stor del av de utvalda hushållen vägrade att ställa sig till förfogande), dels beroende på att hushållen kan ha systematiskt under- eller överskattat vissa utgiftsposter. Utgifterna för sprit och vin torde sålunda i verkligheten vara högre än som framgår av tab. 17. De angivna felkällorna torde dock icke vara större än att tabellen ger en i stort sett riktig

Tab. 17. *Utgifterna i Stockholm samt på åtta små tätorter år 1948 specificerade på vissa delposter.*

Kronor per år.

Budgetpost	Stockholm	Åtta små tätorter
Livsmedel, kontant	2 244	1 769
» löneförmån	38	18
» producerat, gåvor	28	87
Regelbundna restaurangbesök	326	171
Tillfälliga »	72	32
Skolluncher	29	20
<i>Livsmedel</i>	2 737	2 097
Bostad	1 185	580
Bränsle och lyse	324	323
<i>Bostad, bränsle och lyse</i>	1 509	903
<i>Kläder och skodon</i>	1 313	927
Sprit och vin	229	108
Tobak	197	99
Möbler, hemutrustning	551	316
Sjukvård	194	81
Kroppsvård	170	107
Rengöringsmedel	128	68
Läsning, telefon	285	132
Barnens uppfostran	37	14
Gåvor	224	180
Nöjen	187	138
Semester	195	29
Förenings- och försäkringsavgifter	378	233
Resor till arbetet, skolan	183	12
Resor till butiker och nöjen	36	25
Semesterresor	155	91
Droskbil	27	17
Bil, motorcykel, motorbåt	40	8
Cykel	6	31
Reparation, underhåll av bil, cykel etc.	47	58
Klockor, smycken	30	19
Portföljer, väskor	29	10
Paraply, käpp	1	1
Hembiträde	42	19
Tillfällig hemhjälp	38	21
Egna odlingar	9	11
Blommor, julgran	45	12
Lotter, tippning	82	67
Annonsering	3	1
Fotografering	8	6
Flyttningskostnader	8	2
Bröllop, barndop	1	4
Begravning, grav	45	9
Ränta på lån	14	15
Advokatarvode	3	1
Restpost	53	56
<i>Övriga utgifter</i>	3 680	2 001
<i>Summa, exkl. skatter</i>	9 239	5 928
<i>Skatter</i>	1 344	765
<i>Summa¹</i>	10 583	6 693

¹ Exklusive amorteringar och förbättringar.

bild av de genomsnittliga konsumtionsvanorna år 1948 dels i Stockholm, dels i de åtta små tätorterna.

Vid en jämförelse mellan de båda budgetarna framträder mycket betydande skillnader. Först och främst fäster man sig vid att slutsumman är icke mindre än 58 % större i Stockholm än i de åtta tätorterna. Att enbart härav draga några slutsatser rörande dyrhetskillnaderna är naturligtvis icke möjligt. Levnadsstandarden kan också vara väsentligt olika, varjämte andra omständigheter, såsom olika hushållsstorlek, olika frekvens av hustruinkomster och biinkomster m. m., måste beaktas.

De båda budgetarnas olika karaktär framträder tydligare, om man betraktar de skilda utgiftsposterna. Att budgetarna representerar olika standard framgår tydligt, om man betraktar sådana budgetposter, för vilka man vet, att inga prisskillnader föreligger, men där likväl kostnadssummorna avviker betydligt från varandra (sprit, vin, tobak). De framkomna skillnaderna beror emellertid även på de prisskillnader, som föreligger. Därjämte lägger man märke till att det i fråga om åtskilliga av de varuslag, som ingår i posten »övriga utgifter», ställer sig mycket svårt att fixera, vad som egentligen skall avses med en prisjämförelse vid lika standard, enär utgiften i fråga har så olika karaktär på orter av olika storlek. Hithörande problem kommer att ytterligare diskuteras, när denna budgetpost behandlas.

Livsmedel

Det i kap. 3 framlagda materialet visar, att vissa prisvariationer på livsmedel kommer klart fram i prisuppgifterna, men också att ett flertal faktorer ger anledning att räkna med att

variationerna i de för de särskilda orterna framräknade livsmedelstalen i icke oväsentlig grad beror på sådana omständigheter, att de icke kan anses utgöra ett pålitligt uttryck för skiljaktigheter i orternas dyrhet i fråga om livsmedel. Variationerna från ort till ort är tämligen små och de relativa felmarginalerna betydande.

Däremot är det otvetydigt, att en klar skiljaktighet i livsmedelsutgifterna föreligger mellan landets olika delar. Livsmedelsposten stiger sålunda från söder mot norr. Årsutgiften (12 månader 1949/50) var t. ex. i Kiruna 254 kr högre än i Simrishamn, vilket gör 3,4 % av den genomsnittliga totalutgiften för konsumtion år 1948 (7 390 kr = den senaste indexbudgetens totalsumma).

Såvitt vi kunnat finna, spelar orternas storlek en underordnad roll. Det kan visserligen tänkas, att markerade skillnader mellan den rena landsbygden och tätorterna skulle framträda, om man kunde erhålla ett användbart prismaterial för landsbygden. I synnerhet om man betänker, att bristen på verkliga marknadspriser på jordbruksprodukter beror på omständigheter, vilka gör det sannolikt, att dessa erhålles till lägre kostnader än i tätorterna (inköp hos grannar, egen produktion), har man anledning räkna med att livsmedelsutgiften på landsbygden i avseende på varor, som produceras på landsbygden, genomgående ligger lägre än i tätorterna. De försök, som vid tidigare grupperingar gjorts att prisstatistiskt mäta detta förhållande, manar emellertid icke till efterföljd. Man bör därför avstå därifrån och inskränka sig till att söka fånga de markerade och mätbara skiljaktigheterna mellan landets olika delar. Ej heller kan man prisstatistiskt taga hänsyn till det kända förhållandet att på landsbygden och i min-

dre tätorter inköp av säsongbetonade varor t. ex. potatis i huvudsak torde göras under den tid då priserna är lägst, under det att städernas befolkning på grund av brist på lagerutrymmen ofta saknar denna möjlighet.

Med ledning av tillgängligt prismaterial bör sålunda landet indelas i större lokalt avgränsade områden och ett enhetligt pristal fastställas för varje område. Då det här aldrig kan bli fråga om annat än en gruppering i grova drag, bör man i första hand vid bestämmandet av ett områdes gränser söka följa länsgränserna, ett förfaringssätt som ur praktiska synpunkter självfallet är fördelaktigt, även om såsom av det följande framgår särskilda hänsyn samt andra poster i budgeten kan komma att leda till att länsgränserna brytes. Förfaringssättet blir lämpligen följande.

För de 60 ombudsorterna samt de övriga orter, för vilka prisinsamling kommer att ske (s. 62), beräknas totala årsutgiften för livsmedel, och orterna ordnas i svit efter utgiftens storlek. Stockholm tages till utgångspunkt. Med hänsyn till spännvidden mellan orter i olika delar av landet bestämmes antalet områden och avståndet mellan de livsmedelstal, som bör gälla för varje område, samt uppdrages gränserna för respektive områden (i första hand med anslutning till länsgränserna, i andra hand med vissa avvikelser från dessa).

För att närmare ange, hur vi har avsett, att denna indelning skall göras, har vi verkställt en sådan indelning på grundval av livsmedelsutgiften för 20 ombudsorter för 12 månader (1/7 1949—30/6 1950). Tiden har icke medgivit en sådan beräkning för samtliga ombudsorter och en sådan har ej heller ansetts erforderlig, då det endast varit fråga om att demonstrera innebörden av vårt förslag. Därvid har erhållits

den svit, som framgår av tab. 7 (s. 32). En viss vägledning vid denna uppdelning har även erhållits av de sammanställningar, som vi låtit göra på grundval av priser från alla 60 ombudsorterna för mars månad 1950 (tab. 3, s. 29). På grundval av denna svit kan i första hand göras följande indelning.

För Stockholm bestämmes livsmedelstalet till 2 800 kr.

Norrbottnens län bildar ett område för sig med livsmedelstalet 2 850 kr.

Västernorrlands, Jämtlands och Västernorrlands län bildar ett område, vilket erhåller samma tal som Stockholm, 2 800 kr.

Stockholms, Uppsala, Gotlands, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län erhåller talet 2 750 kr.

Södermanlands, Östergötlands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län samt av Hallands län Kungälv stad och Fjäre härad erhåller talet 2 700 kr.

Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län i övrigt får talet 2 650 kr.

Skillnaden mellan högsta och lägsta livsmedelstal (2 850 och 2 650) blir alltså 200 kr.

Inom Göteborgs och Bohus län intager Göteborgs stad otvivelaktigt en särställning, som motiverar att staden får samma tal som Värmlands m. fl. län (2 750 kr).

Den administrativa avgränsningen av Stockholm och Göteborg kan icke rimligen få vara avgörande vid placeringen av deras förorter liksom av närmaste skärgård. Talet för Stockholms stad (2 800 kr) bör sålunda gälla icke bara Stockholms stad utan ett Storstockholm, som lämpligen erhåller gränser som i

huvudsak ansluter sig till Stockholms stifts och som utom Stockholm får omfatta följande kommuner¹ (efter nya kommunindelningen): Sollentuna, Val-lentuna, Sundbyberg, Upplands-Väsby, Järfälla, Össeby, Färingsö, Ekerö, Täby, Djursholm, Stocksund, Danderyd, Li-dingö, Österåker, Solna, Vaxholm, Värmdö, Djurö, Gustavsberg, Boo, Ljusterö, Botkyrka, Huddinge, Nacka, Saltsjöbaden, Tyresö, Dalarö, Väster-haninge och Österhaninge.

Storgöteborg — med krontalet 2 750 — bör utom Göteborgs, Mölndals och Kungälv's städer omfatta dels följande kommuner i Göteborgs och Bohus län: Partille, Landvetter, Råda, Kålleröd, Askim, Styrö, Tuve, Öckerö, Torslanda och Säve, dels följande kommuner i Älvsborgs län: Stora Lundby, Nödinge, Angered och Lerum.

I en grov uppdelning av detta slag bör inga utbrytningar av enstaka orter ifrågakomma. Självfallet kan det icke undgås, att kommuner på ömse sidor om en gräns får olika krontal för livs-medel utan att någon skillnad i livsme-delskostnaden just för dessa kommuner kan påvisas. Gränser — vare sig större områdes eller kommuns gränser — vid vilka livsmedelskostnaderna undergår en mera markerad och klart mätbar höjning, existerar i stort med säkerhet icke, utan dessa kostnaders stegring från söder till norr är kontinuerlig. Olägenheterna av att själva gränsdrag-ningen sålunda i hög grad måste bli en bedömningsfråga, blir dock skäligen oväsentliga, om man — såsom i vårt exempel — håller skillnaden mellan de angränsande områdena relativt låg (i exemplet genomgående 50 kr på en årsbudget av 8 000 å 9 000 kr). För öv-

rigt är det angeläget att hålla i minnet, att vad man enligt vår mening i fort-sättningen bör eftersträva är mindre en gradering av de enskilda orternas dyr-het än en gradering av större geogra-fiskt eller på annat sätt avgränsade om-råden efter den i stort inom dessa om-råden förekommande dyrheten. Det lig-ger i sakens natur, att man då icke kan prisstatistiskt motivera, varför en ort kommer på den ena sidan och en annan ort på den andra sidan om en gräns. Frågeställningen skall sålunda icke avse de enskilda orterna utan endast områ-dets placering i dess helhet.

Prisinsamlingen. Som framgått av den föregående framställningen har vi icke ansett det vara nödvändigt att in-samla priser från alla kommuner. På den egentliga landsbygden är det så svårt att erhålla priser, att en prisin-samling där enligt vår mening icke är möjlig att genomföra på ett tillfreds-ställande sätt. Även när det gäller tät-orter med fullt utbildad livsmedels-marknad, kan prisinsamlingen med den föreslagna metoden begränsas till ett relativt litet antal orter.

En sådan begränsning blir även nöd-vändig av andra skäl. De variationer i orternas relationstal, som framträder mellan årets månader, är enligt vår me-ning av den storleksgrad, att man icke bör förbigå dem vid en dyrortsunder-sökning. För en rad livsmedel bör där-för prisinsamling ske varje månad. En prisinsamling av sådan omfattning på alla orter måste anses otänkbar av så-väl ekonomiska som praktiska skäl.

Urvalet av orter, på vilka prisinsam-ling bör äga rum, kan lämpligen ske på följande sätt. Alla orter med minst 5 000 invånare medtages. Bland orter med 2 000—5 000 invånare utväljes slump-mässigt var fjärde och bland dem med

¹ Det må nämnas, att Stockholms förör-ters samarbetsnämnd omfattar ungefär samma kommuner.

500—2 000 invånare var åttonde. Samtliga de 60 tätorter, från vilka socialstyrelsen fortlöpande insamlar prisuppgifter på livsmedel, bränsle och lyse, bör medtagas, oavsett om de kommer med i det slumpmässiga urvalet eller ej. På detta sätt skulle antalet prisinsamlingsorter bli ca 200, vilket antal enligt de sakkunnigas mening är fullt tillräckligt. Även med en sådan begränsning av antalet orter skulle emellertid prisinsamlingen bli besvärlig och tidsödande, om den skulle omfatta tolv på varandra följande månader. Det synes dock ej nödvändigt att låta insamlingen äga rum under ett helt år på alla dessa orter. Insamling av priser under tolv månader bör därför endast ske på de 60 ombudsorterna, medan insamling av priser på övriga ca 140 orter bör ske en gång, lämpligen i september månad. Materialet på de 60 orterna synes tillräckligt stort för att få fram skillnaderna under olika månader i prisrelationerna mellan de områden eller regioner, det här är fråga om. Ombudsorterna är fördelade över hela landet och för varje län finns minst en ombudsort (men i några län ej heller fler). I de regioner, som vi rört oss med i det exempel, som vi framlade i det föregående, finns det 3 orter i Norrbottens län, som bildar en egen region. I övriga regioner finns det minst 7 och högst 20 ombudsorter.

Det förslag till representantvaror, som framlägges i det följande, sammanfaller i stort med det varuurlval, som användes vid beräkningen av levnadsindex. För de 60 ombudsorterna kan därför med några få ändringar i ombudsblanketterna erforderliga prisnoteringar erhållas utan extra arbete eller kostnader. Detta har även den fördelen, att bearbetningen av prisnoteringar för tolv månader kan avse även

första hälften av 1951. Om prisinsamlingen skulle avse alla månader även på de prisinsamlingsorter, som ej ingår bland ombudsorterna, skulle denna kunna slutföras tidigast under sensommaren 1952. Det tidsschema för den kommande dyrortsundersökningen, som vi framlägger i slutet av detta kapitel, skulle då icke kunna hållas.

Socialstyrelsens fortlöpande prisinsamling omfattar när det gäller livsmedel ca 80 varuslag. För ett tiotal varor med centralt bestämda priser har det befunnits onödigt att insamla priser på ombudsorterna. För dessa varor insamlar socialstyrelsen i stället priser centralt i Stockholm. I övrigt har arbetet med att inhämta priser överlämnats till särskilda, avlönade ombud på de olika orterna. De insamlade priserna skall avse den vecka i varje månad, vari den 15 infaller. På ett antal s. k. säsongvaror, nämligen färska morötter, tomater, spenat, röda vinbär, jordgubbar, lingon och färsk potatis, insamlas under sommarhalvåret därjämte uppgifter för veckan före och veckan efter den egentliga prisnoteringsveckan. Det blir därigenom möjligt att mera i detalj följa prisutvecklingen på dessa varor.

På varje ombudsort utser drätselkammaren (eller motsvarande myndighet) två personer med uppgift att granska de av ombudet insamlade prisuppgifterna. En gång varje år infordrar socialstyrelsen från kommunmyndigheten uppgift om huruvida några anmärkningar framställts mot ombudens prisnoteringar. Ett liknande förfaringssätt synes böra tillämpas även på andra orter, där prisinsamling kommer att äga rum. Även på dessa orter bör prisinsamlingen handhavas av särskilda ombud, vilka utses av socialstyrelsen och avlönas med statsmedel.

Någon ytterligare lokal kontroll av

prisnoteringarna synes icke behöva ifrågakomma. Enär prisuppgifterna ej skall bestämma en viss orts livsmedelstal utan endast ingå i ett medeltal för ett större område, blir allmänhetens granskningsmöjligheter av mera underordnad betydelse än år 1946. Socialstyrelsen bör dock på lämpligt sätt publicera de priser från olika orter och månader, som för de skilda varorna kommit till användning vid dyrortsundersökningen.

Till sist får vi framhålla, att socialstyrelsen givetvis liksom vid tidigare dyrortsundersökningar bör ha rätt göra korrigeringar, om noteringarna på skilda orter skulle avse felaktig kvalitet etc. Däremot synes icke styrelsen behöva meddela den kommunala myndigheten de vidtagna ändringarna.

Varuurlvalet (representantvarorna). Enligt de sakkunnigas mening är de representantvaror, som för närvarande ligger till grund för beräkningen av livsmedelsindex, i stort sett tillräckliga och väl valda (tab. 18). Vid våra beräkningar har vi emellertid funnit några av dessa representantvaror mindre lämpade vid en jämförelse orterna emellan. Detta gäller i första hand småkakor, som utgör representantvara för finare kaffebröd. Noteringarna från de olika orterna torde avse mycket olika kvaliteter. Vid våra beräkningar har vi därför uteslutit denna vara och i stället ökat vikten för skorpor och bullar. När det gäller hönskött och — ehuru i mindre grad — fårkött, saknas noteringar i stor utsträckning och då samtidigt stora prisolikheter framträder, blir beräkningen i detta hänseende osäker och ofta missvisande. Inom posten frukt och bär synes på vissa punkter en utökning av antalet representantvaror vara önskvärd. Vid indexberäkningarna representerar sålunda röda vinbär

även hallon, jordgubbar och smultron. Ombuden insänder emellertid även priser på jordgubbar, och dessa synes böra användas vid dyrortsberäkningen. Äpplen är representantvara för päron, plommon, körsbär m. m. Eftersom den sammanlagda utgiften för dessa frukt-sorter är stor och noteringen på äpplen i viss mån osäker (beroende på att så många sorter finns), är en utökning av antalet representantvaror önskvärd.

De sakkunniga vill ytterligare framhålla vissa synpunkter i detta sammanhang. Även om konsumtionsvanorna i det stora hela icke avviker alltför mycket mellan olika delar av landet, förekommer dock lokal variation på enstaka punkter. Denna situation föreligger t. ex. då olika brödsorter eller fiskslag förekommer i olika delar av landet. Dyrortskommittén framhöll härom, att man i dylika fall borde räkna med den billigaste brödtypen, fisksorten osv. inom ett urval med ungefär samma egenskaper i fråga om näringsvärde och smak. Något avsteg från kravet på lika standard kunde detta knappast innebära. Denna rekommendation av dyrortskommittén följde socialstyrelsen vid 1946 års undersökning beträffande sill och strömming. På orter från vilka erhållits notering endast på endera av dessa fiskslag användes den lämnade uppgiften. I de fall där båda fisksorterna noterats användes endast det lägsta priset. Ett liknande förfaringsätt synes böra tillämpas även vid den kommande undersökningen, när det gäller sådana »närbesläktade» varuslag.

Som vi i det föregående framhållit, bör för en rad varor priser insamlas varje månad under ett år. I den varulista, som för närvarande ligger till grund för ombudens insamling av livsmedelspriser och som återges i tab. 18, har vi markerat för vilka varor vi an-

Tab. 18. Representantvarorna och deras vikter vid beräkningen av levnadskostnadsindex i mars 1950 m. m.

Representantvara	Utgiftsbe- lopp i års- budgeten, kr	Prisin- samling tänkes ske under följ. an- tal mån. ¹	Representantvara	Utgiftsbe- lopp i års- budgeten, kr	Prisin- samling tänkes ske under följ. an- tal mån. ¹
Mjölk	267,92	1	Kex	9,71	C
Grädde	52,91	1	Skorpor	9,75	1
Ost	62,56	1	Småfranska	22,94	1
Mejerismör	248,55	1	Långfranska	22,94	1
Bordsmargarin ...	79,14	C	Bullar	46,96	1
Ägg	128,69	12	Wienerbröd	53,61	1
Nötkött: stek	34,82	12	Småkakor	53,02	12
soppkött	40,87	12	Kaffe	99,18	1
malet	74,98	12	Te	6,76	C
Gödkalkvött: stek	27,41	12	Kakao	11,20	C
bog	11,13	12	Bitsocker	28,37	1
Fårkött	3,15	12	Strösocker	56,49	1
Hönskött	6,81	12	Matsalt	9,59	1
Fläskkotlett	50,35	12	Jäst	4,50	1
Salt sidfläsk	50,74	12	Gula ärter	14,26	1
Färs skinka	37,84	12	Ärter på burk	9,88	12
Rökt skinka	11,96	12	Potatis	108,85	12
Fläskkorv	24,97	12	Morötter	14,01	10
Falukorv	41,32	12	Kålrötter	6,76	10
Stångkorv	21,42	12	Vitkål	21,34	10
Blodpudding	19,16	12	Lök	9,74	12
Leverpastej	74,61	12	Tomater	27,50	5
Fiskbullar	9,88	12	Spenat	14,90	4
Färs fisk: sill ...	9,39	9	Röda vinbär	8,73	1
strömming	12,76	12	Lingon	6,40	1
makrill	16,29	7	Ätapplen	45,96	5
abborre	4,99	10	Apelsiner	57,32	7
gädda	4,55	12	Citroner	2,46	12
torsk	21,43	12	Bananer	9,52	C
kolja	15,05	12	Katrinplommon ...	9,85	1
Salt sill	15,58	10	Apelsinmarmelad	31,40	1
Ansjovis	9,37	1	Nyponmust	10,57	1
Vetemjöl	63,88	1	Lingonsylt	20,26	12
Rågsiktsmjöl	13,47	1	Pilsner	30,07	1
Havregryn	15,54	1	Svagdricka	15,47	1
Makaroner	4,37	1	Sockerdricka	25,79	1
Grovt spisbröd	11,15	C	Konditoribesök ...	26,13	1
Knäckebröd	22,27	C	Restaurangmåltid	47,16	C
Sötlimpa	32,29	1	Karameller	15,80	C
Kavring	10,76	1	Chokladkola	11,93	C
Grovt rågbröd	21,52	1	Tabletter	8,29	C

¹ För de med C utmärkta varorna kan priserna inhämtas centralt genom socialstyrelsen. Därav följer icke, att priset på dessa varor alltid är lika för hela landet.

ser, att prisinsamling bör ske mer än en månad. Eftersom denna del av insamlingen enligt vårt förslag skall begränsas till de 60 orterna, för vilka orter priser ändock kommer att finnas för varje månad på alla varor, kan antalet sådana varor göras ganska stort. Det bör ankomma på socialstyrelsen att slutligen avgöra, för vilka varor beräkningarna skall grundas på priser under flera månader.

I detta sammanhang bör framhållas, att prisinsamlingen för s. k. säsongvaror endast bör ske under den tid varorna försäljes mera allmänt. Vid de sakkunnigas beräkningar av utgiften under olika månader har av denna anledning, såsom framgår av nedanstående sammanställning, årsbudgeten för vissa varor ej uppdelats på årets alla månader utan på ett mindre antal, vilket varierar för olika varor.

Varuslag	Priserna avser följande månader	Antal mån.
Salt sill	november—augusti	10
Färsk sill	juli—mars	9
Makrill	maj—november	7
Abborre	april—januari	10
Morötter	juli—april	10
Kålrötter	augusti—maj	10
Vitkål	juli—april	10
Tomater	juni—oktober	5
Spenat	juni—september	4
Vinbär	augusti	1
Lingon	september	1
Äpplen	augusti—december	5
Apelsiner	december—juni	7

Eftersom säsongen växlar något från år till år, vilket kanske särskilt framträder för apelsiner, bör naturligtvis socialstyrelsen icke betrakta de i sammanställningen angivna tiderna som fixa.

Bostad

Bostadskostnaderna kan, såsom framgår av kap. 3, antagas i betydande grad växla, och man har anledning räkna med att dessa kostnader är lägre i de södra delarna av landet än i de norra men också att de växlar avsevärt mellan mindre och större orter. På grund härav är man enligt vår mening fortfarande hänvisad till att beräkna bostadskostnaderna i stort på samma sätt som skedde vid 1946 års undersökning, dvs. åtminstone för var och en av det stora flertalet tätorter och i övrigt för större, lämpligt avgränsade områden. I senare delen av detta avsnitt föreslår vi, att uppgifter om bostadskostnaderna i de skilda orterna skall inhämtas icke genom en allmän hyresundersökning utan i huvudsak genom framskrivning av uppgifterna från 1945 års bostadsräkning. Innan denna fråga upptages, är dock vissa överväganden beträffande metoderna för bostadspostens beräkning påkallade.

Riktpunkten vid jämförelse av bostadskostnaderna — liksom vid alla andra element i dyrortsjämförelsen — bör vara den lika standarden. Denna som det numera kan tyckas närmast självklara grundsats har inte alltid observerats. Såsom redan förut påpekats baserades dyrortsgrupperingarna tidigare på en jämförelse mellan kostnaderna för en lägenhet om 2 rum och kök av *på orten gängse, medelgod kvalitet*. Sedan 1936 års lönekommitté i sitt betänkande i dyrortsfrågan (SOU 1937: 32) ingående diskuterat spörsmålet och fastslagit principen, att dyrortsgrupperingen borde i vad gäller bostad bygga på en jämförelse av hyrorna för bostäder av *lika* kvalitet, har senare utförda dyrortsundersökningar sökt uppfylla detta villkor.

I praktiken har det emellertid visat sig vara förenat med betydande svårigheter att på ett tillfredsställande sätt upprätthålla denna princip, trots det mycket omfattande statistiska material, som förelegat från de stora bostadsräkningarna. Förklaringen härtill ligger främst i bostadsbeståndets starkt skiftande karaktär på olika orter. Bostaden är inte en enhetlig, kvalitativt homogen vara som smör eller mjölk, där en enkel prisjämförelse är tillräcklig. Som skildrats i föregående kapitel gick man vid den senaste dyrortsundersökningen till väga på så sätt, att man ur bostadsräkningsmaterialet först utrensade s. k. bristlägenheter samt de största och minsta lägenheterna och därefter indelade återstoden i 9 grupper efter rumsantal och förekomsten av centralvärme och badrum (3 storleksgrupper kombinerade med 3 kvalitetsgrupper).

Den sålunda verkställda indelningen avsåg att eliminera kvalitetsolikheter nas inflytande på dyrortsjämförelsen. Det är omöjligt att säga, i vilken utsträckning detta lyckades. Man kan lätt peka på en rad andra egenskaper, som påverkar en bostads kvalitet och hyra, exempelvis dess golvyta, dess ålder, dess läge, förekomsten av wc, hiss, kylskåp etc. I den mån signifikativa skillnader i dessa avseenden finns mellan lägenhetsbeståndet på olika orter, ger en jämförelse av medelhyrorna inom de tidigare omnämnda kvalitetsgrupperna ett mindre gott mått på dyrortsskillnaderna. Om man å andra sidan skärper kvalitetsindelningen och utökar antalet grupper mera väsentligt, kommer man snabbt till den punkt, då i varje fall på mindre orter antalet lägenheter i varje grupp blir så ringa, att slumpartade faktorer får ett alltför stort inflytande. Precisionen i beräkningen blir illusorisk.

Med hänsyn till det ovan sagda har vi begränsat våra överväganden av en komplettering av kvalitetsindelningen till att gälla tre faktorer, nämligen ytstorleken, åldern och förekomsten av wc.

Som skildrats i kap. 3, företog socialstyrelsen i samband med 1946 års dyrortsundersökning en särskild undersökning av sambandet mellan hyra och ytstorlek. Resultaten härav var så motsägelsefulla, att styrelsen ej såg sig föränlåten att korrigera hyresmedeltalen på grund av olikheter i ytstorleken. Då några signifikativa skillnader i fråga om ytstorleken näppeligen kan förmodas ha uppkommit, sedan socialstyrelsen företog sin ovannämnda undersökning, har de sakkunniga ej funnit skäl föreslå något beaktande härav vid kommande dyrortsundersökning. Ett ytterligare motiv härför har varit svårigheten att vid den av oss föreslagna framskrivningen av 1945 års bostadsräkning erhålla uppgifter om ytstorleken i nytillkomna lägenheter.

I den allmänna diskussionen i dyrortsfrågan har spörsmålet om lägenhetsbeståndets växlande ålderssammansättning spelat en viss roll. Ett schematiskt hänsynstagande till åldern äger rum redan när man skiljer mellan lägenheter med och utan centralvärme. Härigenom drages en grov gräns mellan gamla och omoderna lägenheter å ena sidan och yngre eller moderniserade å den andra. De skiljaktigheter i ålderssammansättning, som kvarstår sedan denna grova uppdelning gjorts, har betydelse för dyrortsundersökningen endast i den mån det kan fastställas, att de motsvaras av en systematisk och fastställbar kvalitetskillnad. Däremot är det likgiltigt, i vad mån hyrorna i yngre hus är högre än i äldre, då ju detta kommer till fullt uttryck i genom-

snittshyrorna på olika orter.¹ Spörs-målet om sambandet mellan lägenheter-nas kvalitet och ålder är både invecklat och svårbestämt. Det är möjligt, att man genom att korrelera uppgifterna om lä-genheternas ålder i 1945 års bostadsräk-nings med olika kvalitetsegenskaper hos dessa lägenheter skulle kunna komma till en mera bestämd uppfattning på denna punkt.

Förekomsten av wc är en kvalitets-faktor, vilken på ett skiftande sätt på-verkar orternas hyrestal. Vi hänvisar till bilaga 2, som visar, att frekvensen av lägenheter utan wc är starkt växlan-de i olika orter, samtidigt som hyres-skillnaderna mellan lägenheter med och utan wc ofta är betydande. Med hän-syn härtill har vi funnit lämpligt, att det vid kvalitetsindelningen tages hän-syn även till om det finns wc eller icke och föreslår därför två nya kvalitets-grupper eller sammanlagt fem, näm-ligen 1) med cv, wc och badrum 2) med cv och wc men utan badrum 3) med cv enbart 4) med wc enbart 5) utan både cv och wc. Om antalet stor-leksgrupper bibehålles oförändrat, er-hålles då sammanlagt femton i stället för tidigare nio lägenhetsgrupper.

I och för sig vore det tänkbart och med hänsyn till den senaste bostadsräk-ningens detaljerade natur också i prak-

tiken genomförbart att driva kvalitets-uppdelningen ännu längre. Man torde emellertid då lätt överskrida den gräns, då slumpvariationerna i materialet från mindre orter blir besvärande. Vi har därför avstått från att rekommendera någon ytterligare finfördelning av lä-genhetsbeståndet efter kvalitet.

Beträffande hyresuppgifternas be-handling i övrigt har vi icke funnit an-ledning föreslå ändringar. Uteslutandet av bristlägenheter bör sålunda göras efter oförändrade regler, och beträffan-de differentiering av det återstående materialet endast de nyss angivna änd-ringarna företagas. Ej heller har vi några erinringar mot sättet för beräk-nandet av medelhyran per lägenhet in-om var och en av de — som det nu skulle bli — femton grupperna (se s. 34).

Vägning. Sedan medelhyrorna för olika lägenhetskategorier på detta sätt beräknats, återstår frågan om hur dessa skall sammanvägas till ett genomsnitt-ligt hyrestal för varje ort. Härvid måste man hålla i minnet, att den senaste bo-stadsräkningen lika litet som tidigare sådana innehåller några kostnadsupp-gifter för bostadsrättslägenheter och egnahem. Till en början bortses i det följande från denna komplikation, lik-som från den omständigheten att den framskrivning av bostadsräkningsmate-rialet, som vi föreslår, endast omfattar orter med hyresnämnd. Resonemanget gäller således tills vidare endast i öppna marknaden uthyrda lägenheter, för vilka hyresuppgifter föreligger.

Som nämnts kan bostadsbeståndets sammansättning variera avsevärt från en ort till en annan. Bostadsposten skil-jer sig härvidlag inte från andra poster i budgeten annat än på det sättet att de lokala växlingarna såväl med avseende på kvalitet som konsumerad kvantitet

¹ Som framgår av tab. 11, s. 41, var till-skottet av nya lägenheter i Stockholm 11,7 % av hela beståndet i kvalitetsgrupp 1 för att sedan med sjunkande folkmängd stiga i en obruten serie till 80,7 % i orter med 2000—5000 invånare. Föryngringen av bostadsbeståndet har följaktligen under de senaste åren varit störst i de minsta orter-na. Om det skulle vara så, att hyrorna i nya hus är märkbart högre än i äldre »mo-derna» hus — något som bostadsexpertisen synes ha delade meningar om — skulle följaktligen en viss utjämning av hyres-olikheterna sannolikt ägt rum under senare tid. Detta bör i så fall komma fram i de nya medelhyror, som erhålles vid fram-skrivningen av 1945 års bostadsräkning.

är relativt stora. Upprätthållandet av kravet på lika standard gör, att man måste basera hyresjämförelsen på ett och samma bostadsbestånd på de orter, som i första hand skall jämföras.

I fråga om övriga varor i budgeten har vi tidigare förordat, att dyrortsjämförelsen bör baseras alternativt på en Stockholmsbudget och på en landsbygdsbudget. I analogi härmed borde bostadskostnadsjämförelsen ske på grundval av bostadsbeståndets sammansättning i Stockholm respektive på landsbygden. En jämförelse med utgångspunkt från Stockholm låter sig väl genomföra, enär bostadsbeståndets sammansättning där är känd. Vid en jämförelse i »andra riktningen» uppkommer däremot vissa komplikationer.

Om bostadsräkningen kan framskrivas, kommer man visserligen att för varje enskild ort med hyresnämnd äga

kännedom om lägenhetsbeståndets sammansättning. På grundval härav skulle man kunna tänka sig att utvidga den dubbla vägningen på så sätt, att man för varje sådan ort gjorde hyresjämförelsen dels på grundval av bostadsbeståndet i Stockholm, dels på grundval av bostadsbeståndet på orten i fråga (jfr tab. 19). Det senare tillvägagångssättet skulle överensstämma med den av landsorganisationen rekommenderade, i kap. 3 omnämnda ortsvägningsmetoden. En svårighet uppstår emellertid härvidlag. Väl är det möjligt att beräkna ett indextal, som anger relationen mellan hyresnivån i Stockholm och på orten, men den vikt, som i totalbudgeten skall tilldelas bostadsposten, är därmed inte bestämd. Full konsekvens skulle härvidlag kräva, att man kände den fullständiga konsumtionssammansättningen på dessa orter. Denna känner vi emellertid

Tab. 19. Hyresindextal på vissa orter enligt olika vägningsmetoder.

Ort	Genomsnittsvägningsmetoden Sthlm = 100	Ortsvägningsmetoden ¹		
		Med Stockholm som utgångspunkt	Med respektive orter som utgångspunkt	Inverterade värdet av närmast föregående
Göteborg	77,3	80,1	123,9	80,7
Malmö	65,0	67,3	147,5	67,8
Södertälje	77,4	82,4	124,2	80,5
Uppsala	67,6	71,4	140,3	71,3
Norrköping	68,5	70,5	139,3	71,8
Jönköping	59,4	62,4	158,7	63,0
Kristianstad	59,2	61,4	163,7	61,1
Hälsingborg	58,0	61,1	163,4	61,2
Sundsvall	70,7	72,5	136,4	73,3
Umeå	74,3	75,9	134,2	74,5
Kisa	52,2	57,8	197,6	50,6
Sollefteå	76,7	81,7	130,7	76,5

¹ Om med p_0 avses hyran och med q_0 antalet lägenheter i Stockholm samt med p_1 hyran och med q_1 antalet lägenheter på resp. ort, kan de tre rubrikerna uttryckas formelmässigt sålunda:

$$\frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} \quad \frac{\sum p_0 q_1}{\sum p_1 q_1} \quad \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

Sthlm = 100 Indexantal för Sthlm Sthlm = 100
där resp. ort = 100

endast i begränsad utsträckning för enstaka orter. Vi finner det likväl önskvärt att särskilda bostadsindextal beräknas både på grundval av Stockholms och de enskilda orternas bostadsbestånd och förordar, att det överlåtes till socialstyrelsen att avgöra, hur dessa indextal på bästa sätt skall sammanvägas med övriga budgetposter.

De regionala hyrestal, som enligt vad vi i en följande avdelning föreslår, skall beräknas för landsbygden, bör invägas i totalbudgeten med den genomsnittliga bostadsprocent, som erhålles ur konsumtionsundersökningen för Stockholm respektive ur den av oss förordade konsumtionsundersökningen för landsbygden.

Bostadsrättslägenheter och egna hem. Eftersom bostadsräkningsmaterialet inte innehåller några kostnadsuppgifter beträffande bostadsrättslägenheter, har dessa vid 1946 års dyrortsundersökning antagits draga samma kostnad som vanliga hyreslägenheter i samma kvalitetskategori. Man har med andra ord tagit

hänsyn till bostadsrättslägenheterna vid sammanvägningen av medelhyrorna i olika kvalitetsgrupper till ortsmedeltal men inte vid dessa medelhyrornas fastställande. Samma förfaringssätt bör enligt vår mening tillämpas också i fortsättningen. Särskilt betydelsefullt blir detta vid tillämpning av ortsvägningsmetoden på orter med ett betydande bestånd bostadsrättslägenheter. Som exempel på sådana orter må nämnas Uppsala, Norrköping och Karlstad (se tab. 20).

Då genomsnittshyrorna inom de kvalitetsgrupper, som dyrortsgrupperingen arbetar med, i regel synes ha varit högre under 40-talet än under 30-talet, spelar det i detta sammanhang en viss roll, under vilken tid beståndet av bostadsrättslägenheter kom till. Är bostadsrättslägenheter företrädesvis byggda under senare år, bör konsekvensen av det här förda resonemanget vara, att man i hyreshänseende jämför dem med under samma tid färdigställda rena hyreslägenheter. Socialstyrelsen synes

Tab. 20. *Medelhyran (inklusive normal bränslekostnad) för lägenheter i kvalitetsgrupp 1 vid 1945 års bostadsräkning med och utan hänsynstagande till bostadsrättslägenheter.*

	Uppsala			Linköping			Norrköping			Hälsingborg			Karlstad		
	1 rk	2 rk	3 rk	1 rk	2 rk	3 rk	1 rk	2 rk	3 rk	1 rk	2 rk	3 rk	1 rk	2 rk	3 rk
Läg.-hyra i hus byggda år 1941—															
1945	1 013	1 367	1 737	986	1 369	1 645	923	1 300	1 619	880	1 154	1 450	1 045	1 304	1 579
—1940 ...	921	1 178	1 461	828	1 121	1 441	846	1 151	1 455	777	1 002	1 231	797	990	1 289
okänt år	825	1 206	1 540	896	1 230	1 453	860	1 234	1 425	736	990	1 156	805	991	1 260
<i>Medelhyror</i>															
<i>Absoluta tal¹</i>															
a	969	1 246	1 549	887	1 228	1 519	868	1 228	1 496	809	1 049	1 287	838	1 038	1 339
b	947	1 261	1 612	975	1 357	1 641	865	1 219	1 559	879	1 142	1 437	983	1 278	1 577
c	949	1 259	1 593	896	1 249	1 541	867	1 225	1 512	821	1 059	1 299	859	1 081	1 388
<i>Relativa tal¹</i>															
a	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
b	97,7	101,2	104,1	109,9	110,5	108,0	99,7	99,8	104,2	108,7	108,9	111,7	117,3	123,1	117,8
c	97,9	101,0	102,8	101,0	101,7	101,4	99,9	99,8	101,1	101,5	101,0	100,9	102,5	104,1	103,7

¹ Medelhyran i de olika grupperna vägd med hänsyn till a) enbart antalet hyreslägenheter b) enbart antalet bostadsrättslägenheter och c) både hyres- och bostadsrättslägenheter.

böra få fria händer att härvidlag fastställa lämpliga åldersgrupper på grundval av den framskrivna bostadsräkningen.

Medan rena hyreslägenheter på tätorter med minst 1000 invånare utgjorde mer än hälften av hela lägenhetsbeståndet, svarade de på den egentliga landsbygden endast för 8 % av hela beståndet. Detta belyses närmare i tab. 21, som bygger på material från 1945 års bostadsräkning. Större delen av bostadsbeståndet utgöres på landet och i små tätorter av egnahem. Utan tvivel vore det i hög grad önskvärt, om man på ett eller annat sätt kunde erhålla uppgift om bostadskostnaderna för egnahem och taga vederbörlig hänsyn härtill vid dyrortsgrupperingen. Bo-

stadsräkningen innehåller inga uppgifter härom och varje beräkning och t. o. m. uppskattning av de genomsnittliga egnahemskostnaderna stöter på stora svårigheter. De faktiska bostadskostnaderna även för dem som bor i identiska egnahem ställer sig mycket olika beroende på variationer i byggnadskostnader, belåningsvillkor, tidpunkten för förvärvet osv. Den betydande stegring av fastighetsvärdena, som ägt rum sedan 30-talet, måste också beaktas i detta sammanhang. En tänkbar väg vore att inhämta uppgifter om egnahemskostnaderna i samband med en allmän, tillräckligt brett upplagd konsumtionsundersökning. Redan 1948 års konsumtionsundersökning och än mer den av oss föreslagna särskilda

Tab. 21. Bostadslägenheterna år 1945 inom olika ortsgrupper fördelade efter upplåtelseform.

Upplåtelseformer	Hela riket	Ortsgrupper								
		Stock- holm	Göte- borg	Malmö	Tätorter med ... invån.					Egent- lig lands- bygd
					30000— 100000	10000— 30000	5000— 10000	1000— 5000	200— 1000	
Samtliga lägenheter ...	2 101 790	233 353	105 272	61 067	233 039	217 244	105 325	225 508	176 300	744 682
Därav i %										
Uthyrda i öppna marknaden	35,1	64,4	72,0	64,0	62,8	49,6	44,0	31,4	21,6	8,4
Upplåtna i bostadsso- cialt syfte	1,5	6,5	4,7	1,0	1,9	1,8	0,9	0,4	0,1	0,0
Upplåtna av arbetsgi- vare till anställda, fritt eller mot hyra	10,4	4,2	3,1	2,1	5,9	9,7	11,3	18,9	19,3	11,2
Därav till lantbrukare ...	18,3	—	—	5,9	6,1	3,8	3,2	1,7	4,1	37,4
Upplåtna av stat eller kommun (ej till an- ställd)	1,6	4,0	3,9	1,6	2,1	1,7	1,6	1,0	0,7	0,8
Upplåtna med bostads- rätt eller uthyrda i bostadsrättsför- eningshus	4,3	13,6	5,9	18,0	9,3	5,8	3,7	1,0	0,1	0,0
Begagnade av ägaren	38,1	6,8	9,7	11,5	15,0	26,5	32,8	40,1	48,5	62,4
Obegagnade eller out- hyrda	0,9	0,0	0,2	0,2	0,5	0,8	1,0	1,3	0,3	1,5
Övriga	8,1	0,5	0,5	1,6	2,5	4,1	4,7	5,9	9,4	15,7
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

konsumtionsundersökningen för landsbygden borde kunna ge värdefulla upplysningar i detta hänseende. Vi anser det dock tveksamt, om ett material av tillräcklig hållfasthet för en dyrortsundersökning står att erhålla enbart ur de två sistnämnda undersökningarna och har därför icke vågat bygga vårt förslag därpå. Socialstyrelsen bör emellertid vid utformningen av konsumtionsundersökningen på landsbygden särskilt beakta egnahemskostnaderna.

Teoretiskt kunde det tänkas, att man toge hänsyn till egnahemmen vid hyresmedeltalens beräkning på samma enkla sätt som tidigare i fråga om bostadsrättslägenheterna, dvs. genom att taga med dem vid vägningen och antaga att kostnaden för dem var densamma som hyran för hyreslägenheter av samma storlek. Av flera skäl förefaller detta mindre tillrädligt. Egnahemskostnaderna är som ovan utvecklats svårare att jämställa med hyrorna än kostnaderna för bostadsrättslägenheter, vilka senare i regel avser ett med hyreslägenheterna någorlunda jämförbart bostadsbestånd. Därtill kommer att antalet hyreslägenheter på de orter, där egnahemsbeståndet dominerar, dvs. på den rena landsbygden och de mindre tätorterna, oftast är mycket ringa och otillräckligt som grund för en individuell dyrortsplacering av dessa orter.

Regionala hyrestal för landsbygden. I kap. 3 har lämnats en kort redogörelse för beräkningen av bostadsposten på orter utan egentlig hyresmarknad vid 1946 års undersökning (s. 35). Den därvid använda s. k. grafiska metoden ansågs av 1943 års dyrortskommitté i princip överlägsen den äldre metoden, emedan den i motsats till denna grundade sig på materialet från samtliga hyresräknade orter inom varje landsdel och icke som den äldre metoden enbart på

det knappa material, som kunde föreligga för den minsta typen av hyresräknade orter. Kommittén tog dock för sin del icke slutlig ställning till frågan om valet mellan dessa metoder. Den grafiska metoden, som efter förord av socialstyrelsen kom till användning för hela landet utom för Stockholms förortsområde — där det generella talet bestämdes som medeltalet för där belägna mindre hyresräknade orter och således mera i överensstämmelse med den äldre metoden — byggde på sambandet mellan bostadskostnaden och en orts folkmängd¹ inom geografiskt bestämda områden, vilket bestämdes genom en enkel regressionslinje. I princip kunde man på denna linje avläsa bostadskostnaden för varje ortsstorlek. Denna tankegång fullföljdes emellertid icke, utan man antog, att bostadskostnaderna för orter med 1500 invånare kunde anses representativa för alla mindre orter och den rena landsbygden och lät därför denna bostadskostnad utgöra det generella hyrestalet för respektive områdes icke hyresräknade orter.

Det använda förfaringssättet rymmer som synes flera godtyckliga moment. Antagandet att det inom vissa geografiska områden skulle finnas ett bestämt samband mellan bostadskostnaderna och ortens folkmängd, gällande såväl småorter som större städer, är tvivelaktigt, vilket minskar värdet av regressionsanalysen. Denna kan kanske försvaras, så länge man håller sig till orter, vilka icke alltför mycket varierar i storlek, men knappast när man som här vill tillämpa den på låga extremvärden.

Vid utförandet av 1946 års undersökning hade man tillgång endast till uppgifter från orter med minst 1000 invånare och detta förhållande kan an-

¹ Egentligen folkmängdens logaritm. Jfr s. 36.

tagas ha utövat inflytande på det använda tillvägagångssättet. Emellertid fanns i materialet från 1945 års bostadsräkning även uppgifter rörande hyresförhållandena i de minsta tätorterna och på den egentliga landsbygden, ehuru dessa uppgifter då icke hunnit bearbetas. Numera har dylik bearbetning utförts, och vissa beräkningar på grundval av dessa uppgifter har framlagts av bostadsräkningen.¹ Då det är av stort intresse att jämföra dessa på observerade hyresvärden framräknade tal för de olika områdena och motsvarande generella tal vid 1946 års undersökning har dessa tal sammanförts i tab. 22. Någon redovisning för enskilda orter eller kommuner har givetvis icke varit möjlig utan endast för de områden, som tillämpades vid 1946 års undersökning. För varje område har i första hand genomsnittsvägning av hyrestalen för de olika kvalitetsgrupperna skett på samma sätt som vid dyrorts-

undersökningen (se tab. 22 vänstra hälften).²

Som synes av tabellens vänstra del ligger det använda generella talet betydligt högre i alla områden utom i Stockholms förortsområde, där förhållandet är omvänt. De lägre talen inom de förstnämnda områdena förklaras emellertid till en del av kvalitetsolikheter, som med den använda kvalitetsuppdelningen kan förekomma. Sålunda har en undersökning visat, att inom kvalitetsgrupp 1 och 2 (lägenheter med cv) wc endast förekommer i ett relativt litet antal lägenheter på de mindre orterna, medan förhållandet är det motsatta i de större städerna. Eftersom generella tal, som beräknas med hjälp av den grafiska metoden, påverkas av hyresförhållandena även på de största orterna, kan som nämnts kvalitetsolikheter ha spelat in i någon utsträckning. Tages vid kvalitetsuppdelningen, såsom

² Vid beräkningen av de nya talen har samma områdesindelning tillämpats som vid 1946 års undersökning (se s. 34).

¹ Se Soc. Medd. årg. 1950, s. 181.

Tab. 22. *Hyresindextal för olika områden enligt olika beräkningsmetoder. Stockholm = 100.*

Område	Genomsnittsvägningsmetoden		Ortsvägningsmetoden (med uppdeln. på läg. med och utan wc)	
	Enligt »grafiska» metoden ¹	Vanligt genomsnitt ²	Enligt »grafiska» metoden ¹	Vanligt genomsnitt ²
Stockholms förortsområde	(61,8) ³	69,5	(67,4) ³	78,2
Östra Sverige	48,8	37,0	51,7	48,6
Småland och öarna	40,2	32,8	44,5	42,3
Södra Sverige	45,6	36,7	47,8	46,0
Västra Sverige	45,6	37,6	48,9	46,3
Nedre norra Sverige	47,1	37,9	51,3	45,0
Övre norra Sverige	58,0	41,5	63,0	51,1

¹ Invånarantalet låst vid 1 500.

² Grundar sig på material från tätorter med mindre än 1 000 invånare samt från egentlig landsbygd.

³ Separat beräkning.

vi föreslagit, hänsyn även till förekomsten av wc, elimineras väsentligen denna felkälla. Så har skett och samtidigt har enligt det föregående ortsvägningsmetoden tillämpats. Resultatet framträder i samma tabells högra del. Som synes ligger fortfarande de på faktiska hyresuppgifter beräknade index-talen lägre än de med den »grafiska» metoden erhållna, men skillnaderna är mera väsentliga endast i avseende på norra Sverige. På grund av den senare metodens svagheter bör den möjlighet att bygga på observerade hyreskostnader, som numera finns, utnyttjas.

Man bör sålunda utgå ifrån de förut nämnda, numera tillgängliga uppgifterna om faktiska bostadskostnader i småorter och på landsbygd. Därvid bör alla uppgifter inom ett större geografiskt område sammanräknas efter samma metoder, som eljest tillämpas inom varje hyresräknad större ort; gränsen torde kunna bibehållas vid 1500 invånare, dvs. för ort med större antal invånare beräknas särskilt hyrestal, under det att hela området i övrigt i regel behandlas som en ort och alltså får gemensamt hyrestal, fastställt såsom ett genomsnitt.

Vid avgränsningen av områdena bör man självfallet icke vara bunden vid 1946 års områdesindelning. Det är tvärtom angeläget att finna en indelning, som bygger på de aktuella förhållandena. Det är härvidlag ännu mer än i fråga om indelningen för livsmedelsposten omöjligt att nu förutse, till vilka resultat man kan komma, men det förefaller icke uteslutet, att en tämligen hög samstämmighet kommer att föreligga mellan båda indelningarna. Då det ur praktiska synpunkter vore av stort värde, om dessa indelningar åtminstone i stort sett sammanfölle, bör

i detta syfte vissa jämkningar i respektive indelningar anses tillåtna.

Förortsområdena till Stockholm och Göteborg bör avgränsas med hänsyn just till deras karaktär av förortsområden. Lämpligt torde vara att därvid välja samma avgränsning, som vi ovan föreslagit i fråga om livsmedelspostens beräkning.

Möjligheterna att framskriva uppgifterna från 1945 års bostadsräkning. För att kunna belysa det aktuella hyresläget på ett lika ingående och tillfredsställande sätt som år 1945 erfordras en helt ny hyresräkning. Då emellertid en sådan skulle bli både dyrbar och tidsödande, har vi velat pröva även andra tänkbara alternativ att erhålla aktuella siffror om hyrespostens lokala variationer.

I första hand har vi därvid undersökt möjligheterna att framskriva 1945 års hyressiffror med hjälp av uppgifter, som kan erhållas ur hyresnämndernas handlingar. Vi har av denna anledning dels utsänt en rundfråga till hyresnämndsordförandena i tre län (Södermanland, Kristianstad och Norrbotten) och dels låtit bearbeta handlingarna för ett år i hyresnämnden i Lidingö. Avsikten härmed var att utröna, huruvida uppgifter om hyror, storlek och kvalitet kunde erhållas för nytillkomna lägenheter samt för lägenheter, för vilka hyran ändrats sedan 1945.

På rundfrågan, som utsändes till ordförandena i 59 nämnder, erhöles 58 svar. De inkomna svaren var i stort sett positiva, när det gällde möjligheterna att få uppgifter om lägenheternas kvalitet och storlek. Däremot torde endast i undantagsfall de uppgifter kunna erhållas, som behövs för en utsortering av lägenheterna på samma sätt som 1945. Förekomsten av bristlägenheter bland de lägenheter, som fått sin hyra

ändrad sedan år 1945, torde emellertid vara liten, och detta gäller naturligtvis i än högre grad bland nytillkomna lägenheter. I hyresnämndernas handlingar synes uppgifter om smårum i stor utsträckning saknas. Om blandade lägenheter, dvs. lägenheter, i vilka förutom bostadsrum även finns inrymda rum för kontor, butik etc., synes det i de flesta nämnderna gå att få fram uppgifter. Även dessa lägenheter utsortades, som nämnts, år 1945.

För centralvärmehus är det nödvändigt att veta, i vilken utsträckning bränslekostnaden ingår i hyran. I de nämnder, som berörts av rundfrågan, går det alltid att få fram uppgift härom. Hyresbeloppen slutligen torde regelmässigt återfinnas i hyresnämndernas handlingar, vare sig de fastställts av hyresnämnden eller av hyresrådet. I de fall där hyresnämndens beslut innebär en ändring av hyran, kan i regel den tidigare utgående hyran återfinnas i handlingarna.

Vid sidan om denna förfrågan hos ett större antal hyresnämnder har vi som nämnts även låtit bearbeta handlingarna för år 1946 hos hyresnämnden i Lidingö. Denna undersökning bekräftade i stort sett de uppgifter, som erhöles genom rundfrågan.

Förslag till framskrivning. Mot bakgrunden av de verkställda undersökningarna har de sakkunniga stannat för att föreslå, att 1945 års hyressiffror skall framskrivas på grundval av uppgifterna i hyresnämndernas handlingar. En sådan framskrivning kan givetvis ej ge en lika fullständig redovisning av det aktuella läget på hyresmarknaden som en hyresräkning. I en del nämnder saknas vissa för en sådan framskrivning önskvärda uppgifter. I regel torde dock de saknade uppgifterna — i den mån de icke kan erhållas på annat sätt

— icke få någon avgörande betydelse för ortens hyrestal. Om detta likväl på enstaka orter skulle visa sig vara fallet, får en hyresräkning företagas på dessa orter. Ur hyresnämndernas handlingar kan i regel endast ofullständiga uppgifter erhållas om lägenheter, som av en eller annan orsak försvinner från bostadsmarknaden. Enligt svaren på vår rundfråga förekommer det endast i liten utsträckning, att lägenheter efter medgivande av hyresnämnd övergår till annan användning än bostad. Om avgången genom rivning o. d. kan i regel inga uppgifter erhållas från hyresnämnderna. Under den tidsperiod det här är fråga om, torde dock en sådan avgång huvudsakligen ha berört lägenheter, som utsorterades som »bristlägenheter» ur 1945 års material. Det fel, som kan uppstå genom att hänsyn ej kan tagas härtill, måste därför enligt vår mening vara av mindre betydelse.

Vid 1945 års bostadsräkning registrerades de hyror, som gällde vid tidpunkten för räkningen (november 1945). För nya hus lämnades därvid uppgift om de provisoriska, avtalade hyror, som tillämpades i avvaktan på hyresnämndens beslut. Beträffande hyrorna i statsbelånade hus medförde i regel hyresnämndens senare fattade beslut endast mindre justeringar. För lägenheter i andra hus kunde däremot de slutligen fastställda hyrorna avvika betydligt. Enligt svaren härpå i rundfrågan synes dock mera avsevärda sänkningar vara mindre vanliga. På enskilda orter kan de emellertid vara betydande, vilket undersökningen i Lidingö utvisade. Uppgifterna från hyresnämnderna gör det möjligt att justera 1945 års hyressiffror i detta hänseende. Det slutliga avgörandet, om en sådan justering skall göras, bör enligt de sakkunnigas mening överlämnas till socialstyrelsen.

Undersökningen på grundval av hyresnämndernas handlingar, som enligt vår mening bör handhavas av socialstyrelsen i samråd med statens hyresråd, bör igångsättas snarast möjligt under år 1951 och omfatta tiden från november 1945 och fram till och med år 1951. Uppgifterna för år 1946, som blir det första året undersökningen skall avse, bör om möjligt preliminärt färdigställas redan under sensommaren år 1951. Med ledning av det preliminära resultatet av denna första etapp kan sedan bedömas, i vilken utsträckning en kompletterande hyresräkning blir ofrånkomlig för vissa orter. En dylik hyresräkning torde komma att visa sig erforderlig såväl för vissa orter med hyresnämnd som för ett antal andra tätorter. En hyresräkning bör för de sålunda utvalda orterna ske i samband med mantalsskrivningen hösten 1951. Vid den fortsatta undersökningen av hyresnämndernas material bör givetvis erfarenheterna från den första etappen utnyttjas.

Vad beträffar Stockholm, föreligger särskilda förhållanden såtillvida, att genom stadens egen försorg en hyresräkning pågår avseende hösten 1950, vars resultat kan väntas föreligga i början av år 1952. Detta resultat bör självfallet utnyttjas men måste framskrivas efter ovan angivna linjer.

Enligt de sakkunnigas förslag bör, som närmare utvecklas här nedan, uppvärmningsbränslet ingå i bostadsposten. Hyressummorna år 1945, som skall ligga till grund för framskrivningen, skall därför för cv-lägenheter i förekommande fall omfatta hyror inklusive bränsle. Sedan hyresmedeltal beräknats för de olika grupperna, ökas, som närmare behandlas i det följande, talen för de centraluppvärmda lägenheterna med bränsletillägg och talen

för de icke centraluppvärmda lägenheterna med en särskilt beräknad bränslekostnad. Först därefter sker sammanvägningen till ortens medelhyra (in-dextal).

Den föreslagna framskrivningen innebär, att en ny och hittills oprövad väg tillgripes för att få fram aktuella hyresuppgifter. Det ligger i sakens natur, att de hyresuppgifter, som kommer att erhållas, endast avser orter med hyresnämnd. När det gäller själva nybyggnadsbeståndets sammansättning, finns emellertid möjlighet att utnyttja bostadsstyrelsens statistik, vilken från och med år 1949 är mycket detaljerad och omfattar hela riket. Även för åren 1946—1948 har inom bostadsstyrelsen verkställts vissa beräkningar över bostadsbyggandet i riket. En redogörelse för bostadsstyrelsens material, vilket givetvis bör utnyttjas som kontroll och komplettering av hyresnämndernas uppgifter, återfinns i Soc. Medd. årg. 1950, s. 611.

Vårt förslag till bostadspostens beräkning kan i stora drag sammanfattas på följande sätt. Bas för beräkningen är 1945 års bostadsräkning. Bostadsbeståndets kvantitativa sammansättning framskrives med hjälp av hyresnämndernas uppgifter och bostadsstyrelsens statistik över den årliga byggnadsverksamheten. För orter med hyresnämnd erhålles uppgift om hyrornas förändringar och om hyrorna i nybyggda hus från dessa nämnder. I fråga om tätorter utan hyresnämnd är man vad gäller hyresutvecklingen efter 1945 sannolikt hänvisad till en kompletterande hyresräkning för ett antal mindre tätorter.

Även de för landsbygden för år 1945 erhållna regionala bostadskostnaderna måste naturligtvis framskrivas, så att de hänför sig till samma tidpunkt som bostadskostnaderna för tätorterna. Den-

na framskrivning kan icke bygga på särskilda uppgifter från hyresnämnder, helt enkelt därför att sådana saknas. Någon särskild hyresräkning för landsbygden synes ej heller kunna komma i fråga. Man blir därför hänvisad till ett schematiskt tillvägagångssätt. I första hand torde man kunna förutsätta att bostadskostnaderna på landsbygden sedan år 1945 i stort sett förändrats likformigt med bostadskostnaderna i de minsta tätorterna, närmast sådana utan hyresnämnd, om vilkas förhållanden upplysningar eventuellt kommer att erhållas genom den kompletterande hyresräkningen. I andra hand bör undersökas, om konsumtionsundersökningen för landsbygden kan utnyttjas för detta ändamål. För nybyggnadsproduktionen av hyreslägenheter på landsbygden, som är känd till sin storlek, bör begagnas samma hyror som för motsvarande lägenheter i de minsta tätorterna.

Bostadsrättslägenheter bör sättas samma hyrestal som på orten (inom regionen) befintliga jämförbara hyreslägenheter.

Beträffande egnahem bör socialstyrelsen undersöka, om man ej ur konsumtionsundersökningarna kan erhålla hållpunkter för en bedömning av de faktiska egnahemskostnaderna. Skulle detta ej leda till positivt resultat, är man alltså nödsakad att utesluta egnahem ur bostadskostnadsberäkningen.

Bostadsbränslet. Den vid 1946 års undersökning framräknade bostadsposten avsåg en från bränslekostnad renodlad nettohyra. Där de uppgivna hyrorna inkluderade antingen det s. k. normalbränslet eller också den totala bränslekostnaden, måste nettohyrorna framräknas genom avdrag för bränslekostnaderna.

Konstruktioner av detta slag är tyvärr i avsevärd grad osäkra och det är

därför angeläget att använda en metod, som i så liten utsträckning som möjligt påfordrar sådana åtgärder. Bland nytillkomna lägenheter dominerar lägenheter med cv helt, och även i beståndet 1945 av hyres- och bostadsrättslägenheter utgjorde lägenheter utan cv en så pass begränsad del som 33,8 %. I fråga om lägenheter med cv inkluderar hyran i allmänhet normalbränsle, på vilka hyror hyresgästen sedan efter någon av de förefintliga bränsleklausulerna får betala bränsletillägg, vars storlek alltså beror av prisstegringen på bränsle sedan 1939. I en del fall ingår ingen bränslekostnad i hyran och bränsletillägg avser därför hela bränslekostnaden. Därjämte förekommer emellertid — på vissa orter i relativt stor omfattning — att hyran inkluderar hela bränslekostnaden (»totalbränsle»). Enligt 1945 års bostadsräkning utgjorde antalet lägenheter med hyror inklusive normalbränsle ca 60 % och de båda övriga grupperna vardera ca 20 % av samtliga lägenheter med cv. Efter 1945 torde den förstnämnda kategoriens andel ha ökat ytterligare. I fråga om lägenheter utan cv torde hyran praktiskt taget aldrig inkludera bränslekostnaderna.

Enligt de sakkunnigas mening bör alla hyreskostnader medräknas i bostadsposten. Kostnaden för lägenheternas uppvärmning bör sålunda påföras i samtliga fall — alltså även icke cv-lägenheter. För de stora grupperna cv-lägenheter med »normalbränsle» eller »helt exklusive» bränsle måste man stanna för någon av de förefintliga bränsleklausulerna och efter denna beräkna de bränsletillägg, med vilka hyrorna skall ökas. När det gäller att avgöra, vilken bränsleklausul som skall användas på de olika orterna, synes socialstyrelsen böra utnyttja de uppgifter,

som finns hos hyresrådet rörande bränsleklausulerna. Styrelsen bör härvid även överväga, i vad mån hänsyn kan tagas till den olika förekomsten av varmvatten, koks- och oljeeldning m. m.

För cv-lägenheter, för vilka hyran omfattar »totalbränsle», tillkommer inga ytterligare bränslekostnader. Enligt svaren på en förfrågan, som de sakkunniga gjort hos ett mindre antal hyresnämnder, förekommer denna hyresform alltså i relativt stor utsträckning på vissa orter. För många av de lägenheter, som år 1945 tillhörde denna kategori, har dock en övergång sedermera skett till någon av de andra kategorierna. Genom att avtalsfrihet råder beträffande bränsletilläggen, kommer icke alla dessa ändringar under hyresnämndernas handläggning. Den framskrivning av bostadsräkningen på grundval av hyresnämndernas uppgifter, som vi föreslagit, kan därför icke bli fullständig i detta hänseende. Om hyrorna för de lägenheter i denna kategori, för vilka inga uppgifter framkommer vid framskrivningen, godtages oförändrade, kan resultatet härigenom väntas bli något för lågt. Vi har därför övervägt ett annat förfaringssätt. På samma sätt, som vid den slutliga redovisningen av 1945 års bostadsräkning, minskas hyrorna för ifrågavarande lägenheter med ett avdrag för den uppskattade stegringen i bränslekostnaderna mellan åren 1939 och 1945. Härigenom skulle hyresuppgifterna även för dessa lägenheter komma att omfatta endast normalbränsle och kunna behandlas tillsammans med sådana lägenheter. Med denna metod torde resultatet bli något för högt. Vilken av dessa metoder, som bör användas, blir i viss mån beroende av hur fullständiga uppgifter, som framkommer vid undersökningen hos hyresnämnderna. Det bör ankomma

på socialstyrelsen att fatta detta slutliga avgörande.

Även beträffande den återstående gruppen, lägenheter utan cv, torde vissa svårigheter uppstå vid beräkningen av bränslekostnaderna, vilka måste beräknas separat. Såsom utgångspunkt erbjuder sig härvidlag de vid 1946 års undersökning använda uppgifterna om det normala bränslebehovet inom olika landsdelar, mätt i antal värmeenheter per rumsenhet, och om de poängvärden, varigenom de olika bränsleslagen kan omräknas i dylika värmeenheter. Priset per värmeenhet varierar med bränsleslaget, och man behöver känna den utsträckning, i vilken skilda bränsleslag kommer till användning. Emellertid gäller det ju här lägenheter, uppvärmda genom kakelugnar eller kaminer, och av bränsleslagen behöver man därför räkna endast med ved eller antracit och möjligen i viss utsträckning koks, varvid dock veden torde dominera.

Bränsle och lyse

Vid behandlingen av bostadsposten har vi föreslagit, att densamma bör omfatta både rena hyreskostnader och kostnader för uppvärmning av bostaden. En uppdelning i detta hänseende är numera svår att göra, och den metod för aktualisering av bostadskostnaderna, som vi föreslagit, skärper dessa svårigheter. Bostadsbränslet har i enlighet härmed behandlats i föregående avsnitt. Här skall därför endast beröras de bränslekostnader, som sammanhänger med matlagningen och kostnaderna för belysning m. m.

Vid 1946 års undersökning togs, som framhållits i kap. 3, hänsyn till förekomsten av olika spistyper. Denna uppdelning blev med nödvändighet mycket schematisk. När det gällde förekomsten av elkokning, fanns på blanketten en

fråga härom, som skulle besvaras av alla orter. För orter med gasverk utnyttjades gasverksföreningens statistik. Slutligen fanns vissa uppgifter om spisar i 1939 års hyresräkning.

Med hänsyn till de stora skillnader i pris per värmeenhet, som vid tiden för undersökningen förelåg mellan de olika bränsleslagen, fick den ovannämnda uppdelningen en viss betydelse för resultatet. I klagomål över dyrortsplaceringen enligt 1947 års gruppering, har det förekommit fall, där det gjorts gällande, att orten till följd av felaktiga proportioner i detta hänseende blivit placerad i för låg grupp. I regel torde dock denna uppdelning haft en mycket underordnad inverkan på resultatet.

De sakkunniga har funnit den vid 1946 års undersökning tillämpade metoden i princip riktig. Fortfarande torde prisskillnaderna per värmeenhet mellan de olika bränslesorterna vara så stora, att det är nödvändigt att taga hänsyn till den olika förekomsten orterna emellan av skilda spistyper. I orter med gasverk är det naturligt, att förbrukningen av gas har stor betydelse, men även elkraften användes numera ofta på sådana orter som matlagningsbränsle. När det gäller att bestämma fördelningen mellan de olika bränsleslagen, finns det numera betydligt bättre uppgifter än som förelåg år 1946. De vid 1945 års bostadsräkning inhämtade uppgifterna om spisar hade nämligen ännu icke hunnit bearbetas, då 1946 års bränslekalkyler utfördes. Med utgångspunkt från dessa uppgifter och med stöd av uppgifter från gasverksföreningen och elverksföreningen m. fl. bör en mera tillfredsställande uppdelning numera kunna verkställas.

Priset per enhet är ofta beroende av konsumtionens storlek. Detta gäller främst elkonsumtionen, där man ofta

vid större förbrukning tillämpar tariff-fer, som är uppbyggda dels med fasta, av förbrukningen oberoende avgifter (grundavgift och abonnentavgift) och dels med en rörlig förbrukningsavgift per kWh. Det är därför av betydelse, att den kvantitet, på vilken beräkningen kommer att grundas, blir riktigt avvägd. Det bör ankomma på socialstyrelsen att göra denna avvägning med ledning av vid tiden för undersökningen tillgängliga uppgifter om konsumtionens storlek. Liksom år 1946 bör vid elkokning kostnaderna härför och för belysning m. m. räknas tillsammans.

För ved och fossilt bränsle bör prisinsamling i stort sett ske på alla orter, där livsmedelspriser insamlas. När det gäller priserna för kapning, klyvning och inläggning av veden synes det dock vara tillräckligt, om uppgifter liksom år 1946 insamlas från de 60 ombuds-orterna. Priserna på kokgas och olja kan erhållas från svenska gasverksföreningen och oljebolag etc. Ur den tariffbok, som svenska elverksföreningen utger, kan uppgifter om eltariffer inhämtas för alla städer och en rad andra orter. Som regel torde därför lokal prisinsamling vara onödig även när det gäller elström.

För bränslekostnaderna bör beräknas medelkostnader för större områden. Hur dessa områden skall avgränsas, bör bestämmas först efter det prisinsamlingen ägt rum. Det torde kunna visa sig lämpligt att använda samma områden, som väljes beträffande livsmedel.

Kläder och skodon

Vid tidigare undersökningar medtogs icke alla utgiftsposter vid dyrortsjämförelsen. Den avkortade budget, som användes vid 1934 års undersökning, motsvarade sålunda endast 65 à 70 % av samtliga utgifter. Posten kläder och

skodon representerades härvid enbart av skolagning. I det betänkande angående dyrortsgrupperingsarbetet, som socialstyrelsen avgav år 1933, framhölls att det självfallet vore önskvärt att vid dyrortsgrupperingen kunna taga hänsyn till samtliga förekommande utgiftsposter. Med hänsyn till de stora vanskligheter, som vore förknippade med en sådan utvidgning av prisinsamlingen, avböjdes dock detta. 1936 års lönekommitté förordade däremot en utfyllnad av budgeten trots de praktiska svårigheter, som detta måste medföra. Vid 1946 års undersökning användes en i princip fullständig budget. Så bör även ske i fortsättningen.

Att en fullständig budget begagnas, behöver icke innebära, att priser insamlas på alla varor. Vad gäller kläder och skodon kan enligt vår mening prisinsamlingen begränsas avsevärt. En rad varor är föremål för masstillverkning och priserna på sådana varor torde i regel vara lika över hela landet. För priskontrollerade klädesplagg gäller i stort sett samma pris över hela landet, och någon prisinsamling behöver därför ej äga rum. För tung konfektion får dock högre pris uttagas på vissa orter. I Stockholm, Göteborg och Malmö får sålunda detaljisterna utan särskilt tillstånd höja minutpriserna på tung konfektion med 2 %. I övriga orter med minst 30 000 invånare kan efter ansökan motsvarande höjning få göras. I enstaka fall har höjning medgivits även i mindre städer. Hänsyn härtill synes dock kunna tagas utan någon särskild prisinsamling.

För vissa varor utanför priskontrollen, såsom hattar, damklänningar m. m., torde icke oväsentliga prisvariationer förekomma. Det är emellertid mycket svårt att renodla dessa från kvalitetsolikheterna. Vi har därför ansett

oss böra föreslå, att samma kostnad påföres orterna även för dessa varor. Det fel, som härigenom kan uppstå, kan i varje fall inte bli särskilt stort.

När det gäller reparationsarbeten och tjänster, hänförliga till denna post, bör dock prisinsamling ske på någon eller några representantvaror. Liksom år 1946 bör priser för halvsulning insamlas från alla orter, där prisinsamling i övrigt sker. Det vore emellertid önskvärt, om någon ytterligare representantvara för personliga tjänster kunde bestämmas. Socialstyrelsen har under år 1950 insamlat priser även på sylön för damkjol. Av skäl, som de sakkunniga anfört i kap. 3, finner vi icke denna representantvara lämplig. Det torde ankomma på socialstyrelsen att avgöra, om någon utökning av varulistan med någon ytterligare representantvara för skrädderiarbeten o. d. är möjlig att genomföra.

Vid utnyttjandet av sålunda införskaffade prisuppgifter måste en regionindelning tillämpas. Hur denna skall göras kan bestämmas först när priserna insamlats. Därvid bör dock någon av de för tidigare behandlade poster valda indelningarna utnyttjas.

Skatter

Lämpligheten att medräkna de direkta skatterna vid en dyrortsundersökning har stundom ifrågasatts. 1943 års dyrortskommitté framhöll härom, att om dyrortskalkylen skulle avse alla ändamål, för vilka medborgaren gäve ut sina inkomster, följde härav, att även alla slag av skatter på ett eller annat sätt måste medräknas, eftersom de vore lika ofrånkomliga utgifter som flera andra poster i budgeten. Detta vore särskilt viktigt med hänsyn till skatteutgiftens starka variation mellan orterna.

Kommittén underströk dock, att en och samma skatt icke alltid gäve samma förmån. Sannolikheten talade för att tätorterna hade större möjligheter än den rena landsbygden att under i övrigt lika förhållanden — dvs. vid bland annat likartat skatteunderlag — utnyttja beskattningen till standardhöjande ändamål. Denna omständighet borde dock icke föranleda, att löner och skatteavdrag på vissa orter sänktes genom utelämnande av skatteposten, vilket särskilt skulle drabba skattebetalarna i en del norrlandskommuner och andra starkt skattetyngda kommuner. I vad mån en sådan åtgärd skulle inverka på skatteunderlaget och förhållandet mellan olika grupper av skattskyldiga, kunde icke bedömas utan en mycket ingående undersökning, som kommittén icke ansåg sig ha tillräckliga skäl att anordna.

I remissutlåtande över kommitténs betänkande beklagade landsorganisationen, att kommittén icke ansett sig kunna föreslå någon metod, enligt vilken hänsyn kunde tagas till att skattesatsen icke avsåge samma kommunala standard på alla orter. Enligt landsorganisationen torde det kunna övervägas, om man icke på ett summariskt sätt skulle kunna omräkna skattekostnaden i viss relation till antalet skatte-kronor per invånare i varje kommun och alltså inte enbart rätta sig efter själva utdebiteringssiffran. På så sätt skulle en hög kommunalskatt, av vilken kommunens innebyggare på grund av deras allmänna fattigdom inte kunde beräknas ha någon större nytta, komma att räknas såsom en starkare fördyringsfaktor än motsvarande utdebitering i en kommun, där skatten räcker till att bekosta större förmåner åt skattebetalarna. Departementschefen framhöll i den proposition, i vilken kommit-

téns förslag förelades riksdagen¹: »Teoretiskt synes mig detta önskemål icke obefogat, men dess praktiska genomförande torde möta betydande vanskigheter och påkalla skönsmässiga avgöranden i sådan utsträckning, att det troligen icke skulle öka tilltron till dyrtorsgrupperingen.»

De sakkunniga delar den uppfattningen, att direkta skatter bör medräknas i dyrtorsjämförelsen. Den omständigheten, att de kommunala skattesatserna icke representerar samma kommunala standard på alla orter, utgör ingen motivering för att helt utesluta denna post ur dyrtorsberäkningen. Som det erinrats om i kap. 2, bör en dyrtorsjämförelse principiellt innefatta alla de skiljaktigheter i förmåner och olägenheter av skilda slag, som kan följa med en placering på en viss ort. I enlighet härmed bör om möjligt hänsyn även tagas till olikheter med avseende på faktorer, vilka icke kan direkt mätas och vilkas inflytande därför måste bli en bedömningsfråga. Någon tillfredsställande metod, som gör det möjligt att omvandla skattesatserna på olika orter till att avse en och samma standard, torde emellertid icke kunna uppställas. Levnadsförhållandena i olika orter är i flera avseenden med nödvändighet mycket skiljaktiga, vilket komplicerar en bedömning av vad som skall anses vara lika kommunal standard. Exempelvis är vissa kollektivanordningar i större orter, såsom parker, friluftsbad etc., helt avhängiga av dessa orters karaktär av större tätorter och utgör alltså icke något mått på högre standard gentemot småorter och landsbygd men drager stora kostnader.

Det må erinras om att man, när kommunerna tilldelats statsbidrag eller ålagts betala andel i vissa utgifter för

¹ Prop. nr 343/1945, s. 45.

särskilda ändamål, övervägt att variera det på kommunen fallande beloppet icke endast efter kommunens skattekraft utan även efter objektiva förhållanden, som direkt påverkar utgifterna i en kommun för ifrågavarande ändamål. Sålunda övervägde man att göra kommunandelen i folkpensionen beroende av det relativa antalet åldringar i kommunen e. d. Man har emellertid måst avstå från en dylik ordning, enär man icke kunnat finna en metod, som skulle antagas ge ett rättvisare resultat än man erhåller, om man alldeles avstår från en dylik reglering. När man sålunda icke funnit möjligt lösa detta problem, är det icke ägnat att förvåna, att man icke kan lösa det långt mer invecklade problemet att omvandla skattesatserna på olika orter till att avse samma standard. Man kan icke ens avgöra, i vilken riktning en sådan omvandling skulle påverka kommunernas inbördes placering.

De sakkunniga anser det sålunda ofrånkomligt, att de kommunala skattesatserna användes sådana som de är, dvs. utan hänsyn till att den kommunala standarden på olika orter kan vara olika.

Vid 1946 års dyrortsundersökning lades i enlighet med dyrortskommitténs förslag genomsnittsdebiteringen under åren 1942—1946 till grund för skatteberäkningen. I tidigare undersökningar hade endast det senaste årets utdebitering använts. Syftet med förslaget var, att tillfälliga kastningar i skattesatserna härigenom skulle få en begränsad inverkan. Departementschefen motsatte sig icke detta förslag men framhöll, att värdet av denna omläggning kunde diskuteras. Det vore nämligen icke osannolikt, att man härigenom avlägsnade sig från det skatte-

tryck, som komme att gälla under grupperingens giltighetstid.

Enligt de sakkunnigas uppfattning är värdet av denna omläggning tvivelaktigt. Vi har visserligen icke hunnit verkställa en sådan undersökning rörande svängningarna i skattesatsen, som är erforderlig för att kunna göra ett något mera bestämt uttalande på denna punkt. Ett studium av skattesatserna i städerna under den senaste femårsperioden visar dock, att dessa i relativt stor utsträckning varit helt eller i det närmaste helt oförändrade under denna period. För en rad orter, vilkas skattesatser ändrats mera avsevärt, har skattesatsen i regel visat antingen en fallande eller en stigande tendens. Mera betydande ändringar av skattesatsen omväxlande uppåt och nedåt framträder däremot endast i undantagsfall.¹ Nackdelarna med att låta dyrortsplaceringen påverkas av skatteförhållanden, som tillhör ett förgånget skede, ökar med antalet år, som medtages vid medeltalsberäkningen. Ett dylikt medeltal synes därför under inga förhållanden böra omfatta mer än två, högst tre år.

För den egentliga landsbygden skall dyrortsundersökningen för skatteposten liksom för andra poster avse de nya storkommunerna. Eftersom kommunindelningsreformen träder i kraft först den 1 januari 1952, föreligger endast skattesatserna för år 1952 vid den tidpunkt, då skatteberäkningen enligt vårt förslag till tidsschema skall utföras. På landsbygden kan sålunda endast erhållas skattesatser för ett år. Härtill kommer att nya bestämmelser om kommunala ortsavdrag, vilka träder i kraft den 1 januari 1952, kan antagas i viss utsträckning påverka de kommunala

¹ Stockholm är dock ett exempel härpå. Under perioden 1946—1950 var skattesatsen 7,63, 7,60, 7,92, 8,39, 7,78. År 1951 kommer den åter att stiga.

utdebiteringarna i allmänhet. Under dessa omständigheter anser vi, att skatteberäkningen på alla orter bör grundas på utdebiteringen under år 1952.

Som de sakkunniga vid flera tillfällen framhållit, anser vi, att den planerade dyrortsundersökningen bör syfta till att placera större områden och icke enskilda kommuner i dyrortshänseende i förhållande till varandra. Med hänsyn härtill förordar vi, att skatteposten beräknas på grundval av en för större områden genomsnittlig skattesats (efter folkmängden vägda medeltal). Avgränsningen av de områden, för vilka samma skattesats sålunda skall tillämpas, bör icke ske, förrän skattesatserna föreligger. I första hand bör den områdesindelning, som vi föreslagit beträffande livsmedel, prövas; de beräknade genomsnittliga skattesatserna kommer i så fall att avse både städer och landsbygd. Utbrytningar ur dessa områden av vissa delar kan dock visa sig vara ofrånkomliga (t. ex. av Blekinge och Gotland ur sina respektive områden).

Skattesatserna för storkommunerna under deras första verksamhetsår kan givetvis anses vara i viss mån osäkra. För enskilda kommuner kan därför ett skattebelopp, som framräknats på grundval av en sådan skattesats, hastigare än eljest förlora sin giltighet och bli missvisande för skattetrycket i den särskilda kommunen. Genom att använda genomsnittliga skattesatser för större områden torde även de tillfälliga variationer i utdebiteringen elimineras, som kan förekomma under storkommunernas första verksamhetsår.

Skatteutgiftens storlek beror — bortsett från statens och kommunernas utgiftsbehov — på den skattskyldiges inkomst, de allmänna avdragen och de för stats- och kommunalskatten fastställda ortsavdragen. Som framgår av

redogörelsen i kap. 3, har olika metoder tillämpats i detta avseende vid olika dyrortsundersökningar. Den metod, som kom till användning vid den senaste undersökningen, gick ut på att inkomsten på de olika orterna vid skatteberäkningen skulle utgöras av levnadskostnadstalet inklusive skatt. Även de statliga ortsavdragen skulle variera med levnadskostnaderna.

De sakkunniga delar den uppfattningen, att skatteposten i princip bör beräknas på de inkomstbelopp, som motsvarar de totala levnadskostnaderna. Den vid 1946 års undersökning tillämpade metoden tillgodoser detta önskemål. De sakkunniga förordar, att samma metod kommer till användning även vid en kommande dyrortsundersökning.

Emellertid bör frågan om storleken av avdragen tagas under omprövning. Viktiga ändringar i skattelagstiftningen har vidtagits och nya dylika är under övervägande. Bortsett härifrån har emellertid enligt vår mening vid 1946 års undersökning avdrag verkställts i mindre omfattning än som svarar mot verkliga förhållandet. Sålunda gjordes icke avdrag för utgifter, vilka erfordrats för inkomstens förvärvande, vilka avdrag torde vara icke obetydliga. Vidare motsvarar budgetens utgiftssumma en familjeinkomst, som i vissa delar överhuvudtaget icke är beskattningsbar. Vad här anförts bidrog till att den vid dyrortsundersökningen framräknade skattekostnaden i genomsnitt blev högre än skattebeloppet i den tillämpade budgeten. Överensstämmelse härutinnan uppnåddes genom en reduktion av de framräknade skattebeloppen med 5 % på varje ort. Vad här anförts bör i varje fall ge anledning att avrunda de skattek tekniskt beräknade avdragen uppåt. Den närmare prövningen bör ankomma på socialstyrelsen.

De genomförda ändringarna av ortsavdragen medför inga svårigheter. Där- emot kan den omständigheten, att det belopp, på vilket skatten skall beräknas, kan komma att ligga över den gräns, där vid statsbeskattningen progressivitet inträder, medföra komplikationer. På vilken nivå utgiftssumman kommer att ligga i budgetarna vid nästa dyrortsundersökning kan ej nu avgöras. Om det t. ex. skulle inträffa, att det beskattningsbara beloppet för en del orter ligger mellan 4 000 och 6 000 kr och för andra mellan 6 000 och 8 000 kr, skulle vissa svårigheter uppstå. För den del, som överskjuter 6 000 kr, höjes nämligen utdebiteringsprocenten från 16 till 18. Skatteberäkningen kan härigenom bli något mera besvärlig.

Övriga utgifter

Bland de poster, som numera brukar sammanföras under huvudposten »övriga utgifter», medtogs vid tidigare undersökningar blott såpa (som representant för rengöringsmedel). Vid 1946 års undersökning användes som redan nämnts en i princip fullständig budget. Som framgår av redogörelsen i kap. 3, sattes vid denna undersökning 80 % av utgiften inom posten »övriga utgifter» lika över hela landet. De lokala variationerna inom posten blev också vid denna undersökning obetydliga.

Redan den omständigheten, att posten numera har en mycket stor andel av totalutgiften — i Stockholm 34,8 % och på småorterna 29,9 % — gör det enligt vår mening motiverat att ägna den stor uppmärksamhet. Dessutom har man här att göra med utgifter, som till sin karaktär kan vara väsentligt olika på skilda orter, vilket ofta kan göra det svårt att fånga prisskillnaderna vid lika standard. Detta innebär, att man först efter prövning kan avgöra, för vilka

poster det är motiverat att sätta dessa kostnader lika på alla orter.

I posten »övriga utgifter» ingick vid 1946 års undersökning vissa kostnader för resor. De lokala variationerna för denna delpost bestämdes på grundval av prisuppgifter, som inhämtades från samtliga orter. Denna beräkning avsåg att mäta kostnadsskillnaderna för sådana resor, som förekommer mera allmänt (t. ex. semesterresor, nöjesresor m. m.). De särskilda avståndstillägg, som vid 1946 års undersökning bildade en post för sig, avsåg, som framgått av redogörelsen i kap. 3, endast att representera landsbygdens merkostnader för resor till inköpsorten m. m. Den vid undersökningen använda budgeten avsåg konsumtionen i tätorter. Inköpsresorna på landsbygden påverkade därför endast i ringa grad vikten i denna budget. Vi har föredragit att behandla samtliga resor i ett sammanhang (se s. 88).

Bortsett från resekostnaderna har de i tab. 17 specificerade delposterna inom huvudposten »övriga utgifter» i följande tablå uppdelats med hänsyn till sin karaktär. Uppdelningen är givetvis på flera punkter godtycklig. Den är emellertid endast avsedd att utgöra ett hjälpmedel, när det gäller att klargöra, vilka problem som föreligger. Till den första gruppen i tablå (grupp A) har hänförts varor (tjänster), för vilka man vågar påstå, att inga eller endast obetydliga regionala prisvariationer förekommer. Grupp B omfattar varor, för vilka det finns lokala prisvariationer, som kan mätas genom prisinsamling, och grupp C de varor, för vilka det finns prisvariationer, vilka är omätbara eller mycket svåråtkomliga. Till sista gruppen (D) har hänförts varor, för vilka konsumtionen på olika orter har en så skiljaktig karaktär, att en prisjämförelse i egentlig mening saknar re-

Delposterna inom huvudposten »övriga utgifter» uppdelade efter möjligheterna att bestämma de regionala prisolikheterna.

	Grupp A	Grupp B	Grupp C	Grupp D
	Vin, sprit	Kroppsvård	Möbler m. m.	Barnens upp-
	Tobak	Rengörings-	Läsning, telefon	fostran
	Förenings- o.	medel	Sjukvård	Gåvor
	förs.-avgifter	Hembiträde	Reparationer	Nöjen
	Bil etc.	Hemhjälp	Annonsering	Semester-
	Cykel	Blommor	Advokatarvode	utgifter
	Klockor, smy-	Fotografering	Bröllop, barn-	Egna odlingar
	cken		dop	Flyttning
	Portföljer, vä-		Begravning,	
	kor		grav	
	Paraply, käpp			
	Lotter, tippning			
	Ränta på lån			
S:a utgifter i Stockholm år 1948 (i kr)	1006	431	1129	660

levans. Utöver de i tabblån upptagna posterna finns det en särskild restpost. Under denna rubrik har sammanförts utgifter, vilka ej kan hänföras till någon annan delpost. Som exempel på sådana utgifter kan nämnas tappade pengar, felräkningspengar, böter m. m.

För varorna i grupp A kan kostnaderna sättas lika för alla orter. När det gäller varorna inom grupp B, kan det givetvis stundom vara svårt att riktigt fånga prisolikheterna mellan orterna, men här rör det sig i stort om samma svårigheter som inom övriga huvudposter. Otivvelaktigt förekommer här betydande prisolikheter. För dessa varor bör därför prisinsamling ske på samma orter som för livsmedel. På grundval av de insamlade noteringarna beräknas medeltal för vissa områden. I första hand bör härvid samma områden som för livsmedel provas, men socialstyrelsen bör äga rätt vidtagna ändringar i detta avseende.

Även när det gäller grupp C, förekommer det otivvelaktigt betydande olikheter mellan orterna. För t. ex. tidningar, som i tabblån sammanförts med böcker m. m. under benämningen »läsning», är priset för en och samma tidning lika över hela landet. Prenumera-

tionspriset varierar däremot avsevärt mellan olika tidningar och detta även om man begränsar sig till de större dagstidningarna. Tidningarnas omfattning (årsvikt), spridningsområde (upplagens storlek) m. m. företer emellertid även stora skillnader. Det måste anses ogörligt att i detta fall göra en tillfredsställande avvägning, som skulle göra det möjligt att få fram ett pris vid »lika standard». Vi bortser sålunda från att det kan hävdas, att exempelvis stockholmarens utgift för en daglig stockholmstidning är större än utgiften för ortens dagliga tidning för den som är bosatt på en annan ort med egna tidningar av stor omfattning, t. ex. Göteborg, Malmö etc. I fråga om telefonabonnemang existerar vissa lokala olikheter. I Stockholm, Göteborg, Södertälje och Dalarö samt vissa orter i Skåne är avgiften högre än för landet i övrigt. Svårigheten ligger här främst i att mäta betydelsen på olika orter av de icke avgiftsbelagda samtalen inom frikretsen. Behovet av telefon kan nämligen icke anses vara detsamma på alla orter. Här berörda prisolikheter torde ej på ett tillfredsställande sätt kunna mätas genom en prisinsamling i vanlig mening. Svårigheten att fånga kostnadsolik-

heterna framträder i än högre grad inom grupp D. I fråga om t. ex. semesterutgifter framträder stora kostnadsolikheter mellan de redovisade budgetarna för Stockholm och för småorterna. Dessa olikheter beror i stor utsträckning på orternas karaktär och belägenhet (behovet av rekreation varierar etc.). En genomgång av posten nöjen visar, att betydande prisolikheter kan förekomma. Biljettpriserna vid biografbesök företer dock mindre variationer än vad man kanske ofta föreställer sig. Om man begränsar jämförelsen som sig bör till biografer med egna lokaler och bortser från de s. k. premiärbiograferna i Stockholm, Göteborg och Malmö, som står i en klass för sig, synes de lokala prisvariationerna vara små och biograflokalerna av någorlunda likvärdig kvalitet. Biljettpriserna på idrottstävlingar m. m. torde däremot variera betydligt mera. Det utmärkande för denna post är dock, att tillgång och kvalitet kan vara i hög grad olika. En direktjämförelse på grundval av inhämtade priser är därför även här olämplig.

Den omständigheten, att svårigheterna att mäta olikheterna är stora, gör det nödvändigt, att kostnaderna för dessa poster sättes lika på alla orter. Den sammanlagda vikten i budgeten av posterna inom grupperna C och D uppgår emellertid till ej mindre än ca 17 % av budgetens totalsumma (inkl. skatter) i Stockholm och till ca 15 % på småorterna. Dessa poster har följaktligen en stor betydelse, och det är ej riktigt att helt negligera de kostnadsolikheter, som här förekommer. Hänsyn borde vid dyrortsjämförelsen tagas därtill, och saken bör bli föremål för uppmärksamhet vid orternas slutliga inplacering. Vi återkommer här till i ett senare avsnitt i detta kapitel. Vid beräkningen av posten »övriga utgifter» bör grupperna C och D

liksom grupp A påföras samma kostnad på alla orter.

Till sist bör framhållas, att det här förda resonemanget i anslutning till budgetarna för Stockholm och för småorterna främst berört skillnaderna mellan tätorterna. Vid den kommande dyrortsundersökningen bör emellertid även den rena landsbygdens problem närmare övervägas. Som framhållits i samband med behandlingen av budgeten, finns dock för närvarande inget material för landsbygden, på vilket ett sådant övervägande kan grundas. Om en konsumtionsundersökning för den egentliga landsbygden i enlighet med de sakkunnigas förslag kommer att föregå dyrortsundersökningen, bör den givetvis utnyttjas i detta sammanhang.

Resetillägg

Vid 1946 års dyrortsundersökning medräknades de rese- och transportkostnader, som konsumenterna på landsbygden ofta måste erlagga utöver själva inköpspriset för en rad varor och tjänster. Förslag härom framlades av 1943 års dyrortskommitté, som ansåg, att hänsyn endast kunde tagas till sådana resor och transporter, som alla behöver räkna med. I enlighet härmed ansåg kommittén, att kostnaderna för skolbarns resor till skolorten (eller inackordering där) icke kunde medräknas vid dyrortsjämförelsen. Av liknande skäl ansåg sig kommittén icke kunna förorda, att hänsyn skulle tagas till resor till och från arbetsplatsen (arbetsresor). I sistnämnda fall anfördes som ytterligare motiv för denna ståndpunkt, att de tekniska svårigheterna att uppskatta arbetsresornas betydelse syntes oöverstigliga.

Vad först skolresorna beträffar, ägnade dyrortskommittén dessa stor

uppmärksamhet. Kommittén ansåg, att generell hänsyn härtill skulle innebära, att dessa kostnader måste slås ut på medelantalet år, som löntagarna är yrkesverksamma, eftersom praktiskt taget ingen har skolbarn under hela den tid han är i arbetsför ålder. Även om frekvensen av barn, som besöker högre skolor, hämtas från städerna, där inga avstånd avskräcker, skulle genom de nu anförda omständigheterna det tillägg, som kunde tänkas ingå i en dyrortsberäkning, bli så litet per hushåll, att den som verkligen hade resande (eller på skolort inackorderade) barn, icke skulle bli hjälpt därav. En lösning av landsbygdens skolfråga efter dyrortslinjer skulle sålunda icke bli någon verklig lösning.

Av samma skäl, som anfördes beträffande skolresorna, avvisade dyrortskommittén även att hänsyn skulle tagas till arbetsresor vid dyrortsjämförelsen. Kommittén framhöll dock, att det vore orimligt förutsätta, att hela den kontorsarbetande befolkningen i de största städerna skulle vara bosatt inom gånghåll från affärscentrum och hela den fabriksarbetande inom gånghåll var och en från sina fabriker. En viss grad av åkande till och från arbetet måste anses vara naturligt inom sådana orter. Även inom landskommuner kunde arbetsresor förekomma. I bägge fallen vore det ortens beskaffenhet, som framtvungade arbetsresorna — i storstaden den täta bebyggelsens vidsträcktighet och på landsbygden bebyggelsens splittring.

När det gällde landsbygdens resekostnader i samband med inköp etc., betonade dyrortskommittén, att frågan om avståndskostnadernas storlek i själva verket icke kunde avgöras annat än efter en skälighetsprövning. Efter att ha övervägt vissa mera detaljerade beräkningsmetoder stannade kommittén slut-

ligen för en starkt schematisk metod. Förslaget vann anslutning vid remissbehandlingen, men departementschefen uttalade i propositionen, att det syntes önskvärt, att socialstyrelsen grundligt arbetade igenom de problem, som här kunde möta, och i möjligaste mån fixerade reglerna för den praktiska tillämpningen av systemet, så att utrymmet för mera subjektiva bedömningar begränsades. I sitt sedermera framlagda och av Kungl. Maj:t godkända förslag betonade styrelsen, att kommitténs förslag representerade en till ytterlighet gående förenkling, som måste medföra, att invånarna i vissa orter skulle bli överkompenserade, i andra missgynnade. Styrelsen föreslog därför en betydligt mera differentierad och invecklad metod, för vilken redogjorts i kap. 3.

Den sålunda tillämpade metoden kan sägas vara ett försök att ansluta beräkningen av avståndskostnaderna så nära som möjligt till de metoder, som tillämpades för övriga poster vid 1946 års undersökning. Vid denna undersökning var det nämligen en given utgångspunkt, att individuella dyrortstal skulle bestämmas för varje ort (varje kommun). I enlighet härmed syftade beräkningen av avståndskostnaderna till att i görligaste mån taga hänsyn till de enskilda orternas förhållanden (avstånd till närmaste inköpsort, förekomst av läkare eller tandläkare etc.).

Genom att medräkna ifrågavarande avståndskostnader infördes ett mycket svårbemästrat element i dyrortsjämförelsen. Den invecklade metod, som kom till användning, torde visserligen i viss mån ha utgjort en anpassning efter verkligheten. I en beräkning av denna art ingår emellertid flera moment, som inom mycket vida gränser måste bli godtyckligt valda. Resultatet

kan därför under inga omständigheter bli annat än en uppskattning. Detta gäller framför allt antalet resor och transporter, vilket måste grundas på subjektiva antaganden. Den starkt differentierade metoden vid 1946 års undersökning kan lätt suggerera fram föreställningen, att resultatet är betydligt mera exakt och tillförlitligt än det i själva verket kan bli. Dyrortskommitténs starkt schematiska förslag måste ur denna synpunkt enligt vår uppfattning ges företräde framför det sedermera använda förfaringssättet.

Den vid 1946 års dyrortsundersökning tillämpade metoden var både invecklad och tidsödande. Redan den nuvarande dyrortsindelningen har, som framhållits i kap. 1, blivit enhetlig för stora delar av landet. Om de individuella beräkningarna begränsats till tveksamma fall, skulle här en betydande förenkling av dyrortsarbetet kunnat uppnås. Även rent praktiska skäl kan sålunda anföras för en mera schematisk beräkning i detta hänseende.

Såsom utvecklats i kap. 2, bör det vid en kommande dyrortsundersökning i viss utsträckning mera bli fråga om att göra en indelning i områden med ungefärligen lika levnadskostnader än att placera varje ort för sig. Med denna uppläggning framträder skälen mot en stark differentiering vid sådana osäkra beräkningar, som det här är fråga om, med särskild styrka. Det är visserligen ofrånkomligt att på något sätt göra denna beräkning beroende av avståndet mellan orten i fråga och inköpsorten. Detta hänsynstagande kan emellertid ske mera summariskt.

De sakkunniga övergår i det följande till att skissera de riktlinjer, som vi anser bör vara vägledande vid beräkningen av resekostnaderna vid nästa dyrortsundersökning.

Som framhållits vid behandlingen av posten »övriga utgifter», har vi ansett oss böra föreslå, att samtliga resekostnader skall behandlas för sig i ett sammanhang. I enlighet härmed bör här behandlas även semesterresor och andra resor, som endast företagas då och då (t. ex. vid besök hos anförvanter eller vänner utom orten). Beträffande dessa resor torde variationer framträda mellan olika orter. Även om behovet av semesterresor anses vara detsamma överallt — ett i och för sig tvivelaktigt antagande — så växlar i varje fall avståndet till de delar av landet, som ur semestersynpunkt har den största betydelsen. Vidare bör observeras, att vid tätortsbefolkningens rekreationsresor till landsbygden, vid semester eller utflykter etc., avstånden och därmed kostnaderna växer med tätortens storlek. Det torde emellertid vara omöjligt att på ett tillfredsställande sätt mäta dessa kostnadsolikheter. De sakkunniga har därför ansett, att samma kostnad bör påföras alla orter för här berörda resor.

Detta bör även vara fallet för sådana i budgeten ingående resor, vilka måste anses representera en högre standard. Vid en jämförelse på grundval av en budget för Stockholm ingår här t. ex. kostnader för resor inom innerstadsområdet till affärscentrum, någon viss affär eller biograf etc. De affärer, biografier m. m., som finns i närheten, torde, så länge det icke rör sig om ortens ytterområden, i regel uppfylla de krav, som uppställts i detta hänseende på andra inköpsorter. Även om sådana resekostnader icke förekommer i mindre orter eller på den egentliga landsbygden, skulle det strida mot kravet på lika standard att i detta fall räkna med lägre kostnad på dessa orter än i Stockholm.

Vad övriga resekostnader beträffar, må först något sägas om kostnaderna för skolresor. Sedan dyrortskommittén avgav sitt betänkande, har en betydelsefull utveckling ägt rum på detta område. Till skolelever, som har minst 5 km till närmaste skola, utgår numera bidrag till resor, inackordering m. m. Dessa bidrag utgår efter prövning av elevernas lämplighet för avsedda studier.¹ Utöver dessa bidrag utgår dessutom vissa behovsprövade stipendier.

De kostnader, som hushållen på landsbygden måste erlagga för barnens resor till skolorten etc., har härigenom väsentligen reducerats. När det gäller att bedöma den inverkan, som ett hänsynstagande vid dyrortsjämförelsen till dessa kostnader skulle få på resultatet, bör framhållas, att kostnaderna härvid måste slås ut på alla hushåll, oavsett om de har skolbarn eller icke. Med den uppläggning av dyrortsberäkningen med avseende på resekostnadernas variationer, som vi föreslår i det följande, torde kostnaderna för skolresor härigenom knappast få någon inverkan på resultatet. Även om vi anser, att hänsyn i princip bör tagas till dessa kostnader, är detta sålunda i sak utan betydelse för resultatet.

Övriga resekostnader, vilka kan anses variera mellan olika orter, är lägst på orter, som är relativt väl tillgodosedda med avseende på affärer av olika slag, läkare och tandläkare, biografer och bibliotek m. m., men inom vilka lokala resor likväl endast förekommer i undantagsfall. För den egentliga landsbygden liksom för sådana mindre tät-

orter, som icke uppfyller rimliga anspråk som s. k. inköpsorter, tillkommer kostnader för resor till orter, som i detta hänseende är mera fullständigt utrustade. För större tätorter ökar kostnaderna för lokala resor. Av dessa är arbetsresorna de betydelsefullaste vid dyrortsjämförelsen. Även butiksresor måste emellertid i viss utsträckning anses nödvändiga för befolkningen i de största orternas ytterområden.

Uppskattningen av resetilläggen såväl för större orter med hänsyn till lokala resor som för vissa mindre tätorter och den egentliga landsbygden med hänsyn till inköpsresor måste med nödvändighet bli ytterst grovhuggen. Med avseende på kostnaderna för lokala resor bör orterna indelas i ett mindre antal grupper med hänsyn främst till areal och invånarantal. Arealen bör i detta sammanhang endast omfatta agglomererade delar. Inkorporerade delar, som behållit sin landsbygdskaraktär, bör sålunda uteslutas.

Även vid beräkningen av landsbygdens och de mindre tätorternas resekostnader bör en indelning i ett mindre antal grupper eftersträvas. De sakkunniga har övervägt två skilda metoder i detta hänseende. Enligt båda alternativen måste som ett första led de orter fastställas, vilka kan anses erbjuda tillfredsställande inköpsmöjligheter. Vid 1946 års undersökning nedlades ett betydande arbete på denna del av avståndsberäkningen. Det urval av orter, som då fastställdes, synes även kunna användas vid en kommande undersökning efter vissa ändringar med hänsyn bl. a. till utvecklingen efter år 1946. På sätt som framgått av redogörelsen i kap. 3 (s. 50), uppdelades inköpsorterna i A- och B-orter, av vilka de förra ansågs erbjuda bättre inköpsmöjligheter än de senare. Vid en

¹ I ett av studielånenämnden år 1949 avgivet betänkande angående studiehjälpsverksamheten (SOU 1949:41) föreslås, att studiebidragen skall utgå utan behovs- eller särskild lämplighetsprövning till elever, som är inackorderade i skolorten eller dagligen företar resor mellan bostadsorten och skolorten.

kommande dyrortsundersökning synes ingen uppdelning av inköpsorterna böra ske, utan A- och B-orterna bör behandlas lika. Vid den översyn av orterna, som bör föregå nästa undersökning, bör uppmärksamhet ägnas åt om en sådan sammanslagning av inköpsorterna bör föranleda, att enstaka B-orter helt uteslutes. Det bör framhållas, att de särskilda kostnader, som vid 1946 års undersökning påfördes kommuner, vilkas närmaste inköpsort var en B-ort, för resor till en avlägsnare belägen A-ort i regel hade en ringa inverkan på resultatet.

Alternativ 1 utgår från dyrortskommitténs förslag, enligt vilket sju grader av tillägg skulle förekomma (på lägst 50 och högst 350 kr). När det gällde att avgöra, till vilken grupp en viss ort skulle hänföras, syntes det kommittén tillräckligt, om avstånden mellan orten i fråga och inköpsorten uppmättes fågelvägen på kartan. Vid denna uppmätning kunde även den finare metoden användas att med hjälp av en detaljerad avståndskarta avgränsa särskilda områden kring varje inköpsort. Varje ort (kommun) skulle betraktas som en enhet och avstånden räknas från ortens befolkningscentrum till huvudortens centrum eller — för större inköpsorter — till butikscentrums periferi. Denna metod innebar, att varje i undersökningen medtagen ort måste hänföras till en huvudinköpsort. Härigenom skulle kring varje ort erhållas ett slutet inköpsområde (omland), vilket slutligen skulle indelas i grupper efter avståndet till inköpsorten.

De sakkunniga kan för sin del ansluta sig till den uppläggning av beräkningen, som dyrortskommittén förordade. Vi anser dock, att en minskning av antalet grupper bör övervägas. Genom tillkomsten av nya storkommuner kommer

de stora avstånden inom många av dessa att ytterligare komplicera beräkningen. Eftersom någon uppdelning av kommunen icke bör förekomma vid dyrortsplaceringen, kan avståndet mellan en ort och dess inköpsort härigenom bli synnerligen osäkert. En minskning av antalet grupper skulle betyda, att gruppintervallerna, uttryckta i avstånd från inköpsorten, skulle öka. Härigenom skulle säkerligen antalet svårbedömda fall av här berörd art komma att minska. Bestämningen av dessa avstånd bör enligt nu ifrågavarande alternativ i princip ske på sätt dyrortskommittén föreslagit. I praktiken synes socialstyrelsen kunna få en god vägledning av de avståndsbestämningar, som styrelsen företog vid beräkningen av avståndskostnaderna vid 1946 års undersökning. Eftersom dessa avser de nuvarande primärkommunerna, ger de även en viss upplysning om förhållandena i olika delar av de nya storkommunerna.

Genom en överarbetning av dyrortskommitténs förslag på sätt här antytts kan metoden antagas leda till endast ett par avståndsgrupper inom varje län. Detta måste anses som en önskvärd förenkling av en kalkyl, som aldrig kan bli annat än en uppskattning. Men även om metoden på detta sätt förenklas, skulle den likväl innebära ett avsteg från de metoder vi på övriga punkter föreslagit beträffande landsbygden. Dessa metoder vilar, som nämnts, på den förutsättningen, att en kommande dyrortsundersökning icke skall syfta till att söka göra rättvisa åt enskilda kommuner eller orter — dylik kan aldrig uppnås — utan endast till att söka göra en indelning av större områden med ungefär lika levnadskostnader. I syfte att närmare ansluta beräkningen av landsbygdens resetillägg till metoder-

na i övrigt har vi skisserat ett alternativt förslag. Enligt detta bör enhetliga resetillägg bestämmas för större regioner, vilka ur dyrortssynpunkt kan betraktas som tämligen ensartade. För varje sådan region uträknas hur stor areal, uttryckt i kvmil, som i genomsnitt kommer på en inköpsort. Med utgångspunkt från de sålunda erhållna värdena kan tilläggen i de olika regionerna bestämmas.

Inköpsorter bör ej erhålla något tillägg. Vid indelningen i regioner kan länsgränserna bilda utgångspunkt, men självfallet får regionerna icke så avgränsas, att inköpsorterna ligger samlade i någon del av en region. I Skåne torde länen kunna godtagas som enhet, men redan i Blekinge län kan det visa sig lämpligt att låta kustområdet bilda en region och att hänföra kommunerna mot Kronobergs län till en region tillsammans med vissa kommuner i detta län. I Halland kan en liknande uppdelning visa sig lämplig. I exempelvis Värmland är det givetvis nödvändigt att avskilja de stora nordliga socknarna. Dessa nordliga delar bör bilda en region tillsammans med nordvästra delarna av Kopparbergs län. De nordligaste länen måste självfallet delas på en kustregion, där antalet tätorter är stort, och en inlandsregion. På grund av den knappa tid som stått till vårt förfogande har vi icke haft möjlighet att utarbeta något fullständigt förslag utan måste stanna vid att på detta sätt skissera metoden. Den slutliga indelningen kan för övrigt göras först sedan förteckningen över inköpsorter reviderats, vilket bör ske först i samband med själva undersökningen.

Till sist må framhållas att de båda alternativ, som vi här framlagt, i stort kan beräknas ge samma resultat, när det gäller skillnaderna mellan norr och

söder. Inom olika landsdelar kan däremot skillnader framträda. Båda förslagen syftar i stort till att ge avlägset belägna områden högre tillägg än områden i närheten av en inköpsort. I vilken omfattning skillnader framkommer, beror på den praktiska utformningen av förslagen. Om man i alternativ 1 använder relativt stora avståndsintervall och i alternativ 2 gör regionerna relativt små, kommer de båda alternativen att närma sig varandra. Båda förslagen kan sålunda utformas så att i stort sett samma resultat erhålles.

Bestämmandet av resetilläggens storlek på olika orter kan endast ske uppskattningsvis. Ur det budgetmaterial, som föreligger beträffande Stockholm, kan vissa uppgifter erhållas om resekostnaderna i en storstad. När det gäller landsbygdens resekostnader för inköp o. d., finns inga färskas uppgifter härom. Dyrortskommitténs beräkningar rörande landsbygdens avståndskostnader bör givetvis utnyttjas som vägledning. En uppfattning härom torde även kunna erhållas ur den konsumtionsundersökning för landsbygden, som vi föreslagit skall utföras.

Med hänsyn härtill samt till att beräkningen bör grundas på aktuella priser m. m., har de sakkunniga icke ansett sig böra framlägga något förslag i detta hänseende. Eftersom dessa kostnader torde få stor betydelse för de olika orternas och regionernas dyrortsplacement, synes definitivt beslut om resetilläggen böra fattas av Kungl. Maj:t efter förslag av socialstyrelsen.

Även om de sakkunniga alltså icke kan framlägga något förslag beträffande vare sig antalet grupper, vari orterna bör uppdelas med hänsyn till resekostnadernas variationer, orternas inplacement i dessa eller resetilläggens absoluta belopp i de olika grupperna, har vi an-

Resetillägg i kronor per år.

Grupp	Semester- resor m. m.	Arbets- resor	Inköps- resor	Summa resor
A	100	300	—	400
B	100	225	—	325
C	100	150	—	250
D	100	75	—	175
E	100	75	75	250
F	100	75	150	325
G	100	75	225	400
H	100	75	300	475
I	100	75	375	550
J	100	75	450	625

sett oss böra åskådliggöra, hur vi tänkt oss uppläggningsen genom ett exempel. Vi vill betona, att det här icke är fråga om ett förslag. Beloppet för grupp A motsvarar sammanlagda kostnaderna för resor i den Stockholmsbudget, som redovisas i tab. 17 (s. 59). Vid jämförelsen i »andra riktningen» bör resekostnaderna i en landsbygdsbudget tagas till utgångspunkt.

Fördelningen på grupperna A—D av de tätorter, som godkänts som inköpsorter, kan som tidigare framhållits icke avgöras förrän i samband med själva dyrortsundersökningen. Av de 250 å 300 orter, som kan beräknas bli godkända som inköpsorter, torde dock övervägande flertalet böra hänföras till grupp D. För övriga grupper tillkommer kostnader för inköpsresor etc. Grupperna med största sådana tillägg torde endast förekomma i övre Norrland. I södra och mellersta delarna av landet kan även grupperna G och H förväntas bli ganska sällsynta.

Orternas inplacering. Spännvidd och antal grupper

Vid orternas slutliga placering i dyrortsgrupper har man att utgå från de skilda levnadskostnadstal, som enligt det föregående kommer att fastställas

för regioner av kommuner eller för enskilda kommuner. För varje kommun kommer sålunda att finnas för denna gällande livsmedelstal, hyrestal, bränsletal osv., allt i kronor räknat. Härtill kommer den justeringspost, som motsvarar resekostnaderna. Eftersom beräkningarna göres efter två skilda budgetar, erhålles för varje ort två tal för varje post. Genom sammanläggning av talen för de olika posterna kommer man fram till preliminära tal för de sammanlagda levnadskostnaderna i varje kommun (två tal för varje kommun).

De för varje post beräknade talen är desamma inom regioner, vilka var och en enligt våra förslag kommer att vara av betydande omfattning. I fråga om livsmedelstalen kommer dessa regioner att vara obrutna. Enligt våra preliminära beräkningar, byggda på prisläget 1949/50, skulle dessa regioner bli sju till antalet; två eller flera av dessa regioner kan dock få samma livsmedelstal. I fråga om bostadstalen brytes regionerna av tätorter med särskilda bostadstal (även dessa regioner kan preliminärt antagas bli sju, bortsett från Stockholms stad). I vilken utsträckning de för dessa poster använda båda regionindelningarna kan bringas att sammanfalla, kan icke på förhand avgöras. Det kan dock antagas, att dessa

indelningar ej skall i mera avsevärd grad avvika från varandra, och man torde sålunda för livsmedels- och bostadsposterna sammanlagt få enhetliga tal inom sammanhängande regioner, dock att inom dessa regioner tätorter med egna bostadstal i regel kommer att ha från regionen i övrigt avvikande tal för nu ifrågavarande levnadskostnader sammanlagda.

Kläder och skodon kommer att representeras av enhetliga tal för hela landet med undantag av att de stora städerna får något högre tal samt att vissa skiljaktigheter kan följa av prisdifferenser på reparationsarbeten och tjänster, vilka skiljaktigheter dock bör uträknas regionsvis. Härvid bör någon av de ovan berörda indelningarna tillämpas. Detsamma gäller de skillnader, som kommer att framträda i talen för skatter och för »övriga utgifter».

Vad däremot angår resekostnaderna, är det sannolikt, att man — i viss mån beroende på vilken av de ifrågasatta alternativa metoderna som kommer till användning — i icke obetydlig utsträckning genom tilläggen för dessa bryter sönder de regioner med enhetliga levnadskostnadstal, till vilka man kommit fram i det föregående. Det kan emellertid icke undvikas, att de hänsyn, som ligger bakom dessa tillägg, ger upphov till avvikelser i de totala levnadskostnadstalen inom ifrågavarande regioner.

För varje kommun erhåller man sålunda två krontal för de prisstatistiskt mätbara levnadskostnaderna, justerade med hänsyn till resor och transporter, vilka krontal för kommuner inom tämligen stora regioner är enhetliga. I enstaka fall, t. ex. i fråga om mycket vidsträckt kommuner, kan det visa sig påkallat att beräkna särskilda tal för del av kommun. Dessa dubbla krontal bildar tvenne serier, var och en omfattan-

de samtliga kommuner. Den som bygger på landsbygdsbudgeten ligger på en avsevärt lägre nivå i kronor räknat än den som bygger på Stockholmsbudgeten. Talen omräknas nu till indextal, varvid i båda serierna talet för Stockholm sättes lika med 1000. Man erhåller sålunda för varje ort två indextal, vilka båda till synes utgör ett uttryck för kommunens dyrhet i förhållande till Stockholm, men där det ena talet i själva verket ger kommunens dyrhet i förhållande till landsbygdens.

Längre bör man enligt vår mening icke gå i sin strävan att ge relationerna mellan de olika kommunernas dyrhet ett indexmässigt uttryck. Man måste därför i fortsättningen i första hand bestämma sig för hur många dyrortsgrupper man vill röra sig med, i andra hand fördela orterna på dessa grupper. Hur detta skall ske, måste bli beroende av den kommande undersökningens resultat.

Avgörande för antalet Ortsgrupper är dels den totala spännvidden för indexserien (rättare serierna), dels den spännvidd mellan grupperna, som man bestämmer sig för. I den nu gällande grupperingen är sistnämnda spännvidd i stort 4 % såväl beträffande gruppernas dyrhet som i fråga om löneskalan. Om man vill bibehålla denna överensstämmelse men t. ex. minska spännvidden till 3 % eller öka den till 5 %, måste sålunda en motsvarande omläggning av löneskalan ske. I motsatt fall kan det stanna vid att ex. en grupp tillkommer och en annan försvinner osv. Det är sålunda ur praktiska synpunkter lämpligast att stanna för den nu tillämpade spännvidden 4 %. Denna spännvidd förefaller oss väl avvägd, men det definitiva avgörandet kan icke träffas, förrän indexserierna föreligger.

Med hänsyn till det stora antalet

statstjänstemän i Stockholm är Stockholm utgångspunkt för den statliga löneplanen. Gruppindelningen bör därför verkställas på så sätt, att Stockholm placeras mitt i en grupp och liksom i den gällande grupperingen tages till utgångspunkt även för bestämmandet av gruppgränserna. Den grupp, i vilken Stockholm placeras, kommer alltså, om 4 %-intervall accepteras, att få gränserna 980 och 1020. Man går vidare från denna grupps mitt med 4 %-steg uppåt och nedåt så långt de framräknade indextalen ger anledning. Närmast lägre grupp får alltså sin mittpunkt vid indextalet 960 och gränserna 980 och 940, närmast högre sin mittpunkt vid 1040 och gränserna 1020 och 1060 osv. Hur många grupper, som kommer att visa sig påkallade, beror på spridningen av de indextal under 980 och över 1020, som de framräknade serierna visar. Sannolikt blir det icke fråga om mer än två eller möjligen tre grupper nedanför Stockholmsgruppen, under det att redan 1946 års dyrortsundersökning ger anledning antaga, att övre Norrland kommer att uppvisa indextal, vilka gör det påkallat med åtminstone en grupp ovanför Stockholmsgruppen. Grupperna avgränsas inbördes genom på angivet sätt bestämda indextal. Det är emellertid icke vår mening, att dessa gränstal skall betraktas som helt avgörande utan endast som ungefärliga och vägledande. Man får hålla i minnet, att indextalen för kommunerna ej är exakta uttryck för dyrheten. Man bör vidare komma ihåg, att för varje region eller kommun kommer att föreligga två indextal. Skulle det nu till exempel visa sig, att endast ett mindre antal kommuner kommer att ligga under talet 900 i den ena serien men över samma gräns i den andra, bör upprättandet av en grupp under 900 icke ifrågakomma. Vi åter-

kommer nedan till gruppgränsernas betydelse.

Därefter följer till sist orternas inplacering i Ortsgrupperna. I första hand bör diskuteras, i vad mån man därvid har anledning avvika från de resultat, till vilka man kommit genom de talmässiga överbäggandena. Vi syftar här på faktorer, vilka av skäl, som i de föregående avdelningarna berörts, ej kunnat komma till uttryck vid dessa överbägganden. Hänsynstagandet måste då göras genom skälighetsprövning.

En summering av dessa faktorer utvisar följande.

Å ena sidan bör framhållas, att de möjligheter att tillgodose viktiga delar av livsmedelsbehovet genom egen produktion eller inköp till producentpriser liksom även att lagra livsmedel, som befolkningen på landsbygden och i mindre tätorter i motsats till de större tätorternas befolkning har, talar för en lägre placering av landsbygd och mindre tätorter än den som skulle följa av indextalen (se s. 60). På samma sätt borde placeringen påverkas av det förhållandet, att man icke kunnat mäta olikheterna i de delposter inom huvudposten »övrige utgifter», vilka i den ifrågavarande avdelningen förtecknats under rubrikerna grupp C och grupp D (se s. 84). Vidare bör det erinras om att landsbygdens hyrestal i själva verket måste i stor utsträckning bygga på förhållandena i de mindre tätorterna, vilket måste antagas ge en tendens till för hög placering. Dessa faktorer sammanlagda borde sålunda ge anledning till en viss utdragnings av indexserierna och därmed en större spännvidd mellan högsta och lägsta tal i respektive serier.

Å andra sidan måste, såsom påpekats i kap. 2, en person, som flyttar från en ort med stort varuutval till en annan

med sämre och sålunda tvingas in-skränka sin förbrukning till enbart de kvaliteter osv., som saluföres på den senare orten, anses därigenom erhålla en lägre levnadsstandard (vid oförändrad inkomst och oförändrade priser). Visserligen torde ett snävare varu-urval för många icke te sig som försämring, men i stort måste det dock betraktas såsom sådant. Genom resetilläggen, som avser att ge landsbygdens och de mindre tätorternas befolkning möjlighet att utnyttja inköpsorternas större urval med avseende på affärer, bibliotek, biografier etc., har redan i viss mån hänsyn tagits till här berörd faktor, men det torde likväl icke kunna förnekas, att det mera begränsade varu-urvalet på landsbygden och i de mindre tätorterna i betydande grad kvarstår som en faktor, till vilken hänsyn icke tagits vid indextalens bestämmande, och vilken borde föranleda en hopskjutning av de framräknade indexserierna. I samma riktning torde inverka, att vid den föreslagna hyresjämförelsen kvalitetsutjämnningen icke är fullständig. Det är även möjligt, att ett hänsynstagande till det stora antalet egna hem i de små tätorterna och på landsbygden skulle verka i samma riktning. Det må påpekas, att resekostnader av olika slag icke bör beaktas i detta sammanhang, enär hänsyn härtill tagits redan genom resetilläggen.

Det finns sålunda skäl, som talar för både en utdragnings och en hoppresning av indexserierna. Vilka som skall anses starkast, har vi för vår del funnit omöjligt att avgöra. Vi har därför stannat för att generella justeringar av indextalen på grundval av skälighetsprövningar icke bör företagas. I stort bör sålunda här omskrivna förhållanden anses uppväga varandra. Detta bör emellertid icke utesluta, att man vid inpla-

cering av kommunerna på grund av omständigheter i det särskilda fallet låter hänsyn till de icke talmässigt beaktade faktorerna påverka en kommuns placering i viss ortsgrupp.

Bortsett från dylikt hänsynstagande i särskilda fall har man alltså vid inplaceringen av kommunerna att gå efter de båda indextal, som finns för varje kommun. Det förhållandet, att dessa båda tal kan anses lika riktiga och att man alltså icke kan säga, vilket tal som skulle motsvara en rättvis placering, talar jämte starka praktiska skäl för att man vid kommunernas inplacering skall tillse, att geografiskt sammanhängande regioner av kommuner så vitt möjligt icke delas på skilda ortsgrupper. Det samma gäller städer, som är lika i fråga om folkmängd och allmän karaktär. Redan på grund av de metoder för dyrtidsundersökningen, som vi i det föregående föreslagit, kommer de enskilda kommunerna icke att ligga helt utspridda efter indexserierna. Även sedan resetilläggen inräknats, kommer landsbygden och de minsta tätorterna att vara samlade kring ett begränsat antal indextal. Om exempelvis indextalen för en viss geografisk region medför, att denna skall hänföras till ortsgrupp 1, men indextalen för en tätort inom regionen (med eget hyrestal) ligger något ovanför gränsen till grupp 2, bör detta icke vara tillräcklig anledning att placera tätorten i grupp 2. Endast vid markerade avvikelser i indextalen bör den geografiska enheten få brytas av ortsgruppsgränserna. Motsvarande bör gälla i avseende på placering av städer av en och samma storleksordning.

Det kan inträffa, att de för en hel region enhetliga båda indextalen ligger nära och kanske vart och ett på skilda sidor av en i enlighet med det föregående bestämd gruppgräns. Därvid måste

ju hela regionen föras till endera gruppen, och detta bör ske under hänsynstagande till angränsande regioners placering. Om exempelvis en region ligger på gränsen mellan grupp 1 och 2 och angränsande regioner klart bör tillhöra grupp 2 (eller 3), har man därigenom i regel tillräcklig anledning att föra den förutnämnda regionen till grupp 2. Man kan på detta sätt sägas förskjuta gruppgränsen, angiven i visst indextal. Dessa gränstal bör vara till ledning men får icke hindra, att man vid inplaceringen i grupperna ser till att när regioner av kommuner eller enskilda kommuner skäligen bör tillhöra en och samma grupp eller ligga i angränsande grupper, så också blir förhållandet. Därvid kan det vara anledning att även taga hänsyn till respektive kommuners struktur särskilt ur näringssynpunkt.

Redan vid utförandet av 1947 års dyrortsgruppering och än mera vid senare företagna justeringar av denna har det förekommit, att det som slutligen avgjort en kommuns placering i en viss grupp, har varit hänsynen till andra med den ifrågavarande kommunen jämförbara kommuners placering. Enligt vårt förslag bör detta icke såsom hittills blott ske i enstaka fall utan konsekvent tillämpas vid den ursprungliga placeringen. Om man sålunda eftersträvar att placera med varandra lokalt och i fråga om karaktär m. m. jämförbara kommuner i samma grupp, kommer man att undgå många anledningar till missnöje med grupperingen.

I samband med ortsgrupperingens slutliga fastställande måste även löneplanerna upptagas till revidering. Om man bibehåller spännvidden vid 4 %, är det möjligt, att denna revidering kan inskränkas till att en ny lönegrupp tillfogas ovanför den nuvarande högsta, under det att den lägsta, eventuellt de

båda lägsta lönegrupperna försvinner. Detta beror självfallet på resultatet av indexberäkningarna. Genom att — i motsats till 1947 — den slutliga ortsgrupperingen kan behandlas samtidigt med att frågan om löneplanerna blir föremål för överväganden och förhandlingar, kommer i viss mån även själva ortsgrupperingen in i dessa förhandlingar. Härigenom får ortsgrupperingen sin naturliga plats såsom en sida av lönesättningen.

Tidsschema

Ehuru vi icke ansett oss böra föreslå en ny hyresräkning och även funnit prisinsamlingen i övrigt kunna i hög grad inskränkas, måste det dröja avsevärd tid, innan en ny ortsgruppering kan träda i kraft. I den nedan framlagda planen skulle visserligen vissa tider för bearbetningen av material m. m. kunna pressas men dock icke så långt, att de nya löneplanerna kan hinna föreläggas 1952 års riksdag. Riksdagens prövning måste få anstå till våren 1953, och man kan sedan välja, om den nya ordningen skall träda i kraft den 1 juli 1953 eller den 1 januari 1954.

Vi föreslår sålunda, att arbetet bedrivs efter följande schema:

1 9 5 1	f e b r .	Remisstiden utgår.
	m a r s	Proposition framlägges.
	m a j	Riksdagsbeslut.
	»	Förberedelser för konsumtionsundersökningen och undersökningen hos hyresnämnderna igångsättes.
	s o m m a r e n	Bearbetningen av ombudsmaterialet igångsättes.
	s e p t .	Prisinsamling på 140 orter.
	s e p t .	Första etappen av undersökningen hos hyresnämnderna

derna inkommer till socialstyrelsen.

h ö s t e n Konsumtionsundersökningen utföres.

h ö s t e n Eventuell hyresräkning på mindre orter.

1952 a u g. Socialstyrelsens preliminära förslag.

h ö s t e n Överväganden rörande de statliga löneplanerna.

n o v. Slutligt förslag till inplacering av orterna.

1953 m a r s Proposition om löneplanerna avlämnas.

m a j Riksdagsbeslut.

1 j u l i e v. 1954 1 j a n. Ny dyrortsgruppering träder i kraft.

Kostnadskalkyl

De sakkunniga har verkställt en beräkning av kostnaden för dyrortsundersökningen enligt de av oss föreslagna linjerna. Beräkningen utgår från förutsättningen, att lämpliga lokaler ställes till förfogande utan kostnad samt att

expenser etc. skall erhållas från socialstyrelsens anslag. Det må framhållas, att framskrivningen av 1945 års bostadsräkning inrymmer flera svårbedömda faktorer. Någon kostnadsberäkning för den kompletterande hyresräkning, som sannolikt kommer att bli erforderlig i vissa mindre orter, har sålunda icke varit möjlig att göra. Vi har vidare utgått från att vederbörande kommun skall bestrida kostnaderna för det arbete, som ankommer på hyresnämnderna. Ersättningen till de särskilda prisombuden på 140 orter har vi däremot inräknat i kalkylen.

Till jämförelse kan nämnas, att för 1946 års undersökning beviljades ett anslag av 75 000 kr. Med hänsyn till senare lönestegringar m. m. torde detta belopp för närvarande motsvara minst 90 000 kr. Eftersom hyresuppgifterna vid 1946 års undersökning erhöles från 1945 års bostadsräkning, för vilken särskilt anslag beviljades, torde i vår kalkyl ca 40 000 kr motsvara detta belopp på 90 000 kr.

	Budgetåret 1951/52 kr	Budgetåret 1952/53 kr	Summa kr
a. <i>Framskrivning av 1945 års bostadsräkning.</i>	28 000	—	28 000
1 amanuens i 12 mån. (å ca 850 kr)	10 000	—	10 000
3 biträden i 12 mån. (å ca 500 kr)	18 000	—	18 000
b. <i>Prisinsamling etc.</i>	29 000	—	29 000
1 amanuens i 12 mån. (å ca 850 kr)	10 000	—	10 000
2 biträden i 12 mån. (å ca 500 kr)	12 000	—	12 000
140 ombud (å ca 50 kr)	7 000	—	7 000
c. <i>Gemensamma kostnader.</i>	17 600	5 400	24 000 ¹
Biträdande arbetsledare (1 aktuarie i 18 mån. å ca 1050 kr)	12 600	5 400	19 000 ¹
Oförutsedda utgifter	5 000	—	5 000
Summa	74 600	5 400	81 000 ¹
d. <i>Konsumtionsundersökning på landsbygden</i>	80 000	10 000	90 000
Totalsumma	154 600	15 400	171 000 ¹

¹ Inklusive 1 månad under budgetåret 1950/51.

Dyrortsgrupperingens användning för andra ändamål än den statliga lönesättningen

Skattegrupperingen

Sedan lång tid tillbaka har i vår skattelagstiftning funnits bestämmelser om att visst lägre belopp skulle vara undantaget från beskattning. Motivet härför var ursprungligen, att den inkomst, som kunde sägas motsvara existensminimum, ej ansågs böra beskattas.

Bestämmelser om ortsavdrag infördes beträffande statsbeskattningen genom beslut av 1919 års riksdag och beträffande kommunalbeskattningen följande år. Avdragsreglernas principer och utformning har sedermera upprepade gånger varit föremål för sakkunnigutredningar och överväganden i riksdagen. I motiveringen för bestämmelserna om skattefria avdrag framhölls, att den del av inkomsten, som överstege existensminimum, den s. k. fria inkomsten, icke omedelbart kunde användas som mätare av skatteförmågan, enär denna berodde ej endast på storleken av den fria inkomsten utan även på dels de med bosättningsorten varierande levnadskostnaderna och dels antalet personer, som medborgaren hade att försörja. Att avväga den av dessa faktorer beroende skatteförmågan genom en individuell prövning i varje särskilt fall hade befunnits praktiskt omöjligt. I stället indelades rikets olika orter efter dyrheten i fem grupper med olika avdrag.

1943 års dyrortskommitté övervägde frågan om skattegrupperingen i dess helhet¹ samt gjorde i anslutning därtill

vissa undersökningar på området. Kommittén sammanfattade resultatet sålunda. »Det nuvarande avdragssystemet är behäftat med brister i flera avseenden. Systemet står emellertid i så nära samband med andra frågor rörande skattskyldigheten och skattebelastningen, att en väsentlig omläggning av detsamma icke lämpligen bör äga rum isolerad. Om avdragsbeloppen skulle sättas lika för hela riket, skulle detta för den enskilde skattskyldige icke såvitt angår statsskatten medföra mera betydande verkningar annat än i vissa undantagsfall, men såvitt kommunalskatten angår understundom medföra kännbar ökning av utdebiteringen och överflyttning av skattebördan från icke-fastighetsägare till fastighetsägare. För staten skulle en sådan åtgärd enligt vissa alternativ åstadkomma en avsevärd förändring i skatteenheterans antal och skatteavkastningen. För kommunerna, framför allt de små landskommunerna, kan en ändring av avdragssystemet medföra stark nedgång i skattekrontalet, särskilt om det allmänna inkomstläget är nedpressat»².

Sedan år 1945, då dyrortskommittén avgav sitt betänkande, har betydelsefulla ändringar genomförts beträffande ortsavdragen. Vid 1947 års riksdag skedde sålunda en omläggning av familjebeskattningen vid statstaxeringen, varvid barnavdragen avskaffades vid den statliga beskattningen och ersattes med direkta, skattefria barnbi-

¹ SOU 1945: 32, s. 144.

² SOU 1945: 32, s. 170.

drag. Vidare höjdes ortsavdragen såväl för gifta som för ensamstående skattskyldiga. Dessförinnan hade gällt, att gift skattskyldig varit berättigad till grundavdrag för egen del och familjeavdrag för hustru. 1947 års beslut innebär, att de angivna särskilda avdragen lades samman till ett, att detta sammanlagda avdrag höjdes med fullt utnyttjad bankningsdel (bankningen avskaffades alltså), att den sålunda erhållna summan till följd av inträdd levnadskostnadsökning höjdes med ytterligare 30—40 %, samt att spännvidden mellan avdraget i högsta och lägsta ortsgrupp minskades från 21 % till 16 %. I enlighet härmed bestämdes de statliga ortsavdragen för makar till respektive 2 500, 2 625, 2 750, 2 875 och 3 000 kr.

Vid 1950 års riksdag har en motsvarande ändring genomförts beträffande de kommunala ortsavdragen. Dessa nya bestämmelser skall träda i kraft den 1 januari 1952. Bestämmelserna innebär, att den hittillsvarande uppdelningen av ortsavdraget i grundavdrag och familjeavdrag skall upphöra. Likaså avskaffas bestämmelserna om bankning och det s. k. 20-kronorsavdraget. Barnfamiljerna kompenseras för borttagandet av barnavdragen genom en höjning av barnbidragen. För gift skattskyldig kommer ortsavdragen att från 1952 utgöra 1 680 kr i ortsgrupp 1, 1 760 kr i ortsgrupp 2, 1 840 kr i ortsgrupp 3, 1 920 kr i ortsgrupp 4 och 2 000 kr i ortsgrupp 5. Spännvidden mellan högsta och lägsta grupp uppgår sålunda till 16 %.

Som vi framhållit i kap. 1, bör den principutredning i dyrortsfrågan, som anförtratts oss, utmyнна i förslag till riktlinjer för den kommande dyrortsundersökningen. I fråga om resultatets användning för en revision av den nu

gällande skattegrupperingen önskar vi framhålla följande synpunkter.

När man söker en teoretiskt hållbar grund för en ortsgruppering beträffande de skattefria avdragen, måste man taga motiveringen för dessa avdrag till utgångspunkt. Denna motivering är emellertid oklar. Såsom redan 1921 års kommunalskattekommitté framhöll, kan man icke upprätthålla »fiktionen om ortsavdraget såsom uttryck för ett efter dyrortsgrupperingen avpassat existensminimum».¹ Trots att avdragen sedan dess blivit höjda, är de fortfarande väsentligt lägre än vad som i andra sammanhang brukar betraktas som existensminimum.² Även om man betraktar avdragen som ett uttryck för något slag av existensminimum, så uppstår frågan, om dyrortsskillnaderna vid detta minimum skall kunna anses vara proportionella mot skillnaderna vid högre inkomster. Detta förefaller tvivelaktigt, men den gällande utformningen av skatteavdragen och tillämpningen av lönegrupperingen i detta sammanhang bygger dock på denna förutsättning.

De skattefria avdragen kan också betraktas som en metod att åstadkomma en viss progressivitet i beskattningen (för den del av inkomsten, som understiger skatteavdraget, är skatten noll). I fråga om kommunalskatten är detta den enda progressivitet som förekommer; i fråga om den statliga beskattningen stiger dessutom skatteprocenten undan för undan vid stigande inkomst.

Om man vill vara konsekvent, borde

¹ SOU 1924: 53, s. 196.

² Begreppet »existensminimum» har genom källskattereformen fått ökad aktualitet och har sin största betydelse, när det gäller att fastställa, hur stor del av en persons inkomst som bör vara fri från källskatteavdrag. Beslut härom fattas av den lokala skattemyndigheten efter ansökan av den skattskyldige.

ej blott avdragen vara dyrortsgraderade utan även skattesystemet i övrigt. Det nuvarande systemet leder till att de nominellt högre inkomsterna på de dyrare orterna träffas hårdare av den statliga beskattningen än motsvarande realinkomst på de lägre orterna.¹

För personer med dyrortsgraderade löner kunde givetvis ett system utformas med ortsgradering enbart av lönen. Graderingen skulle härvid vara gjord så, att lönen, minskad med skatten — uträknad utan ortsgraderade avdrag — skulle få samma realvärde på alla orter. För övriga inkomstagare skulle problemet dock icke bli löst härigenom.

En tillfredsställande lösning av hitthörande problem kan icke åstadkommas inom ramen för vårt uppdrag utan endast i samband med en översyn av skattebestämmelserna. Härvid är det angeläget att ägna särskild uppmärksamhet åt frågan, huruvida ortsavdragens spännvidd bör vara densamma som lönernas. Vi måste sålunda för vår del inskränka oss till frågan, vad som för närvarande av praktiska skäl måste göras.

Dylika skäl talar för att även i fortsättningen samma antal grupper och samma geografiska indelning, som tillämpas för lönerna, bör tillämpas för skattegrupperingen. Därmed är inte sagt, att spännvidden bör vara lika med den som framkommer som resultat av dyrortsundersökningen, eller om den bör göras större eller mindre. Som ovan framhållits, bör denna fråga bli

föremål för närmare övervägande i annat sammanhang.

Om den kommande dyrortsundersökningen skulle motivera införandet av en eller möjligen två grupper ovanför den grupp, i vilken Stockholm ingår, bör en liknande utbyggnad av skatteavdragen övervägas.

Kungörelse angående fördelning av orterna i riket på de i statens löneplansförfordning angivna ortsgrupperna utfärdas av Kungl. Maj:t. Enligt kommunalskattelagen åligger det däremot socialstyrelsen att utfärda kungörelse angående indelning för taxering till kommunalskatt av orterna med avseende på levnadskostnadernas höjd. Denna kungörelse åberopas, när det gäller den statliga taxeringen. Kungl. Maj:t har vidare föreskrivit, att så snart lönegrupperingen ändras det skall ankomma på socialstyrelsen att meddela de bestämmelser, som i anledning därav påfordras i fråga om skattegrupperingen, med iakttagande av att ändring i sistnämnda avseende må ske endast med ingången av nytt kalenderår.

Att sålunda två kungörelser med identisk gruppindelning utfärdas av olika instanser och att därefter varje ändring i den ena kungörelsen skall följas av en liknande ändring i den andra är uppenbarligen föga rationellt. De sakkunniga vill föreslå, att den nu gällande bestämmelsen i kommunalskattelagen ändras därhän, att Kungl. Maj:t utfärdar även kungörelsen rörande skattegrupperingen.

Bostadskostnadsgrupperingen

När socialvårdskommittén framlade förslag, att de för hela landet enhetliga folkpensionsbeloppen med hänsyn till bostads- och bränslekostnadernas skiftande storlek skulle i orter med högre dylika kostnader utökas med bostads-

¹ En person med 11 460 kronors inkomst betalar enligt källskattetabellen i ortsgrupp 5 en skatt av 2 100 kr (18,3 %), medan en person i ortsgrupp 1 med en 16 % lägre inkomst (9 660 kr) betalar en skatt av 1 740 kr (18,0 %). Vid 23 760 resp. 19 920 kronors inkomst i de båda ortsgrupperna blir skatten 6 480 kr (27,3 %) resp. 5 064 kr (25,4 %). — Kommunkatt i samtliga fall 10 kr.

tillägg, var detta självfallet betingat av kommitténs strävan att kunna föreslå pensionsbelopp, vilka för flertalet pensionärer verkligen gav möjlighet till försörjning. I överensstämmelse härmed bestämdes bostadstilläggets storlek på grundval av en undersökning angående kostnaderna för de bostäder, som pensionärerna faktiskt bebodde. Då pensionärernas faktiska bostadskostnader företedde synnerligen stora skillnader i olika delar av riket, blev även bostadstilläggen av i hög grad olika storlek. Trots att man icke i de i bostadsavseende dyraste orterna lät bostadstilläggen gå upp så högt, som hade varit påkallat av de faktiska kostnaderna, kom man fram till bostadstillägg, vilka i de dyraste orterna (bostadskostnadsgrupp 5) gav ett för bostad och bränsle avsett belopp, som är fyra gånger så stort som motsvarande belopp i grupp 1.

Kommitténs förslag blir desto mer förståeligt, om man betänker, att bostadstilläggen utgår efter inkomstprövning och alltså har karaktären av understöd med hänsynstagande till behovet, ehuru behovsprövningen är schematiserad.

Statsmakterna godtog förslaget men fogade därtill en bestämmelse, vilken ger kommunerna möjlighet att efter kommunens eget avgörande ytterligare utöka folkpensionen med s. k. särskilda bostadstillägg (inkomstprövade enligt av kommunen fastställda regler). Denna möjlighet har utnyttjats av kommuner inom alla bostadskostnadsgrupper men främst dock av kommuner i de högsta grupperna.

Om grunderna för indelningen i bostadskostnadsgrupper gjorde kommittén endast mera allmänna uttalanden men synes närmast ha förutsatt, att jämförelsen i princip skulle avse lika stan-

dard. I propositionen med förslag till lag om folkpensionering (1946: 220, s. 111) förekommer även ett uttalande i dylik riktning. I överensstämmelse härmed har bostadskostnadsgrupperingen byggts på en hyresjämförelse, som i huvudsak får anses ha ägt rum vid lika standard. Då hyresskillnaderna mellan olika ortsgrupper för bostäder av lika standard är långt mindre än skillnaderna i bostadstillägg, föreligger här en uppenbar inkonsekvens. Själva beloppen har i princip bestämts efter vad som erfordras för de bostäder, pensionärerna bebor, men grupperingen av orterna, som är avgörande för vilket av de skilda bostadstilläggsbeloppen, som skall utgå, har gjorts efter lika-standard-principen.

Frågan om folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader har senare varit föremål för utredning genom sakkunniga. Dessa har ägnat här berörda fråga särskild uppmärksamhet, men i sitt betänkande (SOU 1949:12, s. 65) uttalat, att de icke haft anledning taga ställning till frågan om de principer, som legat till grund för utformningen av bostadstilläggen och bostadskostnadsgrupperingen. En omprövning av dessa principer, som uppenbarligen skulle leda till en ganska genomgripande förändring av hela folkpensioneringssystemet, låge utanför deras befogenheter.

Den i det föregående berörda konstruktionen med två slag av bostadstillägg, det ena på det andra och båda inkomstprövade, har i praktiken visat sig vålla allvarliga olägenheter. Även ur andra synpunkter har det ansetts föreligga behov av en översyn av folkpensioneringslagens bestämmelser om inkomstprövning. Kungl. Maj:t har därför i juni 1950 tillkallat sakkunniga för verkställandet av en sådan översyn. I direk-

tiven för de sakkunniga uttalade statsrådet och chefen för socialdepartementet, att bl. a. frågan om bostadstilläggens konstruktion borde prövas av de sakkunniga.

I detta sammanhang bör erinras om att när socialvårdskommittén avlämnade betänkande med förslag angående lag om socialhjälp m. m., i vilket betänkande frågan om statsbidrag till de särskilda bostadstilläggen behandlades, en reservant uttalade bl. a. att kommittén i samband därmed bort upptaga frågan om de allmänna bostadstilläggens slopande till prövning (SOU 1950:1, s. 461). Vad här ifrågasattes var sålunda, att det skulle överlämnas åt kommunerna att själva — med statsbidrag — helt verkställa regleringen av pensionerna med hänsyn till bostadskostnaderna i orten. I den mån så sker, bortfaller behovet av en bostadskostnadsgruppering.

Av det föregående framgår att bostadskostnadsgrupperingen vilar på en grund, som illa stämmer med bostadstilläggens konstruktion och därför väl är i behov av en omprövning, men även att sistnämnda konstruktion är föremål för översyn. Under sådana förhållanden finner vi uteslutet, att en omläggning av grunderna för bostadskostnadsgrupperingen nu verkställs. Först i samband med att ståndpunkt tages till bostadstilläggens konstruktion, bör en omläggning av sagda grunder företas. Intill det sålunda blir möjligt att pröva frågan i det rätta sammanhanget, bör den nuvarande bostadskostnadsgrupperingen — med de detaljändringar, som kan finnas påkallade — bibehållas, dock att, om situationen hösten 1952 är oförändrad, en ny gruppering efter samma principer som tidigare bör genomföras, men grundas på det då enligt det i kap. 4 framlagda förslaget föreliggande nya

materialet angående bostads- och bränslekostnader.

Hyresgrupperingen

Enligt folkskolans avlöningsreglemente åligger det lärare att vidkännas ett hyresavdrag för tjänstebostad. Storleken av detta avdrag är beroende av dels bostadens kvalitet och storlek och dels hyreskostnaderna i kommunen. På grund av sistnämnda bestämmelse har Kungl. Maj:t indelat orterna i riket i fem hyresgrupper. Denna indelning — hyresgrupperingen — avser olikheterna orterna emellan för en från bränslekostnader helt renodlad hyra. Tidigare gällande hyresgrupperingar innefattade däremot både bostads- och bränslekostnader. 1941 års lärarlönesakkunniga föreslog emellertid i sitt förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. (SOU 1946:8), att hyresavdragen skulle omräknas till att endast omfatta egentlig hyra för tjänstebostaden. Lärarsakkunniga hade icke funnit det motiverat, att folkskolans lärare skulle intaga en särställning i detta hänseende. Enligt vad lärarsakkunniga kunnat utröna, vore nämligen folkskolans lärare de enda, åt vilka skulle tillhandahållas bränsle till tjänstebostäderna.

Dyrortssakkunniga har icke haft anledning upptaga till prövning, huruvida hyresavdragen bör innefatta bränslekostnader eller icke. Vi vill endast understryka, att när hyresavdragen enligt gällande bestämmelser avser en från bränsle renodlad hyra, bör inplaceringen av kommunerna i hyresgrupperna grundas på uppgifter om de lokala variationerna med avseende på enbart egentlig hyra.

De förslag till framskrivning av 1945 års bostadsräkning, som vi framlagt i kap. 4, utmynnar i att egentlig hyra och kostnaderna för bostadsuppvärmningen

ej skall skiljas från varandra. De nya uppgifter, som kommer att finnas för de olika kommunerna och som är avsedda att användas för löne- och skattegrupperingarna och även för bostadskostnadsgrupperingen, kan därigenom ej direkt användas för en revision av hyresgrupperingen.

I de fall där hyrorna inkluderade bränslekostnader beräknades vid 1946 års undersökning nettohyrorna genom avdrag av bränslekostnaderna. Som vi tidigare framhållit, är det här fråga om mycket osäkra konstruktioner, vilka det är angeläget att i möjligaste mån undvika. En sådan beräkning av nettohyrorna skulle även kräva ett betydande arbete, om den skulle utföras på samma sätt som vid 1946 års undersökning. En förenkling måste därför anses vara nödvändig. Ett avdrag för bränslekostnader synes därvid kunna bestämmas enligt någon mycket schematisk metod med hänsyn till de interlokala variationerna i priser och förbrukning. En vägledning kan härvid erhållas av skillnaderna mellan olika delar av landet i bränslekostnader för icke centraluppvärmda lägenheter.

Under hänvisning till vad ovan framhållits får de sakkunniga förorda, att en omgruppering av orterna i hyresgrupperingen sker samtidigt som i de övriga grupperingarna. Till grund för denna omgruppering bör läggas de för övriga grupperingar framräknade bostadskostnaderna sedan kostnaderna för uppvärmning av bostaden frändragits.

Den enskilda arbetsmarknaden

Det är obestriddligt, att den statliga dyrortsgrupperingen fått en efter hand stigande betydelse för lönedifferentieringarna på den enskilda arbetsmarknaden. I bilaga 3 lämnas en översikt av

våra större riksavtal, där den statliga grupperingen genomförts eller där anpassning till densamma skett. Såsom framgår härav bildar numera denna gruppering en viktig utgångspunkt vid förhandlingar om kollektivavtal. I vissa fall har den helt accepterats, i andra har den modifierats på olika sätt allt efter det särskilda fackets speciella förutsättningar eller den aktuella situationen för detsamma. I en del fall har man av ålder ett färre antal ortsgrupper, i andra fall har man i sin strävan att närma sig den statliga dyrortsgrupperingens system varit tvungen att övergångsvis genom s. k. golv- och takkonstruktioner införa mellangrupper, varigenom man i stället för de statliga fem ortsgrupperna fått i praktiken 10, 15, kanske 20 lönegrupper. Andra avvikelser från den statliga dyrortsgrupperingen förekommer exempelvis genom att vissa kommuner, tillhörande skilda ortsgrupper, sammanförts till en grupp med enhetlig lönesättning eller att viss ort av företagsorganisatoriska skäl fått högre eller lägre dyrortsplacering än enligt den statliga grupperingen. Om man bortser från näringsgrenar, som huvudsakligen är lokaliserade till landsbygden — jordbruket, skogsbruket, järnbruken, gruvindustrien, pappersmassfabriker och pappersbruk samt sågverk — har den statliga dyrortsgrupperingen haft och har alltså en mycket stor betydelse vid avtalsförhandlingarna och utformningen av avtalens lönebestämmelser.

Emellertid bör här uppmärksammas, att kollektivavtalen ej alltid stipulerar normallöner. Inom stora och viktiga avtalsområden anger avtalen endast de lägsta löner, som får förekomma för fackets olika arbetargrupper, medan individuellöner kan ligga ej oväsentligt högre än avtalets minimilöner.

Härtill kommer, att ackordsarbetet är mycket vanligt inom svensk industri. I många kollektivavtal anges s. k. ackordsriktpunkter, vilka är dyrortsgraderade. Även om man härigenom erhåller vissa normer också för ackordsförtjänsternas anpassning efter dyrortsförhållandena, blir emellertid de faktiska löneinkomsterna i praktiken i hög grad beroende av den omfattning, i vilken ackord erbjudes, och av omständigheterna i övrigt vid ackordsarbetets utförande.

Med hänsyn till vad nu anförts angående minimilönesystemet och ackordsarbetet är det icke förvånande, att den offentliga lönestatistiken uppvisar en annan bild i fråga om differentieringen av lönerna mellan olika orter än den statliga lönedifferentieringen, även i sådana fall där kollektivavtalen principiellt bygger på den statliga dyrortsgrupperingen. Sålunda har kollektivavtalet för mekaniska verkstadsindustrien, som är ett typiskt minimilöneavtal och inom vilket område ackordsarbete förekommer i betydande utsträckning, uppbyggt såväl i fråga om minimilöner som ackordsriktpunkter efter den statliga ortsgrupperingen med 16 % spannvidd mellan högsta och lägsta dyrort, under det att enligt lönestatistiken för år 1949 timförtjänsten varierade från 3,24 kr i grupp 5 till 2,47 kr i grupp 1, vilket innebär en spannvidd av 24 %.¹

Beträffande frågan om den statliga grupperingens användbarhet på den

enskilda arbetsmarknaden bör det erinras om att enligt våra förslag de budgetar, som skall ligga till grund för jämförelsen, är i stort sett representativa lika väl för industriarbetare som för tjänstemän. Enligt vår mening bör en statlig ortsgruppering, som upplägges efter av oss föreslagna principer, därför kunna vara till nytta även för parterna på den enskilda arbetsmarknaden.

Den ofta debatterade frågan om sambandet mellan dyrortsgrupperingen och folkomflyttningen inom landet faller utanför vårt uppdrag, men i nu ifrågavarande sammanhang vill vi dock erinra om att spannvidden mellan de faktiskt utgående lönerna på olika orter ofta är större på den enskilda arbetsmarknaden än inom den statliga grupperingen och att en fullt genomförd tillämpning av denna gruppering på den enskilda arbetsmarknaden därför skulle verka utjämnande på lönerna. Därest skillnaderna i nominallönerna verkligen leder till en inflyttning till städer och andra tätorter, bör sålunda en sådan tillämpning av den statliga grupperingen försvaga denna tendens. Å andra sidan förstärkes sannolikt därigenom samma tendens på grund av att företagarnas intresse av att förlägga verksamheten till landsbygd eller mindre tätorter minskas ju mer lönerna därstädes närmar sig städernas. Dyrortsgrupperingen är emellertid endast en av de många faktorer, som i ett invecklat samspel bestämmer företagslokalisering och inrikes omflyttning.

¹ Soc. Medd. årg. 1950, s. 543.

BILAGOR

BILACOR

Till de sakkunniga av Kungl. Maj:t överlämnade eller direkt inkomna framställningar i dyrortsfrågan.

Chefen för Gotlands kustartilleriförsvaret angående vissa lönetillägg, benämnda fjärrortstillägg, för till Fårösund förlagd militärpersonal m. m. (21.9.1945).¹

1949 års riksdagsskrivelse nr 389 i anledning av väckta motioner om avskaffande av dyrortssystemet m. m. samt om slopande av lägsta ortgruppen i dyrortsindelningen (2.12.1949).

Förste aktuarien Erik Soop angående förnyad utredning av principerna och metodiken för dyrortsgrupperingen i samband med den nya kommunindelningen jämte socialstyrelsens yttrande i ärendet dels den 6 februari 1950, dels den 29 april 1950 (2.1.1950).

Halmstads statstjänstemäns samarbetskommitté med förslag till ett successivt avskaffande av dyrortssystemet (1.7.1950).

Instämmanden i detta uttalande från *Svenska Järnvägsmannaförbundet*, avdelning 152, Billesholm (13.8.1950) och

avdelning 98, Laholm (18.8.1950), *Arbetare och tjänstemän inom Dalby kommun och municipalsamhälle* (28.8.1950) samt *Vänersborgs statstjänstemannaförbund* (1.12.1950).

Stockholms förorters samarbetsnämnd angående tillskapandet av ett stort och enhetligt dyrortsområde omkring Stockholm m. m. (5.10.1950).

Läroverkslärarnas riksförbund, sextonde distriktet, angående avskaffande av dyrortssystemet i dess nuvarande form och införande av ett system med regionaltillägg för nordligare och eljest mera isolerat liggande orters statstjänstare (21.10.1950).

Riksförbundet Rättvisa åt Landsorten angående opinionen ute i landet mot fortsatt ortsgropperung (7.11.1950).

Övre Norrlands rektorsförening angående dyrortsgrupperingens betydelse speciellt för lärare i Övre Norrland (14.11.1950).

Statstjänarnas Samorganisation i Stockholm, Stockholmsavdelningarna i TCO:s statstjänstemannaförbund samt Stockholms Stads Tjänstemäns Samorganisation angående de speciella dyrortsförhållandena i Stockholm (9.12.1950).

¹ Representanter för skilda personalorganisationer på Gotland har den 13 september 1950 framfört vissa synpunkter på dyrortsfrågan vid ett personligt sammanträffande med de sakkunnigas ordförande och sekreterare (tillägg i den tryckta upplagan).

Antalet lägenheter på olika orter inom olika kvalitets- och storleksgrupper enligt 1945 års bostadsräkning samt hyresolikheter mellan orterna (Stockholm = 100).

Kvalitets- och storleksgrupp	Stockholm		Göteborg		Malmö		Solna		Södertälje		Uppsala	
	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal
1. Med cv och bad												
1 rk	29 664	100,0	4 716	80,1	4 326	67,8	1 509	84,9	380	87,5	1 409	76,2
2 rk	24 289	100,0	8 402	78,7	6 615	67,1	871	85,8	575	87,8	1 967	71,0
3 rk	7 699	100,0	2 166	82,0	1 829	66,5	251	79,4	106	81,2	747	68,8
2. Med cv utan bad												
1 rk med wc	13 982	100,0	10 877	81,8	5 209	76,3	956	85,5	115	79,8	264	66,0
» utan »	468	100,0	3 855	83,8	796	65,3	81	75,6	93	68,8	208	68,2
» samtliga	14 450	100,0	14 732	78,3	5 945	73,0	1 037	84,2	208	68,9	472	59,8
2 rk med wc	7 881	100,0	2 672	81,0	2 101	65,8	290	76,9	117	81,6	338	70,9
» utan »	136	100,0	1 124	81,5	582	62,1	17	71,6	35	67,2	83	68,2
» samtliga	8 017	100,0	3 796	76,3	2 683	61,6	307	76,2	152	75,6	421	66,7
3 rk med wc	1 972	100,0	485	81,7	346	59,7	95	75,6	56	71,3	190	68,0
» utan »	12	100,0	134	89,8	88	73,9	3	83,0	4	87,9	16	75,0
» samtliga	1 984	100,0	619	77,2	434	57,6	98	75,1	60	70,7	206	66,2
3. Utan cv												
1 rk med wc	10 177	100,0	888	70,1	1 234	64,1	543	75,4	322	65,6	184	69,3
» utan »	2 591	100,0	15 750	77,4	6 160	65,9	650	76,0	463	70,7	1 214	69,3
» samtliga	12 768	100,0	16 638	67,2	7 394	58,2	1 193	71,5	785	64,0	1 398	60,9
2 rk med wc	8 845	100,0	1 082	85,1	1 637	65,2	326	77,7	95	70,4	266	72,0
» utan »	804	100,0	3 078	91,4	2 538	70,0	143	80,1	141	79,9	417	78,0
» samtliga	9 649	100,0	4 160	76,9	4 175	59,8	469	74,7	236	67,3	683	66,2
3 rk med wc	2 972	100,0	496	82,7	422	61,1	77	74,3	59	71,0	181	65,5
» utan »	121	100,0	328	94,5	187	71,4	7	85,7	21	79,5	78	79,7
» samtliga	3 093	100,0	824	77,3	609	58,3	84	74,1	80	68,0	259	63,6
Summa lägenheter	111 613		56 053		84 010		5 819		2 582		7 562	

Kvalitets- och storleksgrupp	Eskilstuna		Linköping		Norrköping		Västerås		Jönköping		Kalmar	
	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal
1. Med cv och bad												
1 rk	649	66,9	1 275	69,7	1 387	68,0	753	73,0	704	60,5	268	66,6
2 rk	884	66,8	1 413	71,2	1 716	71,2	1 269	73,6	847	61,0	675	62,5
3 rk	266	69,6	403	68,6	492	66,1	308	72,3	336	60,4	232	57,6
2. Med cv utan bad												
1 rk med wc	1 678	79,7	726	77,2	2 130	79,8	1 136	79,4	641	71,2	194	69,5
» utan »	310	64,4	251	79,8	415	69,6	271	79,1	230	68,5	38	64,0
» samtliga	1 988	74,8	977	74,8	2 545	75,0	1 407	76,7	871	67,0	232	67,0
2 rk med wc	617	74,0	272	73,1	565	72,8	396	77,4	230	63,4	228	62,0
» utan »	79	63,6	78	76,7	136	65,2	93	79,0	149	64,4	65	63,9
» samtliga	696	70,8	350	70,6	701	67,9	489	74,9	379	58,1	293	59,9
3 rk med wc	51	67,5	44	65,6	120	67,7	64	70,0	60	59,7	56	56,2
» utan »	6	91,3	5	78,7	13	72,2	4	91,3	17	74,0	1	64,9
» samtliga	57	67,0	49	64,5	133	65,9	68	69,7	77	57,6	57	56,1
3. Utan cv												
1 rk med wc	257	67,1	120	71,8	421	70,6	181	78,6	201	67,1	156	67,0
» utan »	2 013	63,9	1 311	69,1	3 883	70,2	1 375	78,8	1 455	58,7	388	61,0
» samtliga	2 270	56,2	1 431	61,0	4 304	61,6	1 556	69,7	1 656	51,2	544	57,6
2 rk med wc	149	67,9	228	72,2	401	72,5	186	83,0	169	65,1	437	63,4
» utan »	298	74,1	571	76,3	758	79,6	294	84,0	603	68,9	594	63,8
» samtliga	447	62,6	799	64,7	1 159	67,5	480	74,1	772	56,8	1 031	57,0
3 rk med wc	49	62,2	149	69,2	195	65,4	104	79,6	58	59,9	185	58,5
» utan »	24	74,6	51	77,3	69	80,7	23	93,4	113	70,8	72	67,4
» samtliga	73	59,9	200	66,4	264	64,1	127	78,2	171	53,9	257	56,1
Summa lägenheter	7 330		6 897		12 701		6 457		5 813		3 589	

Kvalitets- och storleksgrupp	Karlskrona		Kristianstad		Lund		Landskrona		Hälsingborg		Halmstad	
	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal
1. <i>Med cv och bad</i>												
1 rk	527	73,8	187	60,1	603	63,5	75	61,8	622	64,2	121	66,4
2 rk	933	70,3	631	62,0	1 075	61,7	378	59,3	1 642	61,0	499	63,6
3 rk	170	68,0	237	58,1	446	58,7	131	56,3	482	57,1	197	60,6
2. <i>Med cv utan bad</i>												
1 rk med wc	147	89,5	338	71,6	287	67,5	598	73,2	2 369	69,3	222	68,8
» utan »	27	66,9	50	62,1	188	61,0	66	58,5	352	59,7	123	64,5
» samtliga	174	84,7	388	69,3	475	59,2	664	71,3	2 721	67,1	345	63,1
2 rk med wc	148	75,3	429	63,7	361	60,2	612	64,7	1 493	60,2	487	61,2
» utan »	105	74,7	67	58,3	247	59,8	118	58,3	592	58,7	216	63,3
» samtliga	253	69,2	496	61,4	608	55,2	730	62,1	2 085	56,6	703	58,2
3 rk med wc	59	64,1	67	53,1	167	57,4	62	54,9	267	53,4	118	42,5
» utan »	34	80,1	15	72,3	31	67,9	17	59,1	138	64,3	32	66,0
» samtliga	93	60,5	82	52,5	198	55,8	79	51,8	405	50,1	150	51,4
3. <i>Utan cv</i>												
1 rk med wc	57	72,1	30	59,5	104	58,8	146	66,0	61	59,2	40	54,6
» utan »	420	68,2	162	56,1	425	58,2	609	52,5	846	55,8	661	55,0
» samtliga	477	60,9	192	50,6	529	50,9	755	49,9	907	49,1	701	47,9
2 rk med wc	86	71,3	169	60,4	114	59,9	111	56,8	232	56,3	66	57,1
» utan »	736	76,3	391	56,9	495	60,3	585	55,2	1 289	59,4	438	59,7
» samtliga	822	62,6	560	50,6	609	50,0	696	46,7	1 521	49,3	504	49,4
3 rk med wc	73	68,6	160	56,2	39	55,8	51	53,9	111	49,6	22	55,5
» utan »	280	79,5	82	61,7	51	60,9	114	59,4	207	64,1	40	64,0
» samtliga	353	59,6	242	52,6	90	48,5	165	46,4	318	47,5	62	49,6
Summa lägenheter	3 802		3 015		4 633		3 673		10 703		3 282	

Kvalitets- och storleksgrupp	Gävle		Sundsvall		Katrineholm		Huskvarna		Västervik		Umeå	
	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal	Antal läg.	Hyres-index-tal
1. Med cv och bad												
1 rk	248	69,8	120	68,7	89	57,7	92	49,5	38	50,9	45	76,5
2 rk	525	64,5	369	74,0	343	58,0	335	46,7	152	54,2	266	73,5
3 rk	270	62,5	222	71,5	47	60,6	75	49,4	91	52,7	205	70,7
2. Med cv utan bad												
1 rk med wc	459	66,9	209	73,0	165	71,9	65	55,2	61	58,9	124	75,0
» utan »	383	61,0	114	75,9	36	64,0	47	55,6	41	52,8	52	68,9
» samtliga	842	59,1	323	69,1	201	68,6	112	47,4	102	52,3	176	69,7
2 rk med wc	450	69,9	234	75,6	137	69,9	36	50,3	86	55,2	180	73,5
» utan »	93	60,3	29	71,8	14	63,3	41	54,7	33	58,7	16	66,1
» samtliga	543	66,4	263	74,0	151	68,5	77	46,4	119	53,2	196	72,2
3 rk med wc	106	62,7	76	70,3	20	65,7	9	44,8	13	57,2	36	71,2
» utan »	12	68,0	1	66,0	1	101,2	6	65,3	2	51,5	1	96,3
» samtliga	118	61,0	77	70,2	21	65,9	15	44,6	15	54,4	37	71,3
3. Utan cv												
1 rk med wc	130	70,4	50	75,9	66	64,7	10	58,6	50	55,4	56	82,6
» utan »	1 697	67,6	455	73,4	474	68,2	267	52,5	390	55,0	149	82,6
» samtliga	1 827	59,4	505	64,9	540	60,0	277	60,6	440	48,5	205	75,4
2 rk med wc	150	73,0	84	78,1	126	68,3	51	49,5	93	57,2	76	91,5
» utan »	206	77,1	71	78,0	174	76,7	198	57,6	148	60,8	30	84,7
» samtliga	356	67,3	155	72,0	300	65,1	249	46,7	241	52,6	106	86,2
3 rk med wc	71	65,1	22	69,0	25	68,1	5	46,0	22	53,6	11	77,7
» utan »	36	75,0	7	74,6	7	73,2	12	57,7	20	61,6	3	84,0
» samtliga	107	61,9	29	66,0	32	65,4	17	43,0	42	49,5	14	74,7
Summa lägenheter	4 836		2 063		1 724		1 249		1 240		1 250	

Kvalitets- och storleksgrupp	Norrtälje		Kisa		Sävedalens m:e		Hallsberg		Degerfors		Sollefteå	
	Antal låg.	Hyres- index- tal	Antal låg.	Hyres- index- tal	Antal låg.	Hyres- index- tal	Antal låg.	Hyres- index- tal	Antal låg.	Hyres- index- tal	Antal låg.	Hyres- index- tal
1. <i>Med cv och bad</i>												
1 rk	34	53,9	1	65,3	3	56,2	24	68,0	5	39,3	11	91,0
2 rk	74	51,1	7	65,8	49	60,0	70	66,1	45	44,2	38	82,1
3 rk	43	51,8	8	51,5	21	60,2	26	56,5	5	39,2	54	71,7
2. <i>Med cv utan bad</i>												
1 rk med wc	13	53,2	4	50,8	8	71,6	10	64,0	20	52,7	23	83,8
» utan »	9	46,6	5	60,0	53	72,2	23	61,0	65	54,6	18	77,6
» samtliga	22	47,0	9	49,6	61	59,8	33	53,6	85	45,9	41	74,5
2 rk med wc	38	60,4	5	58,9	29	68,7	8	58,8	8	54,4	29	77,5
» utan »	7	46,5	6	47,8	57	66,5	18	63,3	24	51,5	19	66,6
» samtliga	45	57,1	11	47,8	86	58,6	26	53,3	32	44,6	48	68,2
3 rk med wc	11	48,4	3	48,8	3	66,3	6	56,0	—	—	18	70,6
» utan »	—	—	1	59,3	8	82,4	3	71,8	2	52,6	2	75,9
» samtliga	11	48,6	4	46,7	11	58,5	9	53,5	2	35,5	20	68,8
3. <i>Utan cv</i>												
1 rk med wc	12	53,1	4	46,8	—	—	1	69,7	2	44,6	10	70,3
» utan »	188	54,8	48	43,4	24	72,6	49	59,4	65	55,1	64	79,1
» samtliga	200	47,8	52	38,4	24	62,7	50	51,8	67	47,6	74	69,1
2 rk med wc	37	60,3	10	47,7	—	—	3	63,7	1	39,5	25	80,0
» utan »	117	60,1	33	50,4	13	73,9	52	64,0	3	59,3	26	81,9
» samtliga	154	51,5	43	42,5	13	59,5	55	52,3	4	45,8	51	73,7
3 rk med wc	18	54,8	3	47,7	—	—	1	51,6	1	44,1	20	73,3
» utan »	27	59,9	11	51,3	1	75,0	14	56,6	1	59,6	4	74,6
» samtliga	45	47,9	14	39,3	1	53,9	15	41,4	2	43,7	24	70,8
Summa lägenheter	628		149		269		308		247		361	

Den statliga dyrortsgrupperingens tillämpning i riksavtal

Av byråsekreteraren Karl-Axel Nordfors

Vid de avtalsrörelser, som ägde rum vid slutet av år 1947 och under första halvåret 1948, sökte man i möjligaste mån anknyta riksavtalens ortsindelningar till den statliga dyrortsgruppering, som gällde från och med den 1 januari 1948. I flera av våra större riksavtal genomfördes den statliga dyrortsgrupperingen helt, t. ex. i de statliga kollektivavtalen, medan i andra riksavtal grupperingen genomfördes med vissa undantagsbestämmelser. I förhållande till tidigare gällande dyrortsgraderingar kunde den nya statliga grupperingen innebära betydande omflyttningar. Vissa orter kunde sålunda flyttas upp två och tre grupper högre än tidigare.

Privata avtal

De omflyttningar, som ett tillämpande av den statliga dyrortsgrupperingen kunde leda till, kunde medföra oproportionerligt höga löneökningar för vissa orter, medan andra orter åter kunde bli missgynnade. För att undvika detta gjordes i förekommande fall en s. k. tak- eller golvkonstruktion. I det följande anges några av våra större riksavtal, där den statliga dyrortsgrupperingen genomförts eller där anpassning till densamma skett. Den angivna lönen avser högsta minimilönen eller tidlönen i respektive avtal.

Mekaniska verkstadsindustrien. (140 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Minimilön i					
öre/tim.	133	128	123	117	112
Indextal	100	96	92	88	84

Bilverkstäderna (10 000 arbetare).

Ett stort antal orter blev genom anpassningen till den officiella dyrortsgrupperingen uppflyttade i högre ortsgrupp. För de uppflyttade orterna blev höjningen av minimitidlönerna lägst 21 och högst 46 öre. För övrigt blev höjningen av minimitidlönerna 6 öre i högsta dyrortsgrupp.

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Minimilön i					
öre/tim.	204	194	184	173	161
Indextal	100	95	90	85	79

Träindustrien (40 000 arbetare).

Vid övergången från den tidigare i avtalet gällande dyrortsgrupperingen till den nya gäller under avtalstiden en höjning av minimitidlönen av lägst 5 öre och högst 9 öre.

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Minimilön i					
öre/tim.	160	151	144	137	130
Indextal	100	94	90	86	81

Grafiska facken (20 000 arbetare).

Omfattar fyra avtal, nämligen för bokbinderier, emballageindustrien, litografiska tryckerier, boktryckerier. Minimilönerna, som återges nedan, avser bokbinderiarbetare.

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Minimilön i					
kr/vecka	89,20	87,35	84,10	80,85	78,05
Indextal	100	98	94	91	88

Mjukbröds- och spisbrödsfabrikation (10 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Veckolön i					
kr	117,50	113,50	109,00	105,50	101,50
Indextal	100	97	93	90	86

Genom särskilda bestämmelser har ett flertal undantag gjorts från denna regel genom speciella ortstillägg för vissa platser, såsom framgår av följande uppställning:

	Tillägg i kr per vecka.
Ortsgrupp 5 (omfattar 22 orter)	Stockholm, Sundbyberg och Kiruna kr 7,50 Boden och Luleå kr 1,00 Östersund kr 2,00 Sundsvall kr 2,50
Ortsgrupp 4 (omfattar 37 orter)	Göteborg kr 6,50 Sju olika orter och Jämtlands landsbygd kr 2,50
Ortsgrupp 3 (omfattar 91 orter)	15 orter kr 4,50 2 » » 5,50 2 » » 2,00
Ortsgrupp 2 (omfattar 113 orter)	41 orter kr 2,50 6 » » 2,00

Mejerihanteringen (2 300 arbetare).

Vissa övergångsbestämmelser innebär en minsta förhöjning av veckolönen med 7:— kr och en högsta förhöjning med 14:— kr.

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Veckolön i					
kr	87	84	81	78	75
Indextal	100	97	93	90	86

Charkuteri-, slakteri- och tarmrenseribranschen (7 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Veckolön i					
kr	110	107	104	99	—
Indextal	100	97	95	90	—

(Dyrtidstillägg inräknat.)

För vissa orter utgår speciella tillägg.

	Tillägg i kr per vecka
Ortsgrupp 5 (omfattar 8 orter)	Gällivare kr 3,00
Ortsgrupp 3 (omfattar 50 orter)	5 orter kr 7,00 1 » » 1,00 8 » » 2,00
Ortsgrupp 2 (omfattar 28 orter)	2 orter kr 4,00 6 » » 2,00

Konfektionsindustrin en gros (17 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Timlön i öre	178	170	163	156	149
Indextal	100	96	92	88	84

Skoindustrin (8 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Minimilön i					
öre/tim.	138	134	131	127	123
Indextal	100	97	95	92	89

En rad övergångsbestämmelser har antagits.

I ortsgupp 5 skall en ort (Råneå) erhålla 4 öre lägre minimitimlön än öv-

riga orter i denna grupp. (Gäller vuxna manliga och kvinnliga arbetare).

I ortsgrupp 4 skall 2 orter (Docksta, Mjälom) erhålla 4 öre lägre minimitimlön än övriga orter i samma ortsgrupp. (Gäller vuxna manliga och kvinnliga arbetare.)

I ortsgrupp 3 skall Borås, Köping, Malmö, Uppsala och Örebro erhålla 2 öre högre minimitimlön än övriga orter i denna ortsgrupp. (Gäller vuxna manliga arbetare).

I ortsgrupp 2 skall Degerfors och Falkenberg erhålla 1 öre högre minimitimlön än övriga orter i gruppen. (Gäller vuxna kvinnliga arbetare).

Byggnadsindustrien (130 000 arbetare).

Omfattar egentliga byggnadsindustrien samt rörlednings- och elektriska installationsfacken. Vissa undantag från den statliga grupperingen existerar. Stockholms stad är sålunda placerad över ortsgrupp 5. Vid tillämpning av den nya dyrortsskalan fick ej sänkning ske av tidigare gällande timlöner och timlöneökning fick ej på någon ort uppgå till mer än 14 öre (inkl. dyrtidstillägg).

För elektriska installationsfacket blev »taket» 14 öre för timlönerna i ortsgrupperna 1—4 och i ortsgrupp 5 18 öre.

För rörledningsfacket blev »taket» 14 öre (för vissa orter i övre Norrland 17 öre). För ett betydande antal orter gäller andra löner än som anges i följande tablå.

	Ortsgrupp						
	Sthlm		5	4	3	2	1
Timlön i öre för murare o. träarb.	209	201	193	184	176	168	
Indextal	104	100	96	92	88	84	

Kommunalarbetarefacket (50 000 arbetare).

Uppgifterna i tablå avser grov- och diversearbetare.

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Timlön i öre	182	175	168	160	153
Indextal	100	96	92	88	84

Åkerifacket (12 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Veckolön i kr för lastbilsförare	91	88	85	81	77
Indextal	100	97	93	89	85

I Eskilstuna och Örebro utgår 1 kr i tillägg å lönen i ortsgrupp 3. Stockholm, Göteborg och Malmö har lokala avtal.

Buss- och busstationsfacken m. m. (3 000 arbetare).

	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
Veckolön i kr för bussförare	90	87	84	80	76
Indextal	100	97	93	89	84

Statliga avtal

I fråga om orternas indelning i grupper gäller samma bestämmelser som fastställts eller kan komma att fastställas för personal med dyrortsgraderad lön enligt statens allmänna avlösningsreglemente. I följande tablå redovisas timlöner, grundlöner eller minimitimlöner samt spännvidden mellan dyrortsgrupperna för följande avtalsgrupper:

A. Kungl. Vattenfallsstyrelsen — Svenska elektrikerförbundet (1 700 arbetare).

B. Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen — Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet (hamn- och farledsarbeten, vatten- och avloppsledningsarbeten samt flygplatsarbeten) (400 arb.)

C. Kungl. Vattenfallsstyrelsen — Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet (byggnadsarbeten och sjöregleringar m. m.) (2 200 arbetare).

D. Telegrafverket — Telegraf- och telefonmannaförbundet (linjearbetare) (6 700 arbetare).

E. Kungl. Järnvägsstyrelsen — Svenska järnvägsmannaförbundet (verkstads- och förrådsarbetare) (5 400 arbetare).

F. Kungl. Järnvägsstyrelsen — Svenska järnvägsmannaförbundet samt Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet (banarbetare) (12 900 arbetare).

G. Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen — Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet (väg- och brobyggnadsarbeten, 1 100 arbetare, samt vägunderhållsarbeten, 10 000 arbetare).

Avtalsgrupp	Ortsgrupp				
	5	4	3	2	1
A. Grundtimlön i öre	195	187	178	170	161
Indextal	100	96	91	87	82
B. Grundtimlön i öre	198	189	180	171	161
Indextal	100	95	91	86	81
C. Grundtimlön i öre	193	185	176	168	151
Indextal	100	96	91	87	78
D. Timlön i öre	248	238	228	218	208
Indextal	100	96	92	88	84
E. Minimitimlön i öre	169	162	156	149	142
Indextal	100	96	92	88	84
F. Grundtimlön i öre	185	180	169	159	148
Indextal	100	97	91	86	80
G. Grundtimlön i öre	195	187	178	170	161
Indextal	100	96	91	87	82

Anm.:

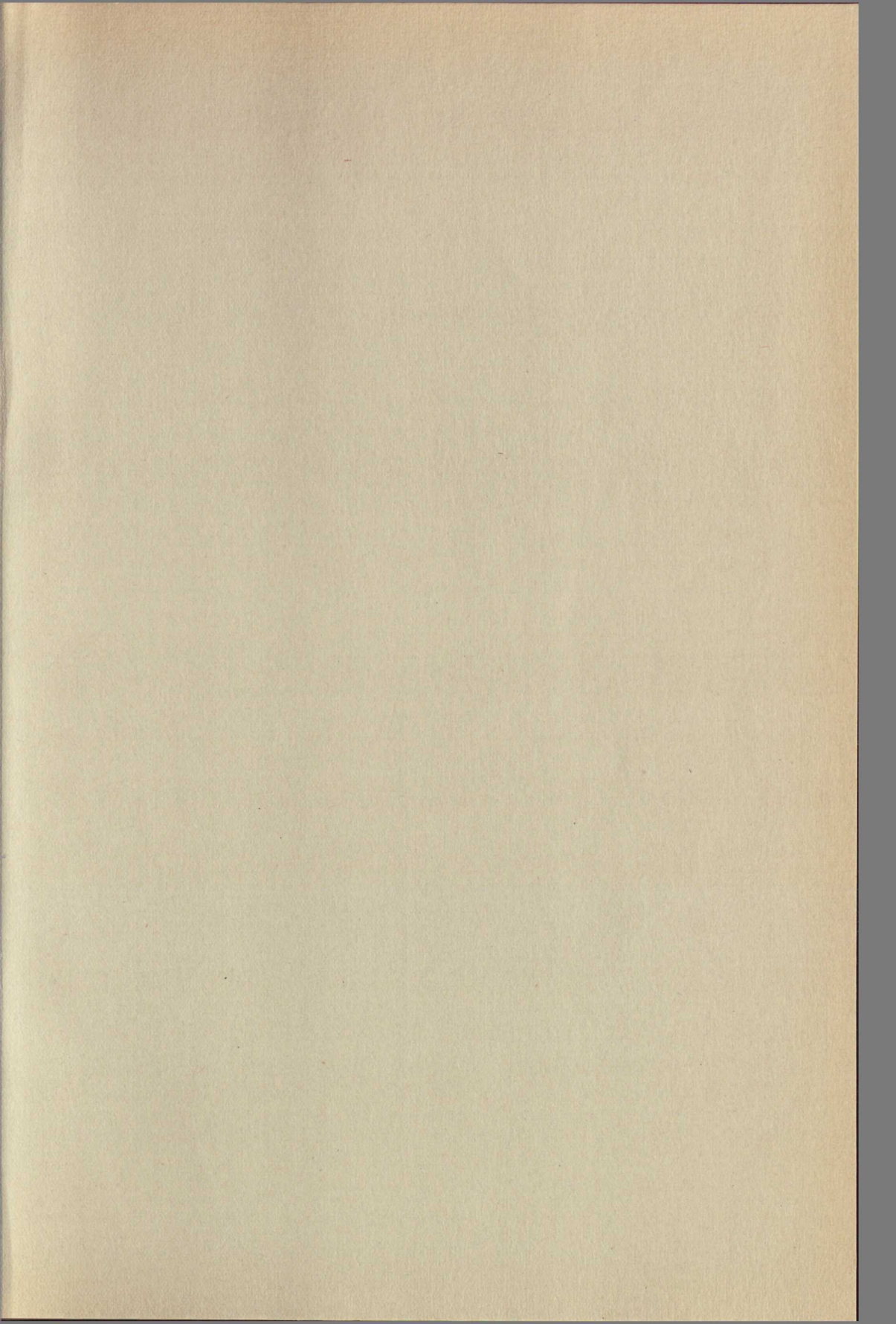
I avtalsgrupperna A och C utgår rörligt tillägg med 34 öre per arbetad timme.

I avtalsgruppen B utgår rörligt tillägg med 35 öre per arbetad timme.

I avtalsgruppen F utgår rörligt tillägg med 33 öre per arbetad timme.

I avtalsgruppen G utgår rörligt tillägg med 31 öre per arbetad timme.

I avtalsgrupperna D och E utgår icke rörligt tillägg.

Statens offentliga utredningar 1951

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Förslag till naturskyddslag m. m. [5]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.
Principer för dyrortsgrupperingen. [7]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälsö- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.
Näringslivets lokalisering. [6]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.
Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid
statens järnvägar. [3]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling
i övrigt.
Statligt stöd åt svensk filmproduktion. [1]
Antagningen av medicine studerande m. fl. [4]

Försvarsväsen.
Försvarets personaltjänst. 1. [2]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.